AL LIAMM

TIR NA N-OG

NIVERENN 55
Meurzh - Ebrel 1956

RONAN HUON

EVIDON VA - UNAN

barzhonegoù 1944-1955

War baper kaer-tre Arches, golo Canson melen niverennet ..... (franco) 800 lur

War Rives-Annam arvelen niverennet (franco) 650 lur

Skouerenn boutin war Alfama gant 30 lur mizoù-kas ..... 460 lur

---

JARL PRIEL

eil lodenn "Va Zammig Buhez"

Va Buhez e Rusia

(200 pajenn)

55 skouerenn niverennet war Rives ..... 1.000 lur

War Alfa niverennet ..... 800 lur

Kerkent ma vo degouezhet an arc'hant
e vo kaset deoc'h al levrioù

Embanner : R. Huon, 132, rue de Verdun, Brest
C.C.P. 1629-14 Rennes

AL LIAMM

Tir na n-òg

Meurzh - Ebrel 1956

12vet BLOAVEZH

TAOLENN

Korrig ar Menez, *gant Maodez Glanndour* 3

Trec'h ar Barzh, *gant Abanna* 4

Ar Jonkenn Borselen, *gant Gawain* 5

Eñvorennoù Hanter-Oad (1900-1919), *gant Taldir* 9

Ar Breur hag ar C'hoar, *gant Klerg* 22

Gweladennourien e Corca Duibhne, *gant A. Heussaff* .. 39

Prederiadennoù e sigur un nebeut skrivagnerion vrezhonek, *gant Youenn Olier* 46

Istor lennegezh vrezhoneg an amzer-vremañ (Kendalc'h), *gant Abeozen* 58

Al Levrioù 65

Pladennoù breizhat 68

Notennoù 71

Pep gwir miret strizh

KORRIG AR MENEZ

gant Maodez GLANNDOUR

D' an eur ma kousk ar fraved er gwez
Dindan sked al loar,
Gwechall, e tañse Korrig ar Menez
Ur ganenn espar...

Bremañ, war gribell al lanneg didrouz,
Eo marv an huñvre !
Nemet skeud ar geot, a bazioù voulouz,
A zañs o rambre...

TREC'H AR BARZH

gant ABANNA

Piv a vanas un hañvezh pad
en he c'hoazez ouzh dor va zi ?
Ha piv a gasis-me a-guzh d' ar gambr vatezh ?

Piv a bakas bloñsoù ouzh stok va c'halon vaen ?
Perak hen diuz avat
da vaengelc'h d' az planedenn ?
Perak dont d' estrenaat
edan c'hwezh an awen ?

Padal dre forzh rivañ e lein va zi
e tarzhfe da vrennid,
e tiglorfes â varzhoneg,
maouez faezhet ha gwelevus.

Ar Jonkenn Borselen

gant GAWAIN

AR SKALIEROU

Derezioù bras a ziskenne eus dor ar palez d' al lenn.
An nor, evel ur grib du pintet war blev gell an dorgenn,
O tidammañ an oabl melen.
Derezioù bras marmor gwenn : ur pondalez, ugent derez, ur pondalez, ugent derez, ur pondalez, ugent derez, hag al lenn.
Melen an oabl e dour al lenn, ha marmor gwenn an derezioù melezouret penn d' an traoñ e dour al lenn.
Ledan ha pounner o sankañ hag o sankañ e-barzh an dour.
O sankañ betek skeudenn an nor du.
Ha ken boull e oa dour al lenn, ho pije kredet e oa fetis ar skeudenn, ha na oa ar skalieroù hag an nor wirion nemet un huñvre o sevel en oabl, prest da deuziñ ouzh c'hwezhadenn hoc'h anal.

AN ITRON

Bep abardaez, e pigne an itron eus al lenn.
En he sae c'hlas, etre postoù an nor e teue war wel.
He sae c'hlas a save uheloc'h eget he zreid, hag he dremm velen-gwenn hag he zorkad blev du a-ispilh dindan he sae, evel ul letern.
Hec'h aveler, douget ganti en he dorn kleiz, o tiskenn betek he dremm.
Pignat a rae goustadik gant an derezioù, krec'h he sae o flourañ ar maen.
He c'horf a oa sonn, ha sellout a rae ez evezhiek d' an nec'h, da welout pelec'h lakaat he zreid.
Bihan, ken bihan dindan ar skalieroù ledan.
Skañv evel uf glogorenn o sevel betek gorre an dour.

AR JONKENN

Ha trumm, e weled div itron e-lec'h unan, difiñv, o c'hedal.
Hogen itron an aer ne oa nemet tasmant itron an dour.
Hag e oa div jonkenn ivez.
Pa risklent davet an div itron, ne oa mui na dour nag aer : div jonkenn o risklañ e-kreiz ec'honder ar stered, stered e

traoñ, stered e krec'h, bolz an oabl e traoñ, bolz an oabl e krec'h, stag evel daou damm ur glorenn.

Div jonkenn borselen.

Itron an dour o pignat en he jonkenn, itron an aer o tiskenn en he jonkenn.

Ha kement jestr a veze graet gant itron an dour marmouzet gant itron an aer.

AR BAGEER

Bageer ar jonkenn,

Gwech ebet ne veze gwelet.

Ne veze gwelet nemet div vrec'h nerzhus, o c'higennoù treset flamm dindan ar c'hroc'hen, ur vrec'h kleiz e traoñ, ur vrec'h dehou e krec'h, etrezo ur roeñv-bouleñv kamm.

Kuzhet eo Mestr an Tonkadur.

AR C'HLEDOUR

Ar c'hledour a oa en enezenn.

Netra nemet ur pont koad, moan ha bresk, da vont dezhañ eus an douar.

Ar c'hledour a oa graet e koad ruz.

Un doenn bikernek, ruz, douget gant eizh peùl kizellet, ruz, un aerouant askellek alaouret o widilañ hed-ha-hed.

Kerniel erevent alaouret evel ur gurunenn tro-dro d' ar rizenn.

Pallennoù plañsonet ruz war al leur.

Hag un aspled ruz tro-war-dro.

AR BREZELIAD

Bep abardaez, e teue ar brezeliad yaouank d' ar c'hledour da gavout an itron.

Dre ar c'hoad e veze klevet stirlink e sabrenn,

E veze gwelet dameuc'h e dokarn hag e hobregon,

E veze spurmantet e gorf gwevn evel un demm a-dreuz ar geoteier,

E veze spiet an tan dindan e vargurennoù tev e skarr e zaoulagad,

Ha merzet e vousc'hoarzh krennbaotr dindan e varbustell c'hour.

Klevet, gwelet, spurmantet, spiet, merzet gant piv ?

Gant an erer, gant ar skrilh, gant an dluzh, gant itron al lenn.

BONZ AR BAGODENN

Hag ivez gant bonz ar bagodenn.

Bonz ar bagodenn, en e gluch, e zaouarn juntet o terc'hel e gof dindan e vegel.

Ar bagodenn e lein ar run evel togoù farouell a-us d'e benn.

Togoù farouell an eil war c'horre egile, o vihanaat betek en em goll er c'hoabr.

Ar bonz pounner, e dreid pounner, e gof pounner, e galon bounner, e ene pounner peget ouzh an douar.

AN IMPALAER

Dindan an daez, war e dron, an impalaer melkonius.

Melkonius, a zeiz da zeiz, oc'h ober hag o tizober buhez an dud.

O hejañ e benn, o stouiñ e benn, ha kaset hemañ d' ar chafod, ha karget henhont a enorioù.

AN IMPALAEREZ

Azezet e-tal an impalaer.

He blev lakennet, he dremm livet, hec'h ivinoù livet, inkazet he c'horf e plegoù reut he mantell seiz, inkazet he zreid munut en he botoùigoù seiz.

Diloc'h, dilusk, ur c'hoariell dibriz ha dibrizet.

AN AMBROUGEREZ

An ambrougerez en he sae c'hlas, puchet e-harz treid he mestrez.

Unan hepken en engroez an ambrougerezed.

Ur vleunienn hepken en ur bokedad.

Ur berlezenn hepken en ur rezad.

Un evnig hepken en ur gaouedad.

Heñvel, heñvel-marv ouzh itron al lenn.

AN MANDARIN

A-dorimell, a-dorodell, e kerzhe evel ur garz melen.

E zaoulagad ront evel ur garz.

E vousklenn blat evel beg ur garz.

E zaouzorn golvazhek o flapañ evel divaskell ur garz.

E galon lorc'hus evel ur garz.

E empenn goullo evel ur garz.

Hag e gof-garz stambouc'het gant ur soñj orgedus :

Piaouañ ha plaouiañ an ambrougerez he sae c'hlas.

EURED AR PALEZ

An impalaer en deus stouet e benn.
An impalaerez a zo chomet diflach.
Ha graet eo bet an eured : ar mandarin hag an itron c'hlas.
Ar mandarin melen en deus astennet e zorn,
Da gregiñ e dorn an itron c'hlas.
E veud a zo kouezhet en e zorn melen.
An itron c'hlas a zo tec'het.

AR FLATRER

Nann, n' eo ket an erer, n' eo ket ar skrilh, n' eo ket an dluzh.
Ar re-se n' o deus ket flatret.
Ar flatrer a zo en e gluch dindan doenn ar bagodenn.
E zaouzorn juntet o terc'hel e gof dindan e vegel.
Sac'had aour ar mandarin ouzh e dreid.

AR SKLAV

Kuzhet e-mesk ar raoskl dindan bont an enezenn.
Lintrus e zaoulagad en e benn moal.
Lintrus laonenn ar c'hleze, e bommell stardet en e zaouarn ramz.
Sklav ar mandarin o c'hedal.

AR PENN TROC'HET

Kammedoù drant ar brezeliad o sourral war ar geot.
Stirlink e sabrenn ouzh kelfioù ar gwez.
Dameuc'h e dokarn hag e hobregon en amc'houloù.
E droad war bont an enezenn.
Ar sklav war api.
Luc'hedenn ul laonenn.
Ur c'horf yaouank a spluj en dour.
Ur penn yaouank a nij er c'hledour, hag, e vousc'hoarzh krennbaotr dindan e varbustell c'hour, an tan dindan e vargurennoù tev e skarr e zaoulagad, a lamm e barlenn an itron.

EURED AL LENN

Savet he deus an itron ar penn gwadek etre he divrec'h.
Hag e stardet war he bronn.
Tener, evel ur vamm o tougen he bugel, he deus kerzhet,
E-maez a 'r c'hledour ruz betek ribl an enezenn.
Hag ez eo diskennet el lenn davit ar c'horf yaouank gwevn.
Itron an aer a zo teuzet.
Ar jonkenn borselen a riskl goullo en ec'honder teñvalaet ar stered.

ENVORENNOU HANTER-OAD

(1900-1919)

gant TALDIR

Fañch Jaffrennou a zo marvet e Bergerac (Bro-C'hall) d'an 27 a viz Meurzh, d'e 77 vloaz. Anavezet-tre e oa en Emsav hag er-maez an Emsav. Krouet en doa ar c'helaouennoù « An Oaled » hag « Ar Bobl ». Skrivet en deus pezhioù-c'hoari, barzhonegoù, un dezhenn e brezhoneg hag e Eñvorennoù. A-hed e vuhez en deus graet war-dro ar Gorsedd.

Ne blije ket Jaffrennou d'an holl evit meur a abeg Karout a rae un tammig re an enorioù ha tamallet e vije dezhañ kaout menozioù laosk.

Ne vez ket graet anezhañ ur skrivagner dreist, daoust ma vez prizet e Eñvorennoù Yaouankiz gant meur a hini. Pa gemere poan a-walc'h e skrive mat-tre. Gouzout a rae mat ar yezh ha troioù-lavar saourus a gaver en e skridoù.

Anaoudek e rankomp bezañ e-keñver Taldir evit bout fiziet ennomp e eñvorennoù diwezhañ. Kavet e vint dedennus evit ar yezh, un tammig blaz ar c'hozh ganti, ha dreist-holl evel un testeni istor.

Keuz hon eus avat n'en deus ket bet ar blijadur d'o gwelout moulet.

Al lodenn diembann eus Eñvorennoù Taldir *a oa bet kaset deomp gant al lizher-mañ :*

« Kenvroidi,

War c'houlenn unan ac'hanoc'h, an hini a anavezan nemetken, evit bout gwelet anezañ eur wech e Paris e ti eur c'henvroad, me gomz eus Per ar Bihan, e kasan d'eoc'h da varn eur vriad follennou eus ma ENVORENNOU HANTER-OAD pe marteze KRENN-OAD, a vije gwell, gant aotreadur da ober ganto ar sort a gerfot, zoken d'o strêsa e skrivadur Z-H-cheg, mar talvez ar boan diouz ho meno moula pe embann ar c'hoz ravodachou-ze war ho kelaouengelc'h.

D'am soñj, n'o deus ket blas na frond ma ENVORENNOU-YAOUANKIZ, m'en anzaw dichipot. Ouspenn, n'int ket achu. Boulc'hou so, ret o c'harga pa vo tu. Mes n'eo ket bet fellet d'in en em gemerout ouz ar peurzorn a barz gouzout bije bet kavet lec'h da c'hronna an eost.

A bep fêson, lennadur an Eñvorennou-ze a c'hallo marteze ho sklerijenna war bez a zo bet esaet ober « guerso » vel ma lavar Gwenediz, evit dieuba Breiz, hag ar c'hwitadenn a zo bet finnvez diveza ar « jeu ».

Setu amañ derou an eñvorennoù-se a vije bet moulet diwezhatoc'h panevet marv ar skrivagner.

Ronan Huon.

EN-DRO
DA GENDALC'HIOU KEVREDIGEZH VREIZH A-GEVRET GANT GORSEDD AR VARZHED

LESNEVEN HA BRIGNOGAN (1903)

E-pad bloavezhioù kentañ ar c'hantved, an div Vreuriezh krouet ha ganet en hevelep kawel : Kevredigezh Vroadel Breizh (1898) ha Skol-Veur ar Varzhed (1899) a gerzhas « dorn ouzh dorn, kalon ouzh kalon » evel div c'hoar ma oant. Memes tadoù, memes mammoù, memes breudeur, memes kerent.

Kontet am eus em Eñvorennoù Yaouankiz danevelloù kendalc'hioù Gwened (1899), Gwengamp (1900), Kemperle (1901) hag an Alre (1902).

Setu ni degouezhet er bloavezh 1903.

E Les-Neven, e-kerz gouelioù an Hañv evel boaz, e voe lakaet ar « rendez-vous ».

Penntre Leon-Uhel a oa maer warni neuze an depute noter Soubigou, a ouenn goueriad pinvidik (ar Juloed) an eil-maer a oa an Aotrou Nicol, marc'hadour gwin. Daou zen tre anezho, brezhonegerien gouest, degemerus ha frank.

Tost da Les-Neven e oa o chom Visant Inizan, maer Ker-Nouez, a oa ezel eus ar C'homite Renkañ. « Visant » a oa un tog peisant war e benn atav. Diwezhatoc'h, pa 'z eas da Bariz da zepute, goude da senedour, n' e guitaas morse.

An holl Varzhed a oa neuze dizemez, nemet an daou vestr bras : Yann ar Fusteg (Ab Gwilherm Lemenik), hag Erwan Berthou (Alc'houeder Treger Kaledvoulc'h) pere o devoa ugent vloaz warnomp. Nag an eil nag egile anezho n' o doa bugale, ar pezh a zo kiriek marteze e rojont o holl amzer, o holl arc'hant, e-pad o bev, d' ar pezh a blije ar muiañ d' o c'halon : Breizh, an Drouizigezh, an Awen, an Huñvre...

O spered ne guitaas biskoazh an aroudenn-se.

A-benn neuze e oamp war-dro tregont a Varzhed, ar peurvuiañ oc'h ober o studi, pe nevez echuet gante ober. Ur C'hendalc'h a oa evite ur barti blijadur, un digarez d' en em gaout asamblez, da zougen o dilhad breizhek, da dennañ plañioù, da aozañ war o meno, « ur gwele nevez » da Vreizh, en ur Palez dezhi hec'h unan, lec'h ne vije nemet

UR FEIZ, UR YEZH, UR GALON, AR C'HIZ KOZH, AR C'HIZ WIRION.

En tu-hont d' ar graouenn Varzhed-se, gward-a-enor ar Markiz Estourbeillon (Hoel Bro-Wereg) ne oa a gendalc'herien feal nemet un dousenn bennak a dudchentil erru oadet mat, daou pe dri veleg gouiziek, ur Itron gozh Amerikanez, Anjel Mosher, ha teir blac'h yaouank a Wened, disklibezed d' ar Markiz, an dimezelled Rozenn, Gwenola ha Yaned Riou.

Abaoe daou pe dri bloaz, Bretoned Pariz (krouerien Kevredigezh Vreizh) a oa en em dennet war zigarez e oa bet gonezet ar renerezh gant « ar Chouanted ».

Koulskoude, div c'hazetenn bemdeziek Breizh, an *Ouest-Eclair* a Roazhon hag an *Dépêche* a Vrest, a oa a du ganeomp. Bep a reporter a gasent atav d' hon C'hendalc'hioù, ha kement tra a dremene a veze kontet war e hed. An disterrañ « seañslabour » a veze warni ur regennad. Ar journalisted a oa yaouank eveldomp, ha berr a-walc'h war o moni. Se 'zo kaoz e veze ret dezho « tennañ d' al linenn », a veze paeet ur gwenneg, mizoù beaj hag ostaleri en tu all.

Talvoudus bras eo bet harp an div c'hazetenn-se, a-raok m' hon devoa krouet hon re dimp hon-unan.

Ar Varzhed a oa diskennet er memes ostaleri, hini an *Trois Piliers* a raed anezhi, e kornig ar blasenn vras, a skede war he c'hreiz delwenn arem ar jeneral Ar Flo.

Diwar-benn hennezh e konted penaos pa oa degouezhet e Les-Neven, Lesneveniz a gavas un tammig rouz ar metal anezhi : rouzante an arem, *la patine du bronze*, a oa disanvez dezho. Ar metal a ranke luc'hañ. Hag int eta d' en em lakaat holl gant paper-sabr da frotañ ha da frotañ delwenn ar jeneral, ken e skedaz evel an heol.

Ur bern bloavezhioù a dremenas a-benn m' he doa adkavet he liv rouzard. C'hoarzhet a-walc'h e oa gant an dra-se.

Bezañ oamp ouzh taol en ostaleri war-dro daou-ugent predour, ma oa bet ret hon lakaat en ur c'hrañj eus ar porzh, sal an Ti o vezañ re enk.

Drouiz-Meur ar Gorsedd a oa Yann ar Fusteg, eus Rostren

eo bet skrivet e vuhez gant e genvreur ha warlerc'her Erwan Berthou (1). Me ma-unan am eus displeget er c'hazetenn bemdeziek *La Bretagne* (2) doareoù emzougen Ar Fusteg.

Yann ar Fusteg a oa ur « gweledour » ; e empenn a oa un ardivink tredanel a skigne luc'hed dre an daou brenestr a oa e zaoulagad glas a selle ouzhoc'h evel evit ho treuziñ gant biroù. Kontet am eus dija em levr kentañ eñvorennoù e oa tuet ar Fusteg da gaout kred er seblantoù, en tasmantoù, en treuz-tremenidigezh an eneoù, e dasorc'hidigezh Arzhur, e gwirionez ar gredenn Drouizek a oa, gouez dezhañ, mammenn an holl relijioneoù. Bezañ Drouiz ne oa ket evitañ ur garg skañv ; fellout a rae dezhañ ober ganimp Ebestel ar Gredenn Drouizek ha nann Ebestel ar Gredenn Vroadel. Pa welas ne oa ket ennomp an danvez en doa hetet, e roas e zilez, e 1904.

Un degouezhadenn drol a souezhas kalz an dud a brede er c'hrañj, un nozvezh. Chomet e oamp da gontañ ha da vutunat goude koan. Ar Fusteg a veze ar muiañ selaouet. Ur c'honter a zibab e oa, un teod distagellet dreist, e galleg hag e brezhoneg. E oad just a-walc'h war sujed an Dasorc'hidigezh.

— « Kredit ac'hanon, a warante an Drouiz-Meur, Arzhur n'eo ket marv. Dont a raio war e giz, gwazh a vo d'ar re n'hen anavezint ket. Un anv nevez a gemero... Ar bed holl a vo hejet gant e vrud. Unvaniezh ar Gelted a vo e labour gentañ ha dre ennomp-ni, ar Varzhed, e vo sevenet an diouganoù... »

An noz a oa sioul.

Hag en un taol-kont, ur c'haouad awel a savas ne oar den a belec'h, unan berr, ma sklokas mein an doenn, ha ma serras ur stalaf a-frap war ur prenestr gant un drouz spontus. An holl gompagnunezh a chomas abaf, troet ar pennoù etrezek an drouz, hep soñjal netra nemet e oa arne marteze.

Mes Yann ar Fusteg a oa savet en e sav, evel bountet gant un nerzh dreist-naturel. E zaoulagad dipoupet, e vrec'h astennet hag e viz o tikouez ar prenestr a strake he stalafoù diskroget eus e c'hoch, e krias :

— « Aze 'ma. »

— « Piv ? » a c'houlennas ur genaoueg.

— « Lemenik, » emezañ, « Le-Ménig, al le war ar maen bihan, le, le serment, menig, an dolven, Arzhur a zo adbevet hag ar Gorsedd eo e venveg. Lemenik a zo ouzh hon selaou, ha Lemenik a zo Arzhur... »

Hini 'bet ac'hanomp na gredas nac'h girioù an Drouiz-Meur. C'hoarzhin a raemp en hon diabarzh, nemet Erwan

(1) Lemenik, skouer ar Varzhed (1914).
(2) Un Barde visionnaire : Le Fustec-Lémenik (1944).

Berthou, a oa ken kredik hag ar Fusteg war gement a selle eus ar « bed all ».

An deiz war-lerc'h, e oa dalc'het ur gorsedd digor e Brignogan, war un nebeut reier plat, e ribl an hent bras, stok d'ur menhir. Ur bobl a dud a oa diredet diwar dro da sellet ha da glevet prezegiñ ha kanañ brezhoneg.

Hiniennoù ac'hanomp o doa gwisket saeoù gwenn, glas, ha gwer. Ar re all gourizoù glas. E touesk ar re nevez a oa digemeret da Varzhed, e oa ur C'hernevad Saoz, Herri Jenner, merour ar British Museum, oberour levrioù evit ad-deskiñ ar c'herneveg. Diwezhatoc'h, kemeret e retred gantañ, ha deut da chom, gant e wreg, en ti anvet Bos-Powes, bourk Hayles, e savas ur « Gorsedd » evit Bro-Gernev, hag e voe lakaet da Rener. Marvet eo Jenner (Gwas Mikael) er bloavezh 1933, d'an oad a 85 bloaz.

Daou Varzh nevez a zo da envel. Unan a oa anvet Per Pronost, genidik a Dreflez (Barzh Treflez). E oa o chom e Brest. Kazetenner e oa a vicher. Rener e oa d'un tamm kazetenn vihan, *L'Espérance Bretonne*, sizhuniek, krouet gant ar Re Wenn da glask distroadañ *Le Courrier du Finistère*, a oa, war veno ar re-mañ, re zaoulinet dirak Marianna. O daou e oant katolik ; nemet war ar politik bras o doa menozioù disheñvel. Per Pronost a oa ur skrivagner brezhonek par awalc'h d'e gevareg Kaou an Ours, eus ar *C'hourrier*. Nemet e oa barzh ouzhpenn. Graet en doa ul levr barzhoniezh, e anv *Anaik, Lili ha Roz Gouez*.

Per Pronost a zeuas war an dolvaen da resev e vadeziant varzhek gant ul livitenn lost-pik hag un tok-ribot, evel evit un eured. Ne oa ket ur fars an dra-mañ evit ar gwir Leoniad-mañ. Leoniz a ra kement tra a reont gant siriusded.

GWIRION LEONIZ
BEPRED TUCHENTIL
E STIL AN ILIZ,

evel ma lavar un Nouel kozh eus ar XVvet kantved.

Karout a ris raktal an den-mañ hag a zalek neuze, hon boe darempredoù rekis. Pa savis *ar Bobl*, Per Pronost a voe unan eus ma gwellañ kenlabourerien e brezhoneg Leon.

Skoet gant kleñved al langiz, e varvas e 1910. Degaset e voe din gant e wreg un orjalenn-lizher, ha mont a ris da Vrest d'e interamant. E bered Sant-Martin e voe douaret. Ur salud diwezhañ a gasis dezhañ war e vez, er yezh a garas ar muiañ

Pa oamp distro d'e di (d'e gampr kentoc'h), an Itron Pronost a lavaras din en doa lesket un testamant hag a c'hourc'hemenne reiñ din e levraoueg vrezhonek hag e zornskridoù. Al levrioù a oa daou pe dri gasedad bras anezho. E touesk e

zornskridoù a oa unan e galleg e werzioù gallek. Barzh Treflez a rae ivez barzhaz gallek, nemet ne fellas ket gantañ o embann en e vev. Din-me en doa fiziet ar garg d' o moulañ war-lerc'h e varv.

Evel ma oan mouler, e sentis ouzh e vennad, hag al levr a zeuas er-maez ar Wask e 1911, dindan an anv ŒUVRES POSTHUMES. Nemet un nebeut a viris, ar re all a gasis d' e intañvez ha d' e vugale, d' o gwerzhañ war o c'hont, hag evit o gounid o-unan. Ne raen nemet paeañ ma dle dezhañ evit donezon e levraoueg.

Ur Barzh all a oa degemeret en hon Skol-Veur e Brignogan a veze graet Gaston Esnault anezhañ. Eus a Vrest e oa, ha studier war al Lennegezh e oa e Pariz evit bout Kelenner. Gouzout a rae brezhoneg. Krouet en doa e Pariz ur Vreuriezh Studierien Vreton, a-gevret gant Jos ar C'harget, eus Gwaïen, mab d' ur perseptour, troet gant ar c'hlaskerezh henoniezh. Anv o Breuriezh a oa *ar Jabadao*. Gaston Esnault a oa en em anvet « Kistinenn vor ». Perak, emon-me, an anv-se ? — Abalamour, emezañ din, am eus ur c'harakter fall. Nep a frot ouzhin en em bik. Kregiñ ennon n' haller ket, me 'n em lak vel ur voul. Un huruson vor.

Pell-pell goude-se, am boe digarez da amprouiñ gwirionez komzoù Kistinenn Vor... Betek 1914, e chomas feal d' al le en doa graet d' ar Gorsedd e 1903.

E teuas ar Brezel. An troc'h.

E 1920, Gaston Esnault a embannas un dezenn : BUHEZ HAG OBEROU AL LAE, gant oberoù brezhonek ar skrivagner-mañ, troet e galleg, en o fenn MICHEL MORIN, ur sort dezrevel eus LE LUTRIN, gant Boileau, nemet e tremen ar c'hoari e Bro Leon.

War-lerc'h ar mestr-taol-mañ, ne voe mui klevet komz eus Gaston Esnault en Emsav Broadel. Petra oa kiriek ? N' ouzon netra.

Trist eo soñjal pet a gensorted hon eus lezet evelse war vord an hent. Aet e oant a-raok leun a herrder. Skañv a gavent ar sac'h war o c'hein. Kanañ raent. Goude un nebeut arsavioù, hiniennoù skuizh a chomas hep heuilh. A-raok diskar an deiz, e vanke kalz.

D' ar c'halvadenn noz, e voent douget « ezvezant ».

N' o deus ket roet eus o c'heloù.

Evit lavarout ar wirionez hep troidell, war gant partiet da c'houloù-deiz ar c'hantved-mañ, an drederenn a oa c'hwitet a-benn 1914 ; a-benn 1939, ne vane mui an dekvet lodenn. Ar re a oa marv a zo digarezet. Ar re all eo ret pardoniñ dezho. Ar vuhez a zo ur c'hreur.

KENDALC'H HOLLGELTIEK KERNAVON

Kontet am eus el levr kentañ Kendalc'h Hollgeltiek Dulen, ar bloavezh 1901.

Ar c'hendalc'hioù a oa da vezañ aozet bep tri bloaz, er renk-mañ : Iwerzhon, Kembre, Skos, Enez Manav, Kerne Veur, Breizh, hag adkregiñ gant Iwerzhon, da adkomañs an dro.

N' ejont ket en tu-hont da Skos. Kendalc'h Edinbourg e 1907 a oa an diwezhañ, da vihanañ evit ar *Celtic Association* niverenn Unan ; rak e 1919, unan all a voe krouet gant an Ao. Edward-Thomas John, depute Bro Gembre, hag an dimezell Agnès O'Farrelly, kelennerez e Skol-Uhel al Lizhiri e Dulen.

An eil Gendalc'h Hollgeltiek a voe graet e Kernarvon, penntre Bro Gembre an Hanternoz. Kavet e vo an dipign anezhañ e kelaouennoù an amzer-se, ispisial e *Keltia*, a oa kelc'h-gelaouenn viziek ar Geltiegerien a neuze.

Ne dal ket ar boan eta adober amañ an taolennoù bras.

Ne gomzin 'ta nemet ouzhimp-ni, ar gannaded a Vreizh : e oant : ar markiz Estourbeillon ; me ; Fañch Even (Karevro a Landreger) ; Theodor Botrel hag e wreg ; Emil Hamonic ; an Abad Henry, hag an Itron Mosher, lesanvet *l'Américaine bretonnante*, un itron gozh blev gwenn a zouge bepred gwiskamant Kastellin, hag a felle ganti bezañ sellet evel Bretonez, « adoptet » ma voe bet, emezi, gant Kevredigezh Vreizh, da behini e roe kalz arc'hant.

Fañch Even, an Abad Louis Henry ha me, a oa lojet asamblez e ti an Aotrou hag an Itron Edwards, Castle Street, e bep a gambr. An Abad Henry, a gaver e anv amañ evel Kannad, a oa neuze kelennour saozneg e Kloerdi Bihan Plougernevel. Ezel e oa eus Kevredigezh Vreizh, brezhonegour, ha mignon bras d' ar Varzhed ha din. (E ouenn-diegezh a oa tarzhet eus Karnoet.) Ur beleg lirzhin ha frank e oa an Aotrou Henry. Ledan e oa e venozioù : — « Komzomp ma kerit, emezañ, eus n' eus forzh petra nemet a relijion. Trawalc'h eo din komz a se hed ar bloaz. Amañ, lakaomp on deut ur « sivil » ha grit ganin evel pa ne vefen ket beleg ». Setu ni en hon aes eta gant hon c'hamarad beaj. Seul aesoc'h, ma oa 'n em wisket an Ao. Henry e « sivil », evit nempas bezañ remerket er ruioù.

Dor Botrel, e wreg, ha Hamonic, a oa en hotel : an Ao. Estourbeillon a oa e ti un den a renk uhel eveltan. En em vodañ a raemp asamblez en Ti-Kêr, er C'hastell, en Teatr, pe e kement lec'h ma veze ret.

Enez Eire a oa niverus bras he c'hannaded hag he c'hanna-

dezed. A Skos, e oa noblañsoù bras gant o dilhad broadel, en o zouez an dimezell Ella Carmichael hag he breur Eogan.

Lord Casteltown of Upper Ossory a rene, skoaziet gant Edmond Fournier d'Albe, sekretour-meur, a zouge war e ziskoazh samm an Unvaniezh Hollgeltiek. Pa vankas hennezh, an ti a gouezas en e boull. Evelse e c'hoarvez atav : un den hepken a zo a-walc'h da gas an traoù en dro, mar zo kred dezhañ.

En tu hont d' ar bodadegoù labour en Ti-Kêr, e oa bep sort diduamantoù : ambrougadegoù ; c'hoariadegoù er « Pavilion » ; ha lidadegoù Barzhek e porzh meur ar C'hastell.

Sal ar « Pavilion » a oa frank a-walc'h da zastum dek mil a dud. Leun kouch e oa, an noz ma teuas David Lloyd George, depute ar rannvro, da brezegiñ. Ar wech kentañ oa din gwelet ha klevet an den-mañ, a zeuje hepdale da gargañ ar Bed gant e anv. Tost tre e oan dezhañ, er rengennoù diaraok an teatr. Komz a reas e kembraeg *nemetken*, en un doare kaozeadenn etre mignoned, nann en un doare sarmon. Ha kredit mat, ne oa ket stumm saoz warnañ tamm ebet. Mont a rae e deod en dro evel ur rod vilin, ha da heul ar gomz, e rae arouezioù gant e zremm, gant e zaouarn ; ne chome ket en e blas ; kerzhout a rae hed ha led al leurenn bleñch ; farsal a rae da lakaat an dud da c'hoarzhin ; strakadegoù daouarn a groze evel kurun... Un takad paotr e oa, a grenn ment, blev hir melegan, daoulagad glas, un tamm barv kazh dindan e fri. Raktal e dro echuet, e tisparisaz, moarvat evit tec'hout eus ar ravoderien.

Ne oa ket brav da Votrel tremen just war-lerc'h Lloyd George. E Frañs e vez lezet ar meuz bras da ziwezhañ, amañ e oa servijet da gentañ.

Du-mañ, Botrel a veze youc'het dezhañ, douget, adgalvet, evel Lloyd George amañ. Mes penaos dalc'hen evezh ar bobl outañ goude Lloyd George ? Klouar e voe e zigemer. Ne gavas ket an trec'h a oa boazet ; Botrel ne viras ket ur soñj vat eus Bro Gembre (din-me e lavaras se pell goude). N' eo ket evel Beljika ha Kanada. Ne dave ket a ober meuleudi ar vroioù-mañ.

Teuler a ris pled da se goude ar seañs. Mont a ris gant daou pe dri Gembread da ambroug an Ao. hag an Itron Botrel betek o hotel. Erruet eno, e pedjomp anezho da azezañ ganimp evit evañ ur bannac'h te.

— « A zo mat, » a respontas ar Barzh, « azezomp. »

— « Theo, a lavaras e gwreg, ne c'houlan ket e talefez. Tapout a ri anoued. Poent eo dit dont d' az kwele... »

Hag hen a sentas... Me hag a anaveze mat an Itron, a oa aes din gwelet e oa imoret fall. Botrel a ouie golo e vennozioù.

Lena a oa ur plac'h taer. He gwaz a oa he doue, hag an disterañ skoilh war hent e drec'hadennoù a lake kas enni.

Ur Gorsedd digor en devoe lec'h e porzh-meur Kastell Kozh Kernarvon, a oa ennañ Lez ar Roue Saoz goude stagadenn Bro Gembre ouzh ar Gurunenn. Dalc'het eo en ur stad vat. En tu all d'al lidoù kustum, a anavez an holl, e voe impentet unan gant Fournier d'Albe, hag a dlee, gouez dezhañ, chom da viken merket evel un taol souezhus. Lakaet en doa tennañ diouzh ur vengleuz benerez c'hwec'h mell maen a boueze pephini un hanter-tonn, hag a oa kizellet a feson ma c'hellent, ur wech savet an eil war c'horre egile, bout ur menhir a dri metrad uhelder. Al lizherennoù-mañ a oa garanet war ar vein, a zalek an traoñ da vont war grec'h.

E - A - M - C - K - B.

Da lavaret eo : EIRE - ALBAN - MANA - CYMRU - KERNEV - BREIZH.

Bep ma pozed ur maen war unan all, ur c'hannad a bep bro geltiek a rae ur brezegenn hag ul le-douet. An Estourbeillon a reas evidomp.

Mennad Fournier d'Albe a oa ma chomje ar Menhir-se savet e porzh-meur Kastell Kernarvon betek fin ar Bed. Mes evel ma oa aes divontañ anezhañ e c'hwec'h tamm, e teuje ur c'hamion d'e gerc'hat eno da sevel er gêr ma vije bodet ar C'hendalc'h Hollgeltiek. Achu da hemañ, ar peulvaen a adkemerje hent Kastell Kernarvon.

Siwazh. An den a ra mennadoù bras, an amzer o c'las da gras. Ne 'm eus ket klevet keloù goude-se a vaen-hir Fournier d'Albe. Marteze eo aet an tammoù anezhañ da veinañ an hentoù.

Chom a raio neoazh e skeud. Ti Vickers, Bangor, en doa tennet div zousenn luc'hskeudennoù bras eus gouel ar C'hastell. Ar poltrejoù-se a voe gwriet en un Albom 30 × 25 ne voe lakaet en gwerzh nemet un nebeudik bihan anezho, o vezañ ma oant ker dirañj. Ella Carmichael a brenas unan da rei din. Emañ ganin bepred, n' eus nemetañ en Breizh, kementrak-se eo un test prizius eus ar c'haerañ Kendalc'h Hollgeltiek bet biskoazh.

*
**

Daou bried Edwards, Castle Street, 'lec'h e oamp lojet, an Abad Henry, Even ha me, o doa ur verc'h anvet Lizzie. 20 vloaz, hag a voe ma mestrez e-pad sunvezh ar C'hendalc'h. Reiñ a reas he foltred din en ur gimiadiñ, hag e-pad tri pe bevar bloaz e skrivjomp an eil d'egile. Neuze, tav. An eil hag egile ac'hanomp a oa fortuniet. Hi a yeas da chom da Londrez gant he gwaz. N' ouzon ket petra eo deut da vezañ.

⁂

Diouzh Kernarvon, kendalc'herien niverus a yeas da welet Eisteddvod Rhyl, a heuilhe diouzhtu (dibenn Eost 1904).

Evel ma oa berr war ma moni, Fournier d'Albe a roas din daou louiz aour, evit ma c'hallfen chom ur sunvezh ouzhpenn e Bro Gembre, asamblez gant Fañch Even. An Abad en doa dilezet ac'hanomp evit mont da vale kostez Londrez. Al liver John Kelt Edwards a chomas ganimp d' hon bleiniañ dre ar vro. Kas a reas ac'hanomp betek Llanroust, da welet ur Gouent Kabusined a oa eno, hag hi renet gant ur Breizhad a Leon, an Tad Goulven Trebaol.

Degemeret laouen e voemp gant an Tad hag e venec'h.

Un nebeut eurvezhioù tremenet o kontañ, o reiñ keleier an eil d' egile. E-kerzh ar gont, an Tad Trebaol ne guzhas ket ouzhimp e oa diaes bras e gefridi. Ne oa ket posubl « konvertisa » tud Bro Gembre. Flour e oant e-keñver ar Mision Gatolik, mes ne oa mann d' ober evit o digas da cheñch kredenn. An Tadoù a sell e tlejent mont kuit.

⁂

E-pad Eisteddvod Rhyl, — a zo ur gêr kichen ar mor, gant un draezenn vras evel Dinarz pe Ar Baol, leun a douristed en hañv, Ella Carmichael a renkas en he c'hambr eus an Hotel ur veilhadeg etre un nebeut mignoned dezhi, a Vro-Skos, a Vreizh-Izel, a Gembre, hag a Alamagn... Rak un Alaman, e anv Zimmer, dezhañ 30 vloaz pe war-dro, den desket bras war ar yezhoù, dreist-holl war ar re geltiek, a heuilhe hon roudoù abaoe Kernarvon, hag a seblante ober lagad da Ella, war zigarez komz dezhi a Lennegezh. Ne nac'hin ket e sellen a gorn eus an Alaman-se, gant ma oan nay a-walc'h da soñjal am boa un droet bennak war galon ar Skosez.

Ella hag a wele e oan mouzhet, a rae espres-kaer skuilhañ eol war an tan. En nozvezh diwezhañ a dremeniz ganti, oc'h evañ te, hag o tibuniñ kaozioù mont neblec'h, Even ha Kelt a oa pedet ivez, ne daole pled nemet eus Zimmer.

Mar ne ouien ket a-raok, e teskis da vihanañ kement-mañ : a seul bellañ ma teuit, seul estren ma 'z oc'h, seul aesoc'h eo deoc'h bezañ deut mat gant ar merc'hed.

Evit ma frealziñ, em boe ur pok diganti war ar skalier en ur gimiadiñ... evit tri-bloaz-warn-ugent.

Ar wech kentañ en em gavis ganti goude se, a oa e maner New Hailes da Lord Cassilis, eus Edinbourg, da viz Mezheven 1927. An dimezell Carmichael a oa neuze pried ar C'helenner Watson. Louet e oa hon blev hon daou. Mirout a rejomp pell

dorn an eil en dorn egile. Evit gallout komz ganin liproc'h, Ella he doa lezet he gwaz er gêr, war zigarez « ma oa bouzar un tamm », emezi. Skeud an Amzer dremenet a dremenas dirak hon selloù. Ella na rae nemet klemm e oa « kozh », e oa « skuizh ». Peseurt sekred a guzhe ouzhin ? Daou vloaz goude, e varvas.

Tad an Dud d' he c'haso d' ar Gwennved.

Rouez eo an tiegezhioù o deus labouret evit o yezh e-pad tri remzi. He zad, Carmichael gozh, a zo bet Kermarker an Uhel-Dir. Dastumet en deus en ul levr anvet e latin *Carmina Gaedelica*, gwerzioù a chome diembann en eñvor ar gouerien. E verc'h Ella a grouas ur gelc'hgelaouenn divyezhek e 1905, he anv *The Celtic Review*, a badas betek ar Brezel Vedel niverenn I. Ar mab he doa diouzh he dimezi gant ar C'helenner Watson, a labouras ivez war ar gwezeleg a-vihanik. D' an oad a 25 bloaz e voe anvet kelenner e Skol-Uhel Edinbourg. Embann a reas evel Tezenn *Oberoù Mary Mac Leod*, kutuilhet gantañ en enezenn Skye, 'lec'h e vevas gwechall ar Varzhez poblus-se. James Watson a yeas d' an eil brezel-bed evel Aernijer. Lazet eo bet. A-raok-añ e eontr Eogan e 1914, a skuilhas ivez e wad evit « ar Reizh hag ar Frankiz ». Gant gerioù toull evel-se e vez touellet ar Gelter. Mes dre natur e plij dezho gouren, da lavaret eo diskouez int Goured.

GOURIN HA KOAT KONVO

Da viz Gwengolo 1904, en em vodas ar Rannvroadelerien e Gourin, a zo hanter Gerne ha hanter Wened.

Ar Maer a oa ar C'hont de Lescoët. E vab-kaer, an Ao. de Boissieu, ur Gall, a oa depute.

Degemer mat a voe graet gant ar vourc'hizien hag ar bobl da Embannerien ar Vrogarantez. Ar c'hendalc'h a zegouezhe ar memes pred gant Pardon Sant-Herve, patrom Gouriniz, emañ e chapel ul lev bennak eus kêr.

Mont a reas ar Varzhed di da ober un « *Ti Kaniri Breiz* », evel ma raed eus ar gompagnunezh kanañ hon doa savet e Lok-Mikael-an-Trez e 1900, hag am eus kontet em levr kentañ Eñvorennoù, he ganidigezh eno, hag he badiziant gant an Aotrou Lucas, person ar barrez.

Bandenn ar Varzhed a oa diskennet en Hôtel de la Croix-Verte, dalc'het gant an Aotrou Barbey, un arzour Parizian, a oa deut di ez yaouank da dremen e vakañsoù, a oa 'n em dommet eus merc'h an Hotel, en doa he c'hemeret da bried, ha feiz, a oa chomet eno. E wreg a oa ur c'hoef ganti, hag a rae ar gegin. An Aotrou Barbey n' en doa mann d' ober nemet degemer an dremenidi, c'hoari ar c'hartoù ganto, chaseal, pesketa.

Ouzhpenn, an Aotrou De Lescoet, maer, a oa bet laouen eus e gaout da vezañ Sekretour-Teñzorer ar Sindicad Labour-Douar. Erfin, an Aotrou Barbey a oa kenresponter ar c'hazetennoù pemdeziek. Un den desket bras e oa, dougen a rae evel ma oa ar mod gant an Artisted neuze, ur barv hir, un tog ledan, hag ur gravatenn Lavallière. Ur gavadenn e oa d' ar Varzhed dizolo ul lapous ken rouez en ur gêrig evel Gourin. An holl a viras ar soñj gwellañ eus an Aotrou Barbey, hag ivez eus e c'hoar, an dimezell Jeanne-Marie, a oa Livourez e Pariz, un arzourez ijinet anezhi, hag e oa bet priziet meur a wech he zaolennoù er « Salon ». Damantus ne oa ket Bretonez. Anaoudegezh a reas kalz a Varzhed ganti, rak speredet ha hegarat e oa. Leon ar Ber, Loeiz Ar Menn, Yann Lettry, a oa tri gilliek mat da ober war dro ar bolez. Etrezo o zri, piv e tibabo ?... Gwelet e vo diwezhatoc'h.

An Aotrounez de Lescoet ha de Boissieu o doa lavaret d' an Aotrou de l'Estourbeillon, pa oa deut da zarbariñ ar C'hendalc'h o doa klevet e vije bet « seremonioù pagan » e-doug ar sizhun. An Aotrou de l'Estourbeillon a nac'has e oa paganiz ar Varzhed. An daou zenjentil a zalc'he d' o meno.

Reiñ e rojent dorn ha skoazell da Gevredigezh Vreizh, met gant ma ne vije ket ifamet Kêr gant restachoù eus ar Baganiezh, ne vijent gouest nemet da dennañ dezho drougiezh ar Veleien hag ar Gristenien. Ne oa nemet plegañ.

Ar Markiz a reas ar c'hefridi da Erwan Berthou, mestr ar Varzhed.

— « Ne fell ket d' ar Maer e ve graet lidoù ar Gorsedd en e barrez, » setu aze ar gourc'hemenn.

Ar Varzhed en em vodas, droug bras enno, aes eo krediñ. Penaos en em denn ha treiñ an difenn-se ?

Ac'hanta, graet e vije al lidoù un tu bennak war ar maez, e-pad ar valeadenn e oad boaz da ober evit klozañ ar C'hendalc'h. Ar valeadenn a dlee mont da Sant Mikael Langonned. Koad Konvo a oa war an hent. Izili ar Gorsedd a chomfe er c'hoad hag a rafe eno o zammig lod, en diavaez da C'hourin ha d' he Mistri.

Evelse voe graet. Ar wech kentañ hag ar wech diwezhañ eo bet da Skol-Veur Barzhed Breizh en em zastum e kuzh, e deun ur c'hoad, evel gwechall, en amzer mac'hom ar Romaned... Ne oa ket ur c'hristen war dro e sellet, nemet lapoused er gwez, ha marteze ur c'honifl, ur gaerel, ur broc'h bennak, direñket e-kreiz o feoc'h.

Kavet hon boa ur roc'hell ha krapet e oa an Drouiz Alc'hweder-Treger-Kaledvoulc'h warni, e sae wenn gwisket gantañ. Ne oa ket nemeur a Varzhed ; eizh bennak. Mab an

Argoat, Ab Alor, Tangwall, Loeiz Herrieu (Barzh Labourer), Yann Lettry, Andreo Mellag, Moris an Dault, Taldir...

Un Diskibl hepken a voe degemeret : Iwan Sébillot, ur paotr yaouank 20 vloaz, mab d' an Istorier brudet Paul Sébillot, rener *La Revue des Traditions Populaires,* Gallo-Breizhad anezhañ. E vab Iwan en doa desket brezhoneg a-walc'h evit kompren ha skrivañ. Tremen a rae e vakañsoù e Gwerliskin, e tiegezh Bruant, kerent dezhañ. Ur paotr dous, flour, jentil tre, stumm plac'h dezhañ. Lakaet en doa ober ur wiskamant giz Kemper, gant ur bragoù-bras lien gwenn : koant tre e oa ganti.

Iwan a oa douget war ma zu : war-lerc'h Kendalc'h Gourin, e teuas d' am gweladenniñ da Gerahez, lec'h am boa nevez savet ur Voulerezh. Chom a reas ganin tri pe bevar devezh.

— « Mar ' teus ezhomm ur romant evit da c'hazetenn *Ar Bobl,* emezañ, me gaso unan dit ma kerez.

— Te ' teus graet ur romant ?

— Ya, ur romant « kap ha kleze » a dremen da goulz stagidigezh Breizh ouzh Bro-C'hall.

— Mat tre, Iwan. Trugarez bras. Embannet e vo... »

Prestik goude, *Ar Bobl* a voule e traoñ ar bajenn gentañ, bep sadorn, *Le Dernier Duc de Bretagne,* grand roman d'aventures, par Yves Sébillot (Lagad Don).

Unan all ouzhpenn kollet ganimp, Yves Sébillot.

Perak n' em eus biskoazh mui gwelet war ma hent ar paotr yaouank bragoù-bras a ris ur mignon gantañ e Gourin hag e Kerahez e miz Gwengolo 1904 ?

Piv a c'hallfe respont, nemetañ e-unan ?

Mes chomet eo mut, da vihanañ em c'heñver.

E-pad pemp bloaz ha tregont.

Rak pa voen bet anvet Marc'heg ar Strollad a Enor e 1938, e kavis e mesk ar c'hartennoù a c'hourc'hemennoù unan evelhen : Paul-Yves Sébillot, Chevalier de la Légion d'Honneur, Château de..., par Verneil-le-Chétif, Sarthe, avec ses félicitations.

Goude-se, tavidigezh adarre.

Sébillot en deus embannet « *Histoire du Peuple Breton* » war-dro 1910.

Goude brezel 1914-19, am eus klevet lavaret e oa penn-servij en ur Minister.

Merchañs e oa kemeret e retred gantañ e 1938, pa soñjas digas din e gartenn.

Gouzout a ran c'hoazh en deus embannet un nebeut romantoù e Pariz, hep nemeur a vrud. Setu holl ar pezh a ouezan diwar e vuhez.

(Da genderc'hel.)

AR BREUR HAG AR C'HOAR

(kontadenn-bobl dastumet gant KLERG)

Jobig hag Anna a oa daou vugalig koant hag a veve eürus e ti o zud. Netra ne vanke dezho ; en em garout a raent evel ma tle ur breur hag ur c'hoar en em garout ha ken fur ha ken karantezus e oant ma oa sot o zud ganto. Allaz ! n' eo ket an eürusted un dra badus war an douar. Jobig a oa nav bloaz bennak hag Anna eizh vloaz bennak pa varvas o zud diganto : ur gwall ziouer evit an daou gaezhig paour. Daou eontr dezho, breudeur d' o zad, a oa bev c'hoazh hag a gemeras an daou emzivad bihan en o zi ganto. Daou gozh paotr yaouank e oant, tud vat, met disoursi ha troet da roulañ ha d' ober chervad. War-bouez roulañ hag ober chervad e oa koazhet-mat o feadra dija pa 'z eas Jobig hag Anna daveto, met kement ha ken bihan a rejont ken a-benn ar fin e voe peurzebret o feadra ha traoù ar vugale ouzhpenn. Ne oant ket tud fall met ne oant evit o zech, ha pa varvjont poazh gant o buheziad-dizurzhioù e oant glac'haret o soñjal en emzivaded a lezent war o lerc'h. Jobig a c'helle kaout pevarzek vloaz bennak hag Anna trizek vloaz bennak. M' en em gavjont eta dibourvez-a-grenn, gwashoc'h eget pa oa marvet o zud diganto.

⁂

Pa n' o doa mann ebet ken war o anv, ha pa ne oant ket barrek da c'honit o bara o labourat, setu ma rejont o soñj da vont eus an eil ti d' egile da glask o boued. Mont a raent evel-se dalc'hmat an eil gant egile, hag an dud o deveze truez outo hag a roe tammoù-bara dezho... Un deiz bennak ez errujont war bord ur c'hoad bras. Erru e oa an abardaez ha poent e oa dezho kaout lojeiz un tu bennak, da dremen an noz. War vord ar c'hoad eno, e weljont ul lochenn hag a oa bet d'ur botaouer-koad.

— Sell 'ta, Anna, eme Jobig, ma vije ni hor bije dastumet ur bern delioù sec'h, hor bije graet moaien da lojañ er foukenn-se.

— Gwir a lavarez, eme Anna d' he breur. Mar kerez, ez an da zastum delioù sec'h d' ober bep a wele dimp.

— Ma ! eus ar c'hentañ, Anna, eme Jobig. Kae 'ta da zastum delioù sec'h, hag e-pad ar c'heit-se, me 'raio un nor-

valan war al lochenn, rak kouezhet eo an nor a oa warni a-raok.

Evel-se e rejont. Neuze e tebrjont ar bara o doa bet en aluzen, en deiz-se, digant an dud vat, hag evel daou vugelig mat, a-raok mont da gousket, e lavarjont o fater, ha ne ankouajont ket pediñ evit o zad hag o mamm, na zoken evit o eontred, petra bennak ma oant bet lakaet war an noazh gant ar re-mañ. En em lakaat a rejont kichen-ha-kichen war o gwele delioù sec'h ha menel kousket raktal.

E-kreiz an noz avat, setu an nor valan o tigeriñ, hag un dañvad bihan gwenn a voe gwelet oc'h antren. Un dañvad bihan koant-koant e oa. Sioul ha didrouz, ez eas war-du ar vugale ha goude bezañ chomet da sellout outo ur pennadig, ez eas da c'hourvez e-harz o zreid. Biskoazh n' o doa kousket ar breur hag ar c'hoar ken c'hwek, evel ma rejont en noz-se, ha m' o doa bet riv ur wech bennak, evit an noz-se avat, e oa bet tomm ha brav dezho, eston !

Pa zihunjont an deiz war-lerc'h ar beure, e voe souezhet Jobig hag Anna o welout an dañvad bihan gwenn-se ; met an dañvad bihan e-lec'h bezañ spontet, a reas a bep seurt pecheroù dezho gant e bennig : — Damañ un dañvad bihan koant, a zalc'he Anna da lavarout, en ur flourañ e benn dezhañ, gant palv he dorn.

— Ya ! sur, a lavare Jobig. Moarvat ez eo bet dianket diouzh ur vandenn-deñved, dec'h da noz, hag ez eo deuet da glask repu amañ. Bremaik e teuio ar mesaer da gerc'hat anezhañ... Met peogwir n' hon eus tamm boued ebet ken, ez an da vont d' ar c'hoad, ha mar bez bolontez Doue, ne vin ket pell o pakañ peadra da leinañ. » Hag eñ er-maez d' ar c'hoad da chaseal, tra ma chome Anna el lochenn ; ha da c'hortoz he breur, p' he n' he doa mann all d' ober, e stagas da c'hoari gant an dañvad bihan. Hep gouzout dezhi e sante he c'halon o tommañ en he c'hreiz ouzh al loenig gwenn, ha p' en em lakae an dañvad da lavarout. « Bê ! bê ! » e kave dezhi he doa bet klevet ur vouezh heñvel en un tu bennak ; met soñjoù souezhus a sav moarvat anezho o-unan, e kalon un emzivadez trizek vloaz o redek ar bed gant he breur, ur bloavezh koshoc'h egeti ! ! !...

Ne oa ket bet pell Jobig gant e dro-chase : ur pennadig goude bezañ aet d' ar c'hoad, e tistroas gant ur pezh gad tapet gantañ war he ched. Evel-se ne vankas ket a voued dezho o-daou an deiz-se, nag an deizioù war-lerc'h kennebeut, rak bemdeiz e tape Jobig tra pe dra, ha kuit e voent da glask an aluzon. Pell 'zo, e gwirionez, ne oant ket bet eürus evel-se. Evel pa vije deuet ar joa hag an eürusted da heul an dañvad bihan gwenn. Ne oa bet den ebet o klask an dañvadig, ha sot

e oa aet Jobig hag Anna gantañ, hag en noz ez ae al loen da c'hourvez e-tal o zreid d' o zommañ gant tommder e gorf hag e c'hloan tev.

*
**

Un eizh deiz pe bemzek deiz bennak goude ma oa deut ar vugale da chom e lochenn ar botaouer-koad, edont un deiz o zri : Jobig, Anna hag an dañvad, o c'hoari war ar c'hlazenn war bord ar c'hoad, pa weljont un Aotrou o tont eus ar penn all eus ar c'hoad, gantañ ouzh e heul, daou bezh ki ken bras hag onnerezed-bloaz. Spontet e voe ar vugale ouzh o gwelout : — « Deomp buan d' en em glenkañ el lochenn gant an dañvad bihan, » eme Anna d' he breur. Hag i ha hastañ buan mont el lochenn ha serriñ an nor-valan war o lerc'h, hag en em glenkañ sioul-sioul en ur c'horn eus al lochenn. An Aotrou avat, a zalc'he da dostaat, ha p' erruas e-tal al lochenn e roas un taol-bount d' an nor hag ez eas e-barzh gant e zaou gi war e lerc'h. Ne grede ket ar vugale fiñval, met an Aotrou ouzh o gwelout a lavaras dezho : — « N' it ket da spontañ, bugaligoù, n' em eus ket c'hoant d' ober droug deoc'h ; ha n' it ket da gaout doan dirak va chas, rak ar re-se a zo dous ha jentil ha ne raint ket poan deoc'h na d' ho tañvad bihan... Met ho tañvadig bihan a blij din da vat, ha mar kirit e raimp marc'had : c'hwi a roio din ho tañvad gwenn ha me a lezo ganeoc'h va daou gi ».

— « O ! nann ! eme Jobig, re e plij an dañvad bihan dimp. Keuz hor bije ouzh en em zispartiañ dioutañ !

— Nann, nann ! a lavare Anna d' he breur, n' ez ket da reiñ an dañvad d' an Aotrou. Koant eo ha neuze ne blij ket ar chas din, aon am eus dirazo !

— Lavaret em eus deoc'h n' eo ket drouk va chas, eme an Aotrou dezho gant douster ; roit din eta ho tañvad bihan ha kemerit va chas. Ar re-se a rento servij deoc'h, hag ho tifenno diouzh an dud fall, dreist-holl en ul lec'h ken digonsortiaj hag hemañ. »

Kement ha ken bihan a reas an Aotrou derc'hel warno ma plegjont a-benn ar fin da drokañ an dañvad ouzh an daou gi. « — Ya ! ya ! kemerit anezho hardizh, eme an Aotrou. Ar re-se a dapo gedon ha traoù deoc'h hag aesoc'h e vo deoc'h bevañ. Unan anezho a vez graet « Brise-Fer » anezhañ hag egile « Fil-de-Paille ». Hag an Aotrou kuit en ur gas gantañ an dañvad hag o lezel Brise-Fer ha Fil-de-Paille gant Jobig hag Anna.

*
**

Jentil e oa an daou gi, e gwirionez, evel m' en doa lavaret an Aotrou, ha diouzh an noz pa 'z ae Jobig hag Anna da gousket e veze ar chas a bep a du dezho en o gourvez, hag eskeud ar chas e veze tomm dezho. Mont a rae Jobig da chaseal ganto ha tapout a rae ar pezh a gare a loened : gedon, konikled ha klujiri, kalz muioc'h eget n' o doa ezhomm heñ hag e c'hoar evit bevañ. Ha petra 'reas Jobig neuze ? Mont da werzhañ e jiboez hag evel-se ne voe ket ret dezho mont eus en eil ti d' egile da c'houlenn an aluzon ha gallout a raent zoken espern meur a wenneg... Chaseourion ar vro avat, a yeas droug enno, rak abaoe ma oa deuet Jobig da vevañ e lochenn ar botaouer ha ma oa krog da chaseal, ne dapent ket nemeur a dra. Neuze e voe graet ur vodadeg ganto ha divizet kas klemm da Roue Frañs, ha karget e voe unan anezho da gas ar c'heloù d' ar Roue. Pan erruas e palez ar Roue e voe kaset ar chaseour davetañ : — « Deuet on amañ, va Roue, emezañ, aberzh chaseourion Vreizh-Izel. Betek-hen e c'hellemp-ni, chaseourion, bevañ diwar hor micher ; met bremañ abaoe m' eo deuet Jobig da chom war vord ar c'hoad bras eus du-mañ, n' omp ket mui evit tapout koulz lavarout loen ebet. Me 'zo deuet amañ, va Roue, da c'houlenn diganeoc'h justis ha lealded, rak dleet eo da bep den bevañ diwar e vicher.

— Hola 'vat ! eme ar Roue. Gwir ez eo ar pezh a livirit din aze, va den mat ?

— Ya ! gwir-mat, va Roue. Tapout a ra Jobig ar pezh a gar a loened-blev hag loened-plu ha ni a zeu alies en-goullo d' ar gêr. N' hell ket an traoù padout evel-se. O, va Roue, ho pet truez ouzh chaseourion Vreizh-Izel.

— Ac'hanta ! eme ar Roue, me ' ya da reiñ ul lizher deoc'h evit Jobig ha ret-mat e vo dezhañ dont betek amañ da gaozeal ganin. »

Roet e voe ul lizher d' ar chaseour, gant siell ar Roue warnañ, evit Jobig. Pa lennas Jobig lizher ar Roue, e voe nec'het, rak biskoazh n'en doa soñjet e renkje kuitaat e c'hoar, met n' helle evel just, mont enep bolontez ar Roue, ha ret e voe dezhañ ober e soñj da vont betek Pariz : — « Ma ! emezañ d' e c'hoar. Ne servij ket din. Ret eo din mont da gaout ar Roue. Un toullad gwenneien a zo amañ c'hoazh hag e c'helli implijañ anezho, e-keit ha ma vin oc'h ober va zro. Fiziañs am eus e tremeno mat an traoù ganin hag e c'hellin distreiñ d' ar gêr a-raok pell. Kenavo eta, Anna, emezañ, en ur bokat d' e c'hoar. » — « Kenavo eta, Jobig, eme Anna hag a oa prest da ouelañ. Plijet gant Doue ober ma vo mat da veaj ha ma c'helli distreiñ hepdale d' ar gêr, rak hir e kavin an amzer va-unan. »

Ha Jobig war-raok e bolontez Doue, gantañ ouzh e heul e zaou gi Brisefer ha Fil-de-Paille... Dre forzh bale, e reas hent dizale. Met war e droad e renke mont evel just, rak d' ar c'houlz-se ne oa ket kalz a weurioù na kador-bost ebet. Jobig avat, ne oa ket ur paotr da zamantiñ d' e dreid ha ne voe ket kalz en tu-hont da eizh deiz o vont betek palez ar Roue, e Pariz. Pan erruas e-tal dor ar palez, e skoas war an nor ha kerkent e teuas ur vatezh da zigeriñ ar rakled. — « Petra a zo evit da servij, va faotr, emezi da Jobig.

— Feiz, eme Jobig, degaset ez eus bet din ul lizher a-berzh ar Roue da lavaret din dont da gaozeal gantañ. Lavarit dezhañ, mar plij ez on erru, hag am bije c'hoant d'hen gwelout ar c'hentañ ar gwellañ, rak va c'hoar a zo o c'hortoz ac'hanon er gêr.

— Gortoz amañ ur pennadig ma 'z in da gaout ar Roue da c'houlenn digantañ petra da ober, » eme ar vatezh o serriñ ar rakled.

Pa en em gavas ar vatezh dirak ar Roue e lavaras dezhañ :

— « Va Roue, emezi, amañ ez eus ur paotr yaouank hag a lavar en deus bet ul lizher eus ho perzh da lavarout dezhañ dont amañ da gaozeal ganeoc'h.

— Mat eo ! eme ar Roue. Hennezh a dle bezañ Jobig. Lavarit dezhañ dont raktal ha digorit an nor dezhañ. » Hag ar vatezh war he c'hiz.

— « Lavaret ez eus bet deoc'h, emezi, dont er palez ha mont da gaozeal gant ar Roue.

— Kontant-a-walc'h ez on da vont, eme Jobig, met n' hellan ket mont hep va daou gi, ha mar dan ganto e vo louzet ar pleñchod hag an traoù, gant o favioù lous.

— Ma ! peogwir emañ kont evel-se, eme ar vatezh, ez an da vont adarre da gaout ar Roue. » Ne voe ket pell oc'h ober he zro hag e tistroas o lavarout da Jobig : « Lavaret ez eus bet deoc'h gant ar Roue dont bepred gant ho chas, ha mar bez louzet an traoù ganto, e vo naetaet goude ».

Ha Jobig neuze e porzh ar c'hastell hag en diabarzh anezhañ. Biskoazh en e vuhez n' en doa bet gwelet traoù ken kaer. Met n' en doa ket bet amzer da chom da sellout, rak diouzhtu e voe kaset dirak ar Roue, heñ hag e zaou gi :

— « Demat deoc'h, Sir, eme Jobig d' ar Roue. Deuet on amañ eus va Bro Breizh-Izel, dre m' hoc'h eus degemennet din dont d' ho kaout. Setu amañ al lizher hoc'h eus bet degaset din.

— Ac'hañ ! eme ar Roue. Te eo Jobig ? Te eo, hervez a glevan, a vez o tinodiñ an holl jibier e koadeier Breizh-Izel, hag ar chaseourion all a glemm dre n' hellont mui tapout netra !

— Feiz ! va Roue, eme Jobig. Gwir eo e tapan jibier-a-walc'h, met n' hellan ket lavarout e tapan anezho holl, ha surmat e chom kalz war va lerc'h, ha n' eo ket dre va faot ma ne bak ar re-all mann ebet pe dost.

— Selaou 'ta neuze, Jobig, eme ar Roue. Me 'garje gouzout hag-eñ ez out mat evit gwir, da chaseal. Amañ ez eus ur chaseour kozh em falez ha na dap netra pe gazi netra. Lavarout a ra n' eus ket a jibier er c'hoadeier ken dre amañ ; chom amañ eta ur pennad, ha gwelet e vo penaos e vo kont.

— Mat eo, eme Jobig, prest on da stagañ ganti diouzhtu.

— 'Ri ket, laouen, evit hiziv ! eme ar Roue. Warc'hoazh vintin e vo abred a-walc'h. Evit hiziv n' az po netra d' ober nemet diskuizhañ, ha warc'hoazh neuze ez i da chaseal gant ar chaseour kozh. »

*
**

An deiz war-lerc'h ar beure, e reas ar Roue gervel ar chaseour kozh : — « Amañ, emezañ, ez eus en em gavet ur paotr yaouank a Vreizh-Izel, hag a zo ur gwall-chaseour, hervez ar vrud. Hiziv, e-lec'h mont da-unan da chaseal, e kasi anezhañ ganit, etrezek ar roud a gari, ha gwelet e vo pehini ac'hanoc'h a bako ar muiañ a jibier.

— Mat eo, va Roue, ra vo graet ho polontez, eme ar chaseour kozh ; met evel ma ouzoc'h n' omp ket risklet da zegas kalz a dra ganeomp, rak dinodet ez eo ar jibier er vromañ. »

Har ar chaseour kozh war-raok gant Jobig hag e zaou gi. Ar chaseour kozh avat, ne ziskouezas ket da Jobig ar roud gwellañ. Hen kas a reas d' un toull fall, hag ez ejont pep hini d' e du. Met a-benn kreisteiz e oa bec'hiet Jobig a c'hedon hag a gonikled hag e soñjas mont d' ar gêr da ziskargañ e loened. Lakaat a reas gedon ha konikled war gein Brisefer ha Fil-de-Paille hag e tistroas etrezek palez ar Roue gant ur samm loened war e chouk dezhañ e-unan. A-benn koulz lein e oa erru en-dro.

— « Hola ! eme ar Roue, erru'oas dija ? Hag egile pelec'h emañ ?

— N' ouzon dare, eme Jobig, da belec'h ez eo aet ar chaseour kozh. Ne oa ket chomet ganin. Met soñjal a rae din em boa tapet trawalc'h a jibier evit dont d' ar gêr, rak evel ma welit, ez on bec'hiet va-unan ha bec'hiet ez eo ivez va daou gi. Ret e oa din dont en-dro da ziskargañ.

— Te 'zo ur gwall chaseour, 'm eus aon, Jobig, eme ar Roue dezhañ. Ma ! kae bepred da zebriñ da lein, da c'hortoz egile d' erruout. Met emberr ne di ket da chaseal ; trawalc'h

ac'h eus tapet evel-se hiziv, ha goude lein e chomi da ziskuizhañ. »

Diwezhat e oa ar chaseour kozh p' en em gavas er gêr. Erru e oa serr-noz 'benn ma teuas da c'houlenn digor digant ar borzhierez, hag izel-a-walc'h e oa e benn, rak e-pad an deiz n' en doa tapet nemet ur voualc'h. Ha pa voe diskouezet dezhañ petra en doa tapet Jobig, ez en em gavas nec'het gant aon e kollje e garg er palez, ha ma vije lakaet Jobig en e lec'h. — « Ret e vo din diwall, emezañ, gant aon da vezañ skubet ac'han. »

An deiz war-lerc'h ar beure, goude bezañ debret o dijuniñ, ez eas ar chaseour kozh ha Jobig en hent adarre. Met ne gemerjont ket an hevelep hent hag an deiz a-raok. — « Ma ! a lavare ar chaseour kozh outañ e-unan, hemañ gant e zaou gi ne bako ket nemeur a dra hiziv, rak me 'zo o vont d' her c'has d' an toull fallañ a zo ! » Met a-benn kreisteiz e oa bec'hiet Jobig adarre hag e zaou gi ivez, hag e tistroas d' ar palez da zisammañ e jibier.

— « Erru 'out adarre ? eme ar Roue dezhañ ? Fidedoulle ! te 'zo ur mailh da chaseal, war a welan, ha n' eo ket gaou ar pezh a zo bet lavaret diwar da benn ! Kae 'ta da gas da loened d' ar gegin ha chom eno gant va mevelion ha va mitizhion da zebriñ da lein. Goude kreisteiz ne di ket da chaseal ; chom a ri amañ da ziskuizhañ da c'hortoz da gamarad d' en em gaout ! »

Erru 'oa an deñvalijenn 'benn m' en em gavas ar chaseour kozh : — « Petra ac'h eus tapet hiziv ? » eme ar Roue dezhañ.

— « O ! nebeut-kaer a dra, va Roue, emezañ. Gouzout a-walc'h a rit penaos n' eus ket a jibier ken er vro-mañ. » Hag e tiskouezas d' ar Roue ar pezh en doa tapet : ur bik !

— « Ma ! eme ar Roue, n' ouzon ket pe ez eus jibier dre amañ pe ne deus ket. Met ar pezh a ouzon bremañ eo ne dout ket evit ar Breizhad yaouank. Kae da welout petra en deus tapet er beure-mañ, ha deus da lavarout din c'hoazh ez eo dinodet ar jibier er vro-mañ ! »

Mezh en doe ar chaseour kozh o welout ar bern konikled ha klujiri ha gedon bet tapet gant Jobig ; ha ma oa bet nec'het an deiz a-raok, an dro-mañ avat, a stagas d' ober gwad fall da vat, hag evitañ da vezañ skuizh ne zebras ket kalz a dra d' e goan ha ne gavas ket aezet e wele !

Antronoz vintin e lavaras ar Roue d' ar chaseour kozh ha da Jobig e renkjent mont c'hoazh an deiz-se da chaseal. Mab ar Roue hag a oa damoad gant Jobig, a lavaras en doa c'hoant eñ ivez da vont da chaseal. — « Te ? eme a dad dezhañ. Te 'vo skuizh rak n' out ket kustum da vont evel-se : biskoazh n' out bet o chaseal !

— Evit skuizh, ne vin ket, sur, va zad, eme ar Priñs

yaouank ; mę 'zo erru paotr yaouank. Va lezit da vont, me ho ped.

— Ma ! eme e dad, p' ac'h eus c'hoant kaer da vont, ne virin ket ouzhit. »

Hag i o vont neuze Mab ar Roue, ar chaseour kozh, Jobig hag e zaou gi... An deiz-se e tapas Jobig kemend-all a loened ha muioc'h zoken, rak a-benn kreisteiz e oa bec'hiet e-unan hag e zaou gi ha Mab ar Roue ouzhpenn.

Pan erruas Jobig ha Mab ar Roue er gêr gant o samm, e teredas holl dud ar palez da welout petra a oa deuet ganto. Ha me 'lavar deoc'h e oa lorc'h e Mab ar Roue, evit ar wech kentañ ma oa bet o chaseal, ha koulskoude n' eo ket eñ en doa tapet ar gedon, pe ar c'honikled pe ar c'hlujiri, met chas Jobig : Brisefer ha Fil-de-Paille.

Goude lein e chomas adarre Jobig da ziskuizhañ da c'hortoz ar chaseour kozh. Hemañ e oa erru an noz ur pennad brav a oa, p' en em gavas er gêr ha n' en doa tapet seurt ebet !

*
**

Bez' e oa er palez ur vatez kozh. Hag ar chaseour kozh hag ar vatezh kozh-se en em gaozee. Mont.a reas ar chaseour kozh da gontañ e drubuilhoù dezhi. — « Ma ! eme ar vatezh, ma vije ijinet un dra bennak d' ar Roue da gas ar c'hozh Vreizhad-se kuit ?

— Ya a-walc'h ! eme ar chaseour kozh, met petra ?

— Evel ma ouzout, ez eus e Koad Boulogn tri Ramz o chom, ha bet eo ar Roue meur a wech o kas tapout anezho, met goude koll e-leizh a soudarded, n' eo ket deuet a-benn. Lavar 'ta d' ar Roue penaos Jobig en deus lavaret bezañ den a-walc'h e-unan, d' o zrec'hiñ. »

Hag ar chaseour kozh da gaout ar Roue : « — Ac'hanta ! chaseour kozh, eme ar Roue, petra 'lavarez eus Jobig ?

— Feiz ! va Roue, eme ar chaseour kozh, ur gwell chaseour ez eo a dra sur, ha peogwir emañ aze c'hoazh, me, en ho lec'h, a oufe tennañ ampled anezhañ. Rak n' ouzoc'h ket petra en deus lavaret ?

— Feiz ! nann sur ! eme ar Roue.

— Lavaret en deus bezañ den a-walc'h e-unan, da drec'hiñ an tri Ramz a zo e Koad Boulogn.

— Lavaret en deus se ? eme ar Roue. Me am eus kollet n' ouzon ket pegement a soudarded oc'h esa donet a-benn anezho. Ma ! lavar dezhañ donet amañ raktal da gaozeal ganin. »

Ha Jobig da vont da gaout ar Roue : « — Te, eme ar Roue

dezhañ, ac'h eus lavaret bezañ den a-walc'h da-unan, da bakañ an tri Ramz a zo e Koad Boulogn ?

— Me ? va Roue, eme Jobig. Biskoazh n' em eus lavaret se ; biskoazh n' em eus klevet komz eus ar ramzed-se ha n' ouzon ket zoken e pelec'h emañ Koad Boulogn !

— Eo ! eo ! eme ar Roue, hel lavaret ac'h eus, ha ma ne rez ket n' eus nemet ar marv evidout.

— Neuze ! eme Jobig, ingal eo din pelec'h mervel, pe amañ eus ho perzh, pe a-hont eus perzh ar Ramzed. Un taol-esa a rin bepred ! »

⁂

Antronoz vintin eta, setu Jobig o kuitaat palez ar Roue evit mont da glask ar Ramzed. E zaou gi « Brisefer » ha « Fil-de-Paille » a oa gantañ, evel just !

— « Ma ! a lavare Jobig outañ e-unan, nan ouzon ket tamm ebet e pelec'h emañ Koad Boulogn, met mont a rin bepred e bolontez Doue ! » Dre forzh bale e tostae da Goad Boulogn, hep gouzout dezhañ. En em gaout a reas war bord ar c'hoad hag eno e welas tud oc'h ober un devezh bras : — « Hola ! paotred, mar plij, emezañ, ha kontant e vijec'h da lavarout din e pelec'h emañ Koad Boulogn ha pelec'h emañ an tri Ramz o chom ? »

E-touez ar baotred a oa eno o labourat, e oa daou baotr a foeltr-forzh, hag a oa skuizh oc'h ober o lod war-lerc'h an alar. Hag an daou-mañ da respont : « — Mar kerez, ez aimp hon-daou ganit hag evel-se e tiskouezimp an hent dit.

— Mat eo, eme Jobig, deut 'ta ! » P' en em gavjont gant ar c'hastell, ez ejont da skeiñ war an nor da c'houlenn digor. Kaer o doa skeiñ avat, ne responte den. Hag an daou baotr oc'h antren ha Jobig war o lerc'h. Ne oa den ebet nep lec'h ebet. Er gegin, war an daol, e oa tri bezh pentoniad-soub hag un ejen en e bezh rostet ha tout... Mont a rejont d' ober tro ar c'hambroù hag ar c'hrevier, ha ne welent dre-holl nemet gweleoù kaer, hag er marchosi e oa eizh a gezeg houarnet en aour ha pavezet en arc'hant dindano, hag ar bridoù e-pign o lugerniñ. Er c'harrdi e oa tri pe bevar c'harreoz eus ar re gaerañ. Met kaer o doa hon tud dont ha mont dre an ti, ar c'hambroù, ar marchosioù hag ar jardinoù, ne welent ha ne glevent den ebet : « — Ma ! emezo, petra 'raimp ? Deomp bepred d' ar gegin da zebriñ hor c'hoan ; n' eo ket traoù a vank eno ». Distreiñ a rejont d' ar gegin ha mont ouzh taol da zebriñ. Kaer o doa kaout naon, n' o doa ket debret an tri bentoniad-soub, evel just, nag an ejen en e bezh. Pa voe echu o c'hoan ha pa voe leun o c'hof, setu an daou gi o lammat war

an daol da zebriñ ar pezh a vane : riñset o doa ar pentonioù, peurzebret an ejen, darc'havet ar pentonioù d' an traoñ diwar an daol ha graet o louz war an daol.

Jobig a chomas souezhet-bras o welout e zaou gi oc'h ober kement-se, rak abaoe ma oa deuet an Aotrou da reiñ dezhañ Brisefer ha Fil-de-Paille en-trok ouzh an dañvad bihan gwenn, biskoazh n' en doa gwelet anezho o tebriñ c'hoazh, ha ne gomprene ket penaos e c'hellent chom bev evel-se... Ne lavaras netra koulskoude hag e roas peoc'h d' e chas...

Pa voe deuet ar c'houlz da vont da gousket, ha pa ne welent den ebet o tostaat, petra 'rejont, nemet mont d' ur gambr da glask gweleoù. Mont a rejont o-zri da gousket er memes kambr : « — Me, eme Jobig, a gemero ar gwele an nesañ d' an nor, hag e chomo va daou gi a bep a du din ; ha mar erru den ebet amañ e vo prest Brisefer ha Fil-de-Paille da c'hoari ». Met a-hed an noz na glevjont seurt ebet hag e c'helljont kousket e peoc'h.

An deiz war-lerc'h ar beure avat, pa oant er gegin, e weljont ur pezh ramz o tiflukañ eus un trepas ledan : « — Preñved-douar, emezañ, paour-kaezh kristenien. C'hwi an hini a zo bet o tebriñ hor soub ? Tostait amañ hag e tebrin ac'hanoc'h !

— Alo ! Brisefer, Fil-de-Paille, eme Jobig. Drammañ hennezh din ! » Hag an daou gi evel daou leon konnaret o lammat gant ar ramz hag o komañs drailhañ anezhañ gant o dent. Fontet o doa anezhañ naet ! Ha ret e voe da Jobig ha d'an daou baotr a oa gantañ, kas an tammoù anezhañ er-maez, ha labour a-walc'h o doa bet gant se betek koulz lein...

Goude lein ec'h en em lakajont c'hoazh da furchal dre-holl, da welout hag-heñ ne gavjent den ebet. Met kaer o doa bet klask e-pad an deiz, dont ha mont dre ar c'hastell penn-da-benn, ne gavjont den ebet. Pa voe erru koulz koan, e teujont neuze d' ar gegin da welout ha prest e oa un tamm boued... War an daol e oa daou bezh pentoniad-soub ; ne oa ket kement a gig, kreñv d' un hanter-ejen hepken :

— « Ma ! emezo, koulz eo debriñ evel dec'h ha kargañ hor c'hof ! » Debriñ a rejont eta soub, bara, ha kig 'leizh o c'hof ha pa o doe echu gant o fred, e lammas an daou gi war an daol, evel an deiz a-raok, peurzebriñ ar soub, ar bara hag ar c'hig, darc'hav ar pentonioù d' an traoñ hag ober o louz war an daol...

Souezhet e oa Jobig evel just, ouzh o gwelout oc'h ober kement-se, met ne lavaras netra hag e lezas e chas d' ober o bolontez.

Goude koan, ez ejont da gousket ha ne zeuas den ebet d' o direnkañ na d' o dihuniñ a-hed an noz. Antronoz vintin avat,

pa savjont, setu i o welout ur ramz o tont dre an trepas. Ma oa bras ar ramz kentañ, e oa hemañ tost an hanter brasoc'h c'hoazh.

— « Preñved-douar, emezañ, c'hwi an hini hoc'h eus lazhet va breur dın ha debret ar soub hag ar c'hig ha skoet ar pentonioù d' an traoñ ? Tostait amañ, ma tebrin ac'hanoc'h !

— Hola ! eme Jobig, gortoz un tamm ! Brisefer, Fil-de-Paille, drammañ hennezh din buan ha buan ! » Hag an daou gi evel daou leon konnaret ha lammat gant ar ramz ha fontañ anezhañ a-dammoù, evel m' o doa graet d' e vreur, an deiz a-raok. »

Met kalz muioc'h a labour o doa bet ar baotred o kas an tammoù er-maez eus an ti : betek koulz merenn o doa renket poanial an dro-mañ ! Pa voe skarzhet restadoù ar ramz, ez eas adarre hor paotred da glask roud unan bennak ; met kaer o doa klask, ne welent den. Er marchosi e oa boued gant ar c'hezeg, evel ma oa ivez an deiz a-raok. Ha koulskoude e soñje e renke bezañ ur ramz all, peogwir e oa tri benton war an daol an deiz kentañ ha daou hepken an deiz a-raok. « Ma ! emezo, erru eo koulz koan ; deomp d' ar gegin da welout penaos emañ kont eno ! » War daol ar gegin ne oa nemet ur pentoniad-soub hag ur palefarzh-ejen : « Hola ! emezo, koazhañ a ra an traoù an taol-mañ ! » Met trawalc'h o doa bepred da derriñ o naon, hag ar pezh a vanas en o dilerc'h, a yeas e kof ar chas hag ar re-mañ, evel m' o doa graet an daou zevezh a-raok, a eilpennas ar penton d' an traoñ, hag a reas o louz war an daol.

*
**

Sioul ha didrouz e tremenas adarre an noz. Antronoz vintin, p' edont o sevel, setu i o welout ur pezh ramz o tont d'o c'haout ; kalz brasoc'h e oa eget e vreudeur :

— « C'hwi 'zo amañ, va bugaligoù ? emezañ. C'hwi hoc'h eus rikouret ac'hanon o lazhañ va daou vreur, rak daou charn ne oant ken, daou hailhon eus ar re fallañ-tout. Bremañ e chomot amañ ganin. Brav-tre e vo deoc'h, ha n' eo ket traoù a vanko deoc'h ! »

Kontant-bras e voe ar baotred o klevout komzoù ar Ramz, ha prest e oant d' ober kement a lavarje dezho : « Ma ! eme ar Ramz, p' hon eus amzer bremañ, deuit ganin da welout va zraoù, rak me 'zo sur n' hoc'h eus ket gwelet pep tra ! » Hag e kasas anezho da welout ar c'hambroù. Eno e oa kambradoù-dilhad, aour hag arc'hant ha pep tra o lugerniñ dre-holl.

— « Ur gambr all am eus, eme ar Ramz, kaeroc'h c'hoazh eget kement hoc'h eus gwelet, met n' am eus ket c'hoant da

welout ar chas o tont war hol lerc'h, gant aon da louzañ an traoù, eme ar Ramz ouzh Jobig. Amañ ez eus nav dor-houarn da zigeriñ. Me 'yelo ez raok, hag a zigoro an dorioù ha te a serro anezho war va lerc'h !

— Mat eo, eme Jobig. Ac'hanta ! Brisefer ha Fil-de-Paille, chomit aze gant an daou all, e-keit ha ma vin-me o vont da welout ar gambr ! » Ar chas avat, a oa an dour o ruilhal eus o daoulagad ; met Jobig ne gomprene ket.

Ar Ramz a zigoras an nor gentañ ha Jobig war e lerc'h. Dre ma tigore ar Ramz an dorioù, e serre Jobig anezho war e lerc'h. Pa voe digoret ha serret an nor diwezhañ avat, e vanas Jobig spontet. Bez' e oa er gambr ur pezh potouarniad-dour o virviñ, ur pevar-c'hant litrad bennak emañ.

— « Hañ ! eme ar Ramz dezhañ. Amañ em eus kavet ac'hanout. Ez ez da vezañ skoet war da benn er potouarniad-dour-se da boazhat !

— Ya ! gwelout a ran, e renkin mervel amañ, eme Jobig. Met mar bije ho polontez, e c'houlennfen ur c'hras diganeoc'h a-raok mervel... Va lezit da c'hwitellat evit kimiadiñ diouzh va chas.

— Ya ! ya ! eme ar Ramz, c'hwitell hardizh d'az kozh chas, ar re-se ne glevint ket ac'hanout ! »

Ha Jobig ha leuskel ur c'hwitelladenn, ha kerkent an daou gi o skeiñ o favioù a-raok war an nor gentañ hag o pladañ anezhi hag o chom eno da c'hortoz. Ha Jobig ha leuskel ur c'hwitelladenn all... Blao ! blao ! blao ha blao ! eme ar chas, dre ma tiskarent an dorioù a-blad, ha ne voent ket pell ouzh en em gaout er gambr m' edo Jobig.

Ar Ramz avat, a voe e dro da spontañ : « Damañ ! Brisefer, Fil-de-Paille, eme Jobig, drammit hemañ din ! » Ne chomas ket Brisefer na Fil-de-Paille da dortal evit drammañ ar Ramz ha didammañ anezhañ... Ur wech lazhet, e voe skoet an tammoù anezhañ da boazhat er potouarniad-dour.

— « Ma ! eme Jobig, bremañ bepred ez omp sur ez eo ar c'hastell dimp-ni ha kement a zo ennañ, hag an holl loened. Bremañ e c'hellimp bevañ didrubuilh hep kaout aon da vezañ lonket gant ar ramzed fall-se. »

En em glevout a rejont eta o-zri da chom er c'hastell. N' o doa netra d' ober nemet reiñ boued d' al loened a oa er marchosi ha monet da chaseal. Ha gant Brisefer ha Fil-de-Paille e c'hellent bezañ sur n' eo ket kig a vankje dezho.

*
**

Jobig avat, a oa bepred e spered gant e c'hoar Anna. N' en doa bet keloù ebet diganti abaoe ma oa deuet eus ar gêr ; hag

heñ e-unan n' en doa ket gallet reiñ eus e geloù dezhi. Hiroc'h e oa padet e dro eget na soñje gantañ ; ha setu perak un deiz bennak, e lavaras d' an daou all :

— « Warc'hoazh vintin, emezañ, kerkent ha gouloù-deiz, e kemerin penn va hent etrezek va bro Breizh-Izel...

— Penaos ? eme an daou all. Memes tra, ne lezi ket ac'hanomp hon-unan amañ ?

— Nann, nann ! N' it ket da vezañ nec'het, eme Jobig. Met ret eo din monet da welout penaos emañ ar bed gant va c'hoar Anna. Rak ur c'hoar am eus. Ha marteze he deus ezhomm arc'hant ; hag ez an da gas dezhi lod eus ar pezh hon eus kavet amañ en dilerc'h eus ar ramzed.

— Ac'hanta ! eme an daou all. Pa leverez ac'h eus ur c'hoar, kae 'ta da gerc'het anezhi. Degas-hi amañ ganit, rak amañ ez eus ezhomm ur plac'h da fichañ boued ha da ingaliñ an traoù !

— Mat eo, eme Jobig. Stagit eta ar c'hezeg, an eizh a gezeg a zo er marchosi ouzh kaerañ karreoz a zo dindan ar c'harrdi ma 'z in da Vreizh-Izel da gerc'hat va c'hoar Anna. »

Evel-se e voe graet. Ha gant e eizh a gezeg ne voe ket pell Jobig oc'h ober an hent a zo etre Koad Boulogn ha Breizh-Izel.

E c'hoar a oa e-tal-kichen dor al lochenn oc'h ober stamm. pa glevas trouz ar c'hezeg hag ar c'harreoz. Hastañ a eure buan pakañ he stamm ha redek d' al lochenn d' en em glenkañ, evit na vije ket gwelet... Ar c'harreoz avat, a chomas dirak dor al lochenn hag Anna a oa erru nec'het o soñjal piv a oa en em gavet eno, pa glevas ur vouezh laouen o lavarout hec'h anv dezhi : he breur Jobig a oa ouzh he gervel... Anavezout a reas e vouezh raktal, ha ne voe ket pell o tonet er-maez eus al lochenn. Chom a reas sebezet-mik o welout he breur gwisket evel ur priñs o tiskenn eus ur c'harreoz kaer-meurbet hag o tont d' ar red da bokat dezhi : « O ! Jobig, emezi. Pegen kaer ez out gwisket ha pegen brav eo ar c'harreoz a zo ganit ! Penaos eo bet tremenet eta da dro-Bariz ?

— Bremaik, eme Jobig, e kontin pep tra dit. Met lavar din penaos emañ kont ganit da gentañ, ha penaos ac'h eus gallet bevañ da unanik-penn amañ ? Moarvat ez eo erru pare an arc'hant ganit ?

— Feiz ! Jobig, eme Anna, alies em eus kavet hir an amzer, pa ne oas ganin. Met gwelout a rez ez on chomet bev hag e c'hellan lavarout n' em eus bet diouer a netra. Evit bevañ e raen stamm, hag oc'h ober stamm e oan adarre pa 'z out en em gavet amañ... Met deus bepred en ti ma c'helli kemerout un tamm boued. »

Goude bezañ distaget e gezeg hag o lakaet da beuriñ war

ribl ar c'hoad, e teuas Jobig d' al lochenn ; hag e-pad ma fiche e c'hoar un tamm boued dezhañ, e kontas dezhi e veaj, e droioù-chase gant ar chaseour kozh ha mab ar roue, ha neuze ar gwall-grogad en doa bet e Koad Boulogn, e kastell ar Ramzed.

— « Mil-rikouret on bet gant Brisefer ha Fil-de-Paille, emezañ. Paneveto n' ouzon ket pelec'h e vijen bremañ ; ar pezh a zo sur biken n' am bije bet ar joa d' az adkwelout. Kalz a anaoudegezh vat a zlean d' an Aotrou a oa deuet amañ d' o degas amañ en-trok ouzh hon dañvad bihan gwenn... Met selaou 'ta, Anna. Ne chomi ket amañ e lochenn ar botaouer-koad, bremañ p' am eus kavet ur palez kaer da lojañ. Dont a ri ganin da Gastell Koad-Boulogn, hag eno e vi eürus. N' az po netra d' ober nemet fichañ boued dimp hon-tri, ha diwall ar c'hastell e-keit ha ma vezimp-ni o chaseal... »

Pa voe prest koan gant Anna, e stagjont da zebriñ hag abred ez ejont da gousket, rak fellout a rae dezho sevel mintinvat an deiz war-lerc'h, evit mont en-dro da Gastell Koad-Boulogn... Anna a oa stad enni o vezañ m' he doa adkavet he breur Jobig ; ha moarvat e oa un tamm lorc'h enni ivez o vezañ azezet en ur c'harreoz eus ar c'haerañ, sterniet outañ eizh a gezeg bleunius a rede evel an avel.

Pan errujont e Kastell Koad-Boulogn edo an daou all ouzh o gortoz ha kalz a joa a rejont da Jobig ha da Anna : — « Bremañ, emezo, e c'hellimp mont hon-tri da chaseal ar pezh a garimp, e-keit ha ma vo an Dimezell Anna o fichañ boued dimp ! »

*
**

E gwirionez e vevjont un toullad devezhioù asamblez e-kreiz ar peoc'h hag an eürusted. Jobig hag Anna a oa kontant-bras o vezañ unanet adarre hag an daou baotr all a rae ivez diouzh o gwellañ evit m' en em blijfe ar plac'h yaouank ganto.

Un nozvezh avat, a-raok mont da gousket e lavaras Jobig d' an daou all : — « Warc'hoazh, paotred, mar kirit ez aimp da chaseal hag e chomo Anna hec'h-unan er gêr da eveshaat ar c'hastell ha da fichañ boued dimp. Bremañ, evel ma ouzoc'h, ez eo diriskl an ti, pa 'z eo lazhet an tri Ramz divalav a oa amañ en hor raok.

— Mat eo, eme an daou all. Warc'hoazh neuze ez aimp ganit da redek ar c'hoad hag e chomo an Dimezell amañ war-dro ar gegin ! »

Abred eta antronoz vintin, ez ejont en hent gant ar soñj da vezañ distro a-benn kreisteiz... Stagañ a eure Anna gant he labour, hag erru e oa kreisteiz pe dost, hag edo o vont

da drempañ ar soub p' en em gavas en ti ur pezh hini gozh bras-euzhus (honnezh e oa mamm ar Ramzed). Tennañ a reas diouzh godell he zavañcher ur voest vihan heñvel a-walc'h ouzh ur voest-vutun, hag e krogas da lakaat prizennoù war ar soub : — « Selaou 'ta, va flac'h, eme ar Ramzez kozh da Anna hag a oa eno spontet-kloz, mar leverez d' az preur ez on bet o prizenniñ ar soub, neuze e lazhin ac'hanout...

— O ! eme Anna dre he spont — ha c'hoazh he doa mil boan o komz, ken strafuilhet evel ma oa — ne lavarin netra da zen ebet ; bezit sur e roin peoc'h war se.

— Mat eo neuze, eme an hini gozh. Met diwall, mar kerez ! ! ! » Hag hi kuit evel ma oa deuet.

Kerkent ha m' en em gavas Jobig er gêr gant an daou all, e lavaras Anna dezho : — « Me ne chomin ket amañ va-unan-penn !

— Daoust petra a zo kaoz ? eme Jobig.

— Feiz ! eme Anna. Amañ ez eus bet bremaik ur pezh plac'h kozh hag he deus skoet prizennoù er soub d' hen ampoezoniñ, ha c'hoazh he deus va berzet mat ne lavarjen netra deoc'h, peotramant e lazho ac'hanon.

— Ma ! eme Jobig, me 'gredfe a-walc'h ez eo honnezh mamm ar Ramzed bet drammet gant Brisefer ha Fil-de-Paille, met honnezh ne bado ket pell kennebeut. Warc'hoazh e vo gwelet petra d' ober dezhi ! »

An deiz war-lerc'h, pa oa deuet ar c'houlz da Anna da drempañ ar soub, sede an hini gozh o tiflukañ eus a-drek he c'hein : — « Hañ ! va flac'h, emezi. Lavaret az poa din e rofes peoc'h war ar prizennoù, met komzet ac'h eus ha diskuilhet an traoù d' az preur. Peogwir emañ kont evel-se, emaon o vont d' az tebriñ !

— Hola ! gortozit ur pennad ! Ne vo ket debret va c'hoar evel-se ! » Jobig a oa kuzhet a-dreñv an nor gant e chas, hag heñ an hini en doa respontet an hini gozh : « Alo ! Brisefer ha Fil-de-Paille ! drammit honnezh din nemet he fenn ! » Ha Brisefer ha Fil-de-Paille oc'h ober ul lamm war an hini gozh. Ne oant ket bet pell ouzh he fontañ, evel m' o doa graet d' ar Ramzed, he mibien.

Kerkent e teuas an daou baotr all en ti : — « Hañ ! emezo, bet ac'h eus an hini gozh ivez ! Mat a-walc'h 'zo bet graet d' al loen lous-se !

— Gwellañ hon eus d' ober bremañ, eme Jobig, eo lakaat penn an hini gozh war ar bern-keuneud da sec'hañ, ha pa vo sec'h, e vo kaset d' ar roue da welout. » Holl e kavjont mat an ali-se. Hogen, me 'zo sur deoc'h e oa aesoc'h da lavarout eget d' ober, rak penn ar Ramzez a oa un tamm mat a bouez ennañ. Gant kalz a boan e teujont a-benn da sevel anezhañ

war lein ar bern keuneud, ha neuze ec'h en em lakajont da gas er-maez an dilerc'hioù eus ar Ramzez. Eizh deiz e voent o kas an tammoù anezhi er-maez eus an ti, ha poent-bras e oa echuiñ gant al labour-se, gant ar c'hwez ponner a save eus restadoù ar Ramzez.

*
**

Un dro bennak e voe sec'h penn an hini gozh hag e voe divizet lakaat anezhañ war c'horre ar c'harreoz kaerañ ha mont evel-se betek palez ar Roue d' hen diskouez dezhañ. Skañvoc'h e oa evel just eget pa oa savet war lein ar bern-keuneud, met ponner a-walc'h e oa c'hoazh da reiñ bec'h d' ar baotred da sevel anezhañ war c'horre ar c'harreoz. Pa voe prest an traoù ha stag-mat ar penn, hag i neuze o stagañ an eizh a gezeg war ar c'harreoz hag i o-fevar e-barzh : Jobig, Anna, hag an daou baotr, ha tius hag a-raok war-du Pariz !

Mont a rae ar vrud en o raok e oa bet lazhet ar Ramzed hag e terede an dud a bep tu evit o saludiñ, met 'dal ma welent penn ar Ramzez kozh, e spontent kement ma 'z aent kerkent d' en em glenkañ en o ziez en ur alc'hweziñ an nor war o lerc'h ! A-benn ar fin ec'h en em gavjont e-kichen ti ar Roue hag e redas unan bennak eus ar vevelion da zegemenn ar c'heloù d' ar Roue : — « Sir ! deuit buan da welout. Erru eo ar Breizhad yaouank en ur c'harreoz eus ar re gaerañ, ha war-benn ar c'harreoz ez eus ur pezh penn-den euzhus da welout. Moarvat ez eo deuet a-benn eus ar Ramzed ! »

Hag ar Roue o tont er-maez eus e balez : — « Biskoazh, emezañ, n' em eus bet gwelet penn den ebet kemend-all !

— Hennezh, eme Jobig, eo penn mamm an tri Ramz. Met ar Ramzed o-unan hon eus bet distrujet pell 'zo !

— Ma ! eme ar Roue. Rikouret ha mil-rikouret hoc'h eus ac'hanon, rak bet on meur a wech war-dro kastell ar Ramzed da esa tapout anezho, ha biskoazh n' on deuet a-benn anezho, goude koll soudarded e-leizh oc'h ober brezel dezho. »

Graet e voe da Jobig ha d' e c'hoar Anna ha d' an daou baotr all antren er palez, ha graet e voe lein vras en o enor. Pedet e voe aotrounez vras hag itronezed bras da zont da leinañ asamblez ganto ha da glevout Jobig o kontañ e droioù e Kastell Koad-Boulogn. Pe voe echu pred, e savas ar Roue hag e lavaras : — « Ne welan ket kaer penaos digoll Jobig, ar Breizhad kalonek-se, eus ar pezh en deus graet evidomp. Dezhañ evel just, ez eo Kastell Koad-Boulogn, rak hen gonezet a-walc'h en deus, ne gav ket deoc'h ? Met un dra all a ginnigan dezhañ, mar kar asantiñ. O klask un den a feson edon evel pried d' am merc'h henañ ; hen kavet am eus : Jobig

an hini eo. Ha mar kar e c'hoar Anna e vo graet amañ a-raok pell un dimeziñ doubl, rak en oad emañ ivez va mab henañ da zimeziñ ! »

N' em eus ket ezhomm da lavarout deoc'h e voe erru-mat komzoù ar Roue gant an holl. Jobig hag Anna avat, a oa nec'het un tamm, met n' hellent ket mont enep d' ar Roue hag en doa komzet ken brav diwar o fenn...

Ha nebeut amzer goude e voe prientet an traoù evit an euredoù. Graet e voe an traoù war an ton bras, n' em eus ket ezhomm da lavarout deoc'h, en Iliz hag e palez ar Roue... Ar pred-eured a oa war echuiñ, pa voe gwelet daou gi Jobig o tostaat : Brisefer ha Fil-de-Paille hag e vanas an holl dud sebezet-naet o klevout an daou gi o komz ouzh Jobig hag Anna : — « Kenavo Jobig hag Anna ! Ez eomp d' ho kuitaat... Echu eo hor pinijenn... Ni eo hoc'h eontred, ni hag a oa bet karget da ziwall ho traoù hag hor boa debret anezho holl. Abalamour da se ez omp bet degaset a-berzh an Aotrou Doue d' ho tiwall ha d' ho tifenn ha da adreiñ deoc'h hoc'h enor hag ho peadra... Echu eo hor poanioù hag emaomp o vont d' ar baradoz. »

Gouelañ a rae Jobig hag Anna o klevout Brisefer ha Fil-de-Paille pe gentoc'h o eontred o komz evel-se : « Soñj hoc'h eus eus an dañvadig bihan gwenn hag a blije deoc'h kement ? Hennezh e oa ho mamm ! Dre ma oac'h bet fidel da bediñ eviti hag evidomp en deus bet graet an Aotrou Doue an holl vurzhudoù-se en ho keñver ! Kenavo er baradoz ! » Ha kerkent ez eas Brisefer ha Fil-de-Paille diwar wel ha biskoazh n' int ket gwelet abaoe...

Jobig hag Anna m' o doa bet poan o vevañ ur wech bennak ne vankas mui netra dezho, goude ma oant deuet da vezañ mab-kaer ha merc'h-kaer Roue Frañs, met ren a rejont dalc'h-mat o buhez en doare d' en em gaout goude o marv, el lec'h ma oa bet Brisefer ha Fil-de-Paille hag an Dañvad bihan gwenn.

Kontet gant Jobig 'n Herri,
Kerhued, Parrez ar C'houerc'hed,
Sul 26 a viz Du 1955.

Gweladennourien e Corca Duibhne

gant A. HEUSSAFF

Hanter-kant kilometr diouzh kêr Traigh Li, e kornog ledenez veneziek an DAINGEAN, emañ gouezelva CORCA DUIBHNE. Di ez omp aet da dremen eistez. Kaer eo ar vro gant ar mor hag ar menez tal-ha-tal, heverk evit he hensavadurioù ivez, dinoù-aod ragistorel, klegen ruskennheñvel, meinogam ha penitioù milvloaziek.

Tremenet omp e-biou da lenn-vor vrav an Daingean, ul lec'h anavezet-mat, me' soñj, da veur a besketaer e Breizh. Un nebeut meinhir a zo amañ hag ahont er parkeier. Gwez palmez a gresk el liorzhoù, glas o delioù ha tev o c'hevoù ur souezh !

En ur stal ispiserezh e bourc'h Fionntraigh e c'houlennomp diskleriadur diwar-benn Baile An Fheirtérigh, ur vourc'hadenn er walarn. Ar c'henwerzhour a oar iwerzhoneg mat. An tolead, emezañ, a zo leun a ziavaezidi. Met e meur a di estreget an ostalerioù e c'hellimp kavout lojeiz. Traezhennoù brav a zo du-hont ivez.

Pignet da benn ur grec'henn, e tizoloomp ur c'hombod ec'hon bevennet gant mor ha menez : setu Corca Duibhne vrudet. Er reter emañ Menez Brennan, an eil en Iwerzhon gant e vil metr uhelder : du-hont en nec'h, a gonter, e teuas da Sant Brendan gweledigezh ag un tir nevez, hag e tivizas mont da verdeiñ war-du ar c'hornog, pell en donvor. Tostoc'h, e harz ur run manek emañ peniti Galliorus, miret-mat e vogerioù maen dibri hag a stou etrezek ar c'hreiz da ober bolz an doenn, ur savadur damheñvel ouzh ur pikol bag troet war he genou. Er c'hornog, e-kichen Beg-Douar Sibil e chom dismantroù ur c'hastell da zegas soñj eus Piarais Feirtérigh, ar barzh gouezelek a orin norman a vrezelias a-enep Cromwell betek ken e voe paket ha krouget. Er c'horn-bro-mañ, gwarezet gant an uhelennoù, eo chomet bev ar gouezeleg.

Kinnig a ran tremen hep komz saozneg keit ha ma vimp amañ. Ne ran-me c'hoazh nemet drailhañ gouezeleg, ha moarvat e vo diaes-tre din kompren tud ar vro. Met alies a-walc'h em eus lavaret e vije dleet mirout ouzh ar re na

ouzont ket ar yezh da zont er Gouezelva. (Amañ e hucho an engroez warnon !) Eveljust ne hellfed ket kas un hevelep mennad da benn er stad iwerzhonat evel m' emañ.

Ur paotr yaouank a zo azezet e-unanik war ur vorgleuzenn, e gasketenn velen-koaven sanket don gantañ war e zaoulagad.

« Ha gouzout a rez pelec'h e kavfemp lojeiz ? »

Diskouez a ra gant e viz :

« Sell, an ti-hont gant tri siminal ! — eno e tegemerer gweladennourien. »

Hag e hop war hol lerc'h evit bout sur m' hon eus komprenet.

An ti a zo e penn ur c'hentr-menez hag en deus kuzhet Baile An Fheirtérigh diouzh hor gweled betek hen. War an talbenn ez eus skrivet kempenn « Dun Ciomhan », hag indu ar voger, en-dro d' an nor ha d' ar prenester, a zo fichet gant kregin brennig ha meskl. Ur pikol maouez a zeu war hon arbenn. Degemer he deus evidomp, daoust ma 'z eo leun he zi gant herberc'hidi.

N' eus ket a zour-red. An tredan n' eo ket bet degaset c'hoazh betek amañ, rak re goustus e vije evit an niver a dud hag a vefe prest d' heñ kemer. Daoust da se e plij deomp al lec'h. Diouzh hor c'hambr e welomp ar menezier er reter, hag an tonnoù o strinkañ uhel war ar reier.

An darn vrasañ eus an herberc'hidi, anezho skolaerien ha skolidi, beleien ha kargidi, a zo deut amañ da wellaat o iwerzhoneg e-ser tremen o ehan-labour.

Ar plac'h a vez azezet en hor c'hichen ouzh taol, an Dim. H..., n' he deus ket nec'h gant dazoned ar yezh e Corca Duibhne. An holl vugale tro-war-dro, emezi, a gomz iwerzhoneg. Da skouer, bez' e oa teir merc'hig o lenn ur gelaouenn e saozneg, hag int oc'h addisplegañ ar c'heleier en o yezh an eil d' ar re all. Ha n' eo ket an dra-se un arouez a nerzh ? Koulskoude e vrouez an dimezell, pa n' eus kelaouenn bemdeziek ebet en iwerzhoneg. Tregont vloaz goude ma 'z eo bet dieubet ar vro, pe da vihanañ kemeret renerezh o aferioù gant Iwerzhoniz !

Hi a vez alies war-lerc'h he fredoù o terc'hel kaoz gant « gour an ti ». Ur c'harned a vez dalc'hmat ganti, ha raktal, pa gouezh ur poz divoas diwar e ziweuz e ra dezhañ displegañ ar ster hag e tastum notennoù, aketus. Eñ a zo anezhañ un den parfet. Ne dro ket war-du ennoc'h pa vez o komz : e selloù a bar eeun dirazañ, tra ma striv da daolennañ spis an darvoudennoù. Anaout a ra doareoù an dud hag ar vro. Ha mailh eo war rannyezh Corca Duibhne, pezh a laka muioc'h a weladennourien da zont d' e di. Me' gav din e plij dezhañ

diskouez d' an « dud desket » e oar muioc'h egeto war an dachenn-se.

Lavaret em eus ec'h anavez mat doareoù ar c'horn-bro. A-wechoù, koulskoude, e teu ar pour gwrizioù hag all gantañ.

« Sell, » emezañ, en ur ziskoachañ ur votailhad hanter-leun, « an dour-se a zo deut eus kern menez Brennan. Ur feunteun a zo eno ha ne da nepred d' an hesk.

— Daoust ma n' eus menez all ebet ken uhel war-hed ugent lev ? » emezon, diskredik. « Ar feunteun n' hall ket bout tre war ar c'hern !

— Eo, tre en nec'h.

— An dour-se ne ra ket kaer diouzh lezennoù an natur. neuze.

— Ur feunteun santel eo, ivez. »

« Gour an ti » n' eo pignet gwech war gern menez Brennan. se en deus anzavet.

Ouzh ar memes taol ganeomp e vez un den na gomz ket pa 'z eomp war an iwerzhoneg, daoust ma chom darev da vousc'hoarzhin. Rak hegarat e vez bepred. Ur mell pezh gwaz nerzhek, gwisket skañv, dic'houzougenn.

« Ne gompren ket iwerzhoneg, » eme an Dim. H..., « met galleg a oar. »

« Mar karit, neuze, » emezon, « n' eo ket dav komz saozneg amañ. »

Graet em eus ur riskladenn : an den a zo anezhañ ur pastor saoz ! Bep hañv e teu amañ da dremen ur mizvezh, e-mesk ar re a glask tro da gomz iwerzhoneg nemetken.

Un hevelep tra am eus gwelet o c'hoarvout alies. Unan a veze en hon touez na ouie ket brezhoneg. Evit bout seven en e geñver ez aemp war ar galleg. A-walc'h e veze unan evit lakaat an holl da c'hallegañ. E seurt degouezh ez on bet tuet atav da vout diseven.

Amañ e « Dun Ciomhan » n' eur ket nec'het o komz iwerzhoneg dirak ar pastor. Ha ne daver ket kennebeut war an tabutoù a zo etre Iwerzhon ha Bro-Saoz. Dres d' an deiz ma 'z omp degouezhet ez eus deut keloù a-zivout taol-kaer an IRA war gazarn Arborfield. Den ebet ne zisklaer fraezh e soñj diwar-benn an IRA, met anat eo ez eus lorc'h en darn vrasañ gant kenvroiz ken dizaon. Pizh e selaouont ar skingomz evit gouzout ma teuy an argaderien a-benn d' en em dennañ. Ar pastor a vousc'hoarzh. Evel ma ne vije kur Arborfield netra nemet ur c'hrog-gouren etre un Tommy hag ur Paddy, hag hemañ o paouez reiñ un taol biz-troad yac'hik d'egile. Kudenn ar Rannadur a vreutaont adarre — en un doare un-tuek, diglok. Ha c'hwi a gred deoc'h e lavarfe ar pastor ur ger

bennak da ziskouez tu e genvreudeur brotestant ? Re seven eo. Gouzout a ra e c'hellfe aes-tre anoaziñ ar re all, rak ur gudenn relijiel, pe kentoc'h, ilizel, eo e gwirionez. Iwerzhoniz ne garont ket burutellañ seurt traoù.

Meur a droiad hon eus graet war ar maez hag en aod. E pep lec'h war ar c'hleuzioù e kresk stank-ha-stank ar bodennoù fuchsia gant o bleuñv ruz ha mouk kaset-degaset en avel feuls evel ar gwesped a zarnij dibaouez en-dro dezho.

Amañ hag ahont ez eus bet savet morgleuzennoù kempenn gant bili bras klenket a-renkennadoù war o c'hant, a-veskell an eil d'eben, en doare ma reont ur patrom « askorn-brezhell ». Meur a di a zo fichet e dalbenn gant kregin liesliv. An enskrivadurioù war stalioù ar vourc'h a zo en iwerzhoneg peurvuiañ. Iskriv eo lenn « National School » war an ti-skol, savet, gwir eo, er c'hantved all. Gorrek e kemm traoù 'zo en Iwerzhon.

Un endervezh emaomp aet da ober tro « Penn ar Menez ». O pignat eus Fionntraigh war-du ar mervent e tizoloomp tamm-ha-tamm un aridennad menezioù en tu all da vae an Daingean. Tre er penn pellañ e spurmantomp tri bre : krugoù Mac Gilli Cuddi, e-kichen Cill Arne. An arvest war-du ar biz a zo ken meurdezus all gant Menez Brennan ha Beann Fhosciath, a seblant uhelaat dre ma pellaomp.

O tiraez penkêr Fathan, e penn ur grec'henn, e kavomp ar mor diouzhtu e traoñ ur park tirienn. War gleurenn ur post gwenn ha gwer eo skrivet : « Dun Beg ». Aze, war ur begdouar tric'hornek ez eus miret-mat un din-aod bet savet n' ouzon pet milved 'zo, gwarezet diouzh tu an douar gant tri rakkleuz hag ur voger ramzel dibri, ha diouzh tu ar mor gant un torraod a ziskenn plomm ugent pe dregont metr. Merzout a ran ur meni fallijenn em divesker, o tizoleiñ, goude dont en diabarzh dre un toull dor-dal trapezek, a-daol-trumm an dour lusk-dilusk er c'hondon, war an dorn dehou.

Pell war an dremmwel e wint ar Skellig è dri bann, evel ur stivell liesstrilh, er-maez eus ar mor. U lec'h eus an dibab e oa ar roc'h-se d'ar venec'h a glaske gwechall bevañ ur vuhez c'harv digenvoud dirak an didermen.

A-ziadreñv « Penn ar Menez » e tiskoach Inizi ar Blaskedi. Don war hon dorn dehou ec'h eonenn al lanv war ar reier, a-us d' an hent e valir ar c'herreg.

Ar Blasked Bras en em astenn en tu all d' ur strizh roc'hellek, nepell diouzh porzhig Dun Cinn. Ar pep brasañ eus an enezenn n' eo nemet douar divat, ha taouarc'hegi ouzh torioù ur c'hein-menez hir. Met er penn tostañ, ha gwaskedet diouzh an avel vervent, ez eus dek ti bennak bochadet, gant parkeier tirienn kosteziet en-dro dezho. Holl int didud bremañ warbouez unan. Daou vloaz 'zo e roas ar Gouarnamant mereurioù

d' an enezidi war an douar-bras, goude an droukverzh o doa bet gant o chatal hag o feskerezh. Evelkent, un tiegezhiad a nac'has dont kuit. Hag an darn vuiañ eus an annezerien gozh, ivez, a vir o deñved war ar Blasked Bras hag an enezennoù all. Diouzh an hañv e tistro ar wazed di, evit legestreta.

Ma fell deoc'h lenn ul levr a vez taolennet buhezek-tre ennañ doare-bevañ tud ar Blasked ec'h erbedin deoc'h « Fiche Blian Ag Fas », gant Muiris O Suileabhain. Troet eo bet e saozneg, « Twenty years a-growing » (M. O' Sullivan). E gwirionez, gonezet en deus brud etrevroadel.

D' ar mare ma voe degaset an enezidi war an douar-bras e konted un tregont bennak anezho. E-leizh a dud dizimez, kendirvi an eil rummad d' ar re all. Ne oa mui nemet ur bugel en o zouez. Gwechall e teue yaouankizoù ar Blasked da zañsal betek B. An Fheirtérigh. Met abaoe meur a vloavezh ne felle ket mui da zen mont du-hont da giañ a-gevret ganto.

E Beg Sibil, er walarn a v-Baile an Fheirtérigh, e sav an torraod daou c'hant metr a-us d' ar mor. Pignet omp d' an nec'h gant un tor a gresk warnañ lann korrik ha brug podetkaer. En avel glouar hon eus azezet evezhiek war benn ur roc'h, hag arvestet evel diouzh ur c'harr-nij, ouzh an doureier du o koeñviñ war ar c'herreg kuzh, ar skreved o risklañ ingal a-dreuz ar chadennoù eon, ha pelloc'h skeudennoù ar c'hogus dispis e donder ar mor. Tre e penn ar beg-douar o deus kizellet an tonnoù ur stumm hañval ouzh ur vaouez troet war-du ar mor gant he daouarn juntet dirazi. Skeudenn ar Sibylla ?

O tont en-dro hon eus kejet gant un den azezet war an draezhenn, e selloù seder paret war ar menezier. Gouezet hon eus e oa ur skrivagner anezhañ — Bryan Mac Mahon. Bez' emañ bet e St-Malo ha Dinarzh.

« Eno, » emezañ, « e welis paotred o skignañ kelaouennoù. Setu ma teuas soñj din eus Emsav Breizh. Goulennet em eus petra a raed evit frankiz politikel ar vro. »

« Chtt ! » eme an den, « deuit a-gostez 'ta, ma tisplegin deoc'h ! »

Se a oa tri pe bevar bloaz goude ar brezel. War-lerc'h koan ez omp aet da v- « Brugh Na Graige », tri miltir diouzh ar vourc'h, d' ur c'héili. Un ti nevez a zo bet savet du-hont e-tal an aod, evit krennarded ha paotred yaouank a fell dezho boaziañ gwelloc'h ouzh an iwerzhoneg. En traoñ ez eus ur sal vras evit ar bodadennoù, hag en nec'h ur c'housklec'h.

Ur beleg a zo e toull an nor o reiñ degemer da bep hini hag tiskouez e pelec'h azezañ. Ar c'horoll a ya en-dro diouzh sonerezh un akkordeon hag ur violon. Etre an dañsoù e vez kanet sonioù iwerzhonek. Goude m' en devez distaget un den e ganaouenn e c'houlenner outañ kanañ un eil. Se a ya da heul

ar stlakadeg-douarn. Adarre e c'heller merkañ ez eo tuet ar Gelted dre vras da ganañ a-unanoù, tra ma kav gwelloc'h ar C'hermaned kanañ a-gevret.

Souezhet on bet o klevout ez eus un Islannad er sal, deut amañ da zeskiñ iwerzhoneg. Distaget en deus div sonenn verr goude reiñ o zroidigezh e saozneg. Me am eus komzet gantañ war-lerc'h. Studiañ a ra ar yezhoù en Oslo, dindan ar C'helenner Sommerfelt. Islanniz a zo douget kalz evit Iwerzhoniz. Derc'hel a reont koun e oa tud eus ar vro-mañ en Islann a-raok donedigezh ar Vikinged.

Bryan Mac Mahon a zo deut d' ar c'héili, ivez. Kinniget en deus ma kanfen ur sonenn vrezhonek. En em gavout a ran gwall-luget, rak ma c'hanaouennoù a zo peuz « verglet ». Roet em eus ur c'hrennad eus An Alarc'h, goude diskleriañ ster ar werzenn, en iwerzhoneg evel m' o deus goulennet ouzhin. Fellout a rae dezho gouzout c'hoazh penaos emañ kont gant Emsav Breizh, ar c'helaouennoù, ar yezh, ha keñveriañ gant stad an traoù en Iwerzhon. Emsav Breizh, daoust ha ne ouzont ket... ? Lavaret em eus emeur oc'h urzhiañ hag oc'h adsevel, oc'h embann kelaouennoù, ha komzet eus an heskinerezh. Teurel ar garez war gein ar C'hallaoued a zo aes, anzav pegen rouez eo ar Vrezhoned galonek ne garer ket ober, avat.

Un Dulennad yaouank, treut evel ur c'hilhog-bloaz, a zo ganeomp e « Dun Ciomhan ». Komz a ra iwerzhoneg gant ur « blas Bla Cliath » da droc'hañ gant ar gontell. E venoz en deus graet da bignat war Menez Brennan. Aet eo da neuiñ diouzh ar mintin en ur mor rust, ha redet tri miltir war an draezhenn evit prientiñ e gigennoù. Da ziv eur ez eo diloc'het, ha da c'hwec'h eur e oa distro, an dour-c'hwez o pizenniñ war e zremm.

« Ha petra ac'h eus kavet war ar c'hern ? » emezon.

— « Ur groaz, hag ur seurt san-maen, n' eus banne dour ebet e-barzh. Ar feunteun n' em eus gwelet roud ebet anezhi. Latar a zo deut.

— Ma n' emañ ket du-hont, emañ war ur c'hern all marteze, » eme an Dim. H.

*
**

Berr eo bet hon amzer e Corca Duibhne. N' hon eus ket bet kalz darempred gant tud ar c'horn-bro, met ar re hon eus bet tro da gomz ganto a ziskouez bout eeun ha digor a spered. Ober a reont gant o gouezeleg hep kaout mezh. E rannoù all eus ar Gouezelva e troont alies da gomz saozneg ouzoc'h, war zigarez ez eo iskis ho pouez-mouezh pe ho keriadur. E gwi-

rionez e vezont feuket, pa soñjont e kav deoc'h ne ouzont ket saozneg. Hag e-lec'h ma 'z int peuz dibourvez e teuont deoc'h alies dre drut ha gwidre, evit gonit un dra bennak diganeoc'h. Amañ e Corca Duibhne o deus danvez a-walc'h evit mirout o lorc'h. O ziez a zo dalc'het e-ratre, ha kempenn an trowardroioù anezho. Ar vugale a vez dilhad naet warno, ar ouenn dre-vras a zo neuziet-mat. Souezhet on bet o welout pegen stank ar baotred yaouank a vod er vourc'h diouzh an abardaez, evidon da c'houzout ez eus darn anezho marteze ha n'emaint er gêr nemet evit o ehan-labour.

Rak, evel er peurrest eus Iwerzhon, n'eus ket labour a-walc'h evit an holl war an dachenn. En ur gouent e Baile an Fheirtérigh o deus savet seurezed ul labouradeg d'ober stamm ha broderezh hag a ro implij d'un dek pe bemzek plac'h. Traoù brav a reont, da skouer goleier-torchennoù gant bleuñioù brodet e livioù tomm dibabet ez vlizidik. Met n'eo ket a-walc'h. « Ret eo deomp deskiñ mat saozneg, anez-se ne c'hellimp ket kaout labour dereat pa rankimp mont kuit da c'honit hor buhez. » Ar vreutaenn anavezet-se am eus klevet e B. an Fheirtérigh ivez.

Koulskoude, daoust d'an arvar a zeu d'ar gouezeleg gant ar vicherourien o vont-dont etre Corca Duibhne hag ar broioù saoznek pe saoznekaet, an aergelc'h a zo yac'h c'hoazh e-keñver poblañs ha yezh. Ne gav ket din ez eo deut amañ « an abardaez-noz keltiek ».

PREDERIADENNOU E SIGUR UN NEBEUT SKRIVAGNERION VREZHONEK

gant Youenn OLIER

Pennad XIV

Barzhed nevez ha skrivagnerion goude ar brezel 1939-1945

I

Er pennad-mañ e karfen komz eus skrivagnerion o deus kroget da embann o skridoù war-lerc'h ar brezel diwezhañ, hag a-ziarok eus un nebeut barzhed ha n' em eus ket bet tro da gomz diwar o fenn betek-hen. Ne vennegin ket ar re am eus savet pennadoù diwar o fenn.

Bez' ez eus un « Urien Riwallon » a embannas gwechall e-barzh « Barzhaz Gwalarn » daou bezh am eus karet kalz : « Nedeleg ar soudard » ha « Pedenn ar Varc'hegourion ». O eeunded lidel ha gredus war un dro a oa boemus. Bez' ez eus ivez *Alan* hag a embannas en teskad-se dres hag e-barzh « *Sav* » un nebeut pezhioù hag a oa koant petra bennak ma oa skors un disterañ ar stumm anezho. Siwazh a-hend-all, re voan eo oberenn an daou varzh-se evit ma c'hellfemp prizout da vat o ijin.

Pouezusoc'h eo oberenn ur varzhez e-giz *Benead*. Unnek barzhoneg bennak he deus embannet. En displegerezh anezho e kredan merzout tres levezon Langleiz ha Maodez Glanndour. A liv gant hini ar varzhed-se eo awen ar varzhez-mañ. Ar pezh a zo dezhi eo lusk dibar ar varzhoniezh-se hag a zo « diabarzheloc'h » eget hini ne vern pe varzh brezhonek all : n' eus enni nemet buhez ene hep plas ebet d' an diavaez. A dra sur e c'heller kavout eo gorrek a-wechoù an displegerezh, un tammig dizampart ur wech bennak peogwir eo anienek kentoc'h eget meizek. Met kejout a reer ivez gant tarzhadurioù brav ma verzer a-dreuz dezho flamm un trivlierezh don e-lec'h eo unanet kaerderioù ar ger hag ar c'hellusk evel :

Hag-eñ 'kavi dindan pep gwri, ar pok kuzhet
Gant daouarn krenus da vatezh...

pe

Anavezout a rez
dremm ar goañv el liorzh dilezet

En amzer-da-zont ne c'hellor ket sevel un teskad eus hor barzhoniezh hep menegiñ pezhioù ar skrivagnerez-mañ.

Ret eo degas da goun he deus savet Benead un toullad pennadoù ha studiadennoù, buhez-skridoù sent vreizhat, dreist-holl e-barzh « Studi hag Ober » ha « Kaieroù kristen ». Taolet em boa evezh ivez ouzh ur studiadenn diwar-benn « Ar merc'hed el lennegezh vrezhonek » deut er-maez e-barzh « Al Liamm ». Karet em befe lenn an eil lodenn anezhi.

Bez' ez eus barzhed all e-leizh en hol lennegezh abaoe ar brezel 1914-1918. Hogen, peurliesañ, goude m' o deus ijin, eo berr o awen. Lakaomp *Yann Eozen Jarl.* War-lerc'h bezañ chomet dilavar e-pad ugent vloaz bennak en deus embannet ur « vBarzhoneg » e 1943 e-lec'h e tiskouez perzhioù skrivagner heverk : stumm nerzhus, tres ur striv arzel warnañ helavar, daoust m' eo rust ha diblaen a-wechoù. Perak n' en deus ket ar skrivagner-mañ kendalc'het da skrivañ ? *Herve Konan* en deus embannet ivez ur pemp barzhoneg bennak e-barzh « Studi hag Ober » ha « Tir-Na-Nog ». Livus ha diavaezel kentoc'h eo ar re a zo bet moulet er gelaouenn gentañ ; donoc'h ha ledanoc'h ar re a zo bet embannet e-barzh eben, petra bennak m' eo un tammig re blaen an displegerezh anezho, a gav din. (Menegomp ivez ur studiadenn diwar-benn Sant Padrig deut er-maez e-barzh « Kaieroù kristen » gant an hevelep skrivagner.)

Pezhioù koantik holl o tam-livañ an natur, o treuzneuziañ anezhi en un doare kaer kenañ en deus savet *Reunan ar Mougn* e-barzh « Kraksonennoù ». Un arouezelezh kuzh a bar a-wechoù, er werzenn-mañ da skouer :

Ludu louet va flijadur...

Goude ar brezel diwezhañ he deus advleuniet ar varzhoniezh en hor bro. Un toullad barzhed nevez o deus staget da voulañ o' labour.

Barzhonegoù *Blerger* o deus dedennet evezh al lennerion muioc'h eget re all marteze. Hag ur pezh evel « Davet ar Vro » (1) en deus, sur mat, ur gened iskis, hep netra meizel ennañ, merkit mat : ar barzh en deus adsavet ennañ un aergelc'h huñvreel gant tem an harlu ha kement doan a zo enklozet en harlu-se. Un oberenn arzel tre hon eus aze, e-lec'h e tiverzer a-hend-all koun « Karr Ahes » embannet gwechall e-barzh « Studi hag Ober ». « Tri fezh an toullbac'had » a zo disheñvel : sklaer eo an displegerezh. Amañ c'hoazh avat e

(1) « Al Liamm » niv. 15.

santer labour un arzour hag a oar pouezañ ul lavarenn ha kenurzhiañ ur c'hellusk, hag a chom bepred mestr war e oberenn.

Barzhonegoù F. R. embannet e-barzh « Al Liamm », a zo dibar ha digevatal. Merzadoù brezel er Reter Pellañ eo an danvez anezho, ar joa bezañ bev, ar joa bezañ trec'h ha yaouank ivez. Kement-se holl a zo diavaezet a-dreuz taolennadurioù ha notadurioù pinvidik kenañ o rentañ en un doare bev tre an natur pell-vro ha marzhus da sabatuiñ, gant ul lañs trivliek n' eus ket kalz par dezhañ : gouzout a ra ar barzh tennañ un implij efedus meurbet diouzh ur geriadur ledan ha livek, diouzh kengloterezh ar sonioù hag ar c'helluskoù o un. Spi a ranker kaout e kendalc'ho ur seurt barzh da skrivañ.

Gwionvarc'h a zo ur barzh yaouank all hag a zellez bezañ meneget. Soñj am eus ag ar pezhioù barzhoniezh a embannas gwechall war *Arvor*. Diskouez a rae bezañ gouest da skrivañ en ur yezh pinvidik ha skeudennek harpet gant un trivli gwirion. Ne gaver ket mui an hevelep entan er pezhioù moulet war « Al Liamm », evel « Ramzed Flandrez », h.a. Ur stumm nerzhusoc'h, ur werzenn asuroc'h, gant an hevelep geriadur skeudennek a zo dezho avat. Setu c'hoazh ur skrivagner a bado da sevel un oberenn, spi am eus.

N' eo ket bet *Per Denez* ur barzh a-raok pep tra. Padal en deus savet un nebeut pezhioù hag a ziskouez eo donezonet brav evit ar varzhoniezh : netra eeunoc'h eget stumm « Kanenn da Zahud », a-hend-all, e-lec'h eo diavaezet an trivliad dizolo kaer, kuit a glaskerezh gerioù na kelluskoù resis. O gwirionded a ra dreist-holl o zalvoudegezh, ha ne lez ket kalz a blas d' an arz. En un doare e plijfe din muioc'h « Daouzek a viz Kerzu » : eno en deus kavet ur stumm berr ha nerzhus o wiskañ dres an trivliad garv gant stokataerezh rust ar c'hellusk.

Kontadennoù en deus savet ivez Per Denez, lies a-walc'h o doare a-hend-all. « Rozenn diwezhañ an hañv », an hini gentañ a laka al lenner da gounañ « An dour endro d' an Inizi » hag a zo a-hend-all evelti ur gontadenn garantez : taolennadur peurwirion an trivliad-se a zo he ferzh pennañ ivez.

Gwelloc'h hag arzeloc'h eo « An den moal ». Ar stumm n' eo ket diakuit un disterañ evel ma oa hini « Rozenn diwezhañ an hañv ». Ur stennerezh a zo en dezrevell hag a zere mat tre ouzh dramaegezh visterius ar gontadenn. Paket eur gant an danevell, ha rediet da heuliañ betek ar penn an dibunadur anezhi. Gouezet en deus ar skrivagner rentañ mat tre ar from a zo er gouzout ho kortoz un tonkadur didec'hus. Eveljust ez eus aze levezon ur skrivagner evel Edgar Poe : ho

pezit soñj eus an troidigezhioù diwar ar skrivagner-mañ gant Per Denez e-barzh « An Avel ». Merkit avat ez eus ivez un arouezelezh a c'heller aes a-walc'h diverzout ar ster anezhi er gontadenn-mañ (a gav din da nebeutañ) : an den moal a zo ar bourc'hiz a zo e pep hini ac'hanomp hag a c'hortoz e dro da zistroadañ an Emsavour hag an Awenad a zo ennomp ivez. N' eo ket ar gontadenn-se eta netra nemet ur gontadenn bolis burzhudus.

Setu dres pezh ez eo an danevell hir embannet gant Per Denez dindan an talbenn « E peoc'h an nevez-hañv ». Petra lavarout a-hend-all diwar-benn ar romantig-se ? Ez eo klasek tre e frammadur da gentañ : lakaat a reer al lenner da ziankañ betek ar penn e-lec'h eo diskoulmet ar gudenn en diwezh... Seurt frammadur a zo ret holl : derc'hel a ra al lenner war evezh atav ; war var kousket e vije a-hend-all. Bez' e c'heller meuliñ meur a dra all ivez : treset mat eo tudennoù (1) ar romant ha diforc'h an eil diouzh egile. Kement-se a rofe a-walc'h da grediñ ez eus e Per Denez danvez ur romantour gwirion.

Taolennet mat eo ivez al lec'hiennoù ha prizet em eus livadurioù brav eus maezioù gorre Breizh, tro-dro da Blegastell ha Roazhon (evel e-barzh « En ur rambreal »). Arouezianañ a ra an dra-se e teu hol lennegezh da vezañ hini Breizh a-bezh. Meneget em eus romant Kerwerc'hez : en ur c'heñver all e tenn danevell Per Denez dezhañ. Anv a zo enni eus an emsav hag an dra-se a zo c'hoazh ur merk-anaout eus hol lennegezh abaoe 1925.

Kalz ledanoc'h eget se eo oberenn Per Denez. Skrivet en deus paot a bennadoù kelaouennerezh-stourm pe diskleriañ, lod anezho heverk gant o gred helavar ; studiadennoù ivez e-giz an hini en deus savet diwar-benn De Valera ; un niver vras (re vras d' am soñj) a droidigezhioù a bep seurt. An hini gaerañ a zo, hep mar ebet, « Aquis submersus ». Ar stumm-skrivañ anezhi a zo ur c'hemmesk brav a boblelezh hag a lennegelezh. Evit echuiñ, kavout a ra din ez eo Per Denez ur gwir skrivagner, unan hag a zo bet galvet da skrivañ e gwirionez, ha na baouez ket a labourat. Hetiñ a ran e c'hellfe reiñ deomp en amzer-da-zont romantoù ma livfe enno korn-bro Douarnenez a anavez mat hep disoñjal evit se hini e gavell.

Ur skrivagner evel *Klerg* en deus embannet nevez 'zo div gontadenn hag a ro da soñjal ez eus ennañ danvez ur c'honter par d' ar re wellañ. E zoare a zo heñvel a-walc'h ouzh hini Kate Roberts e Kembre. Da gentañ e-keñver an danvez : dremm griz ar vuhez a zizolo er a-dreuz darvoudoù pemdeziek

(1) « personnages ».

hag a c'hoarvez war ar maez gant tud eus ar bobl. En arz ivez : dibab a ra un degouezhènn a dremen e berr amzer en ul lec'h hepken hag he displegañ dre ar munud ken e hañvalo bezañ gwirvoudel rik. Salv ma kendalc'ho Klerg da sevel oberennoù all. Bez' e c'hello dont da vezañ unan eus hor gwellañ konterion ha reiñ deomp, war-lerc'h Jakez Riou, un daolenn vev eus buhez hor pobl war ar maez e Breizh.

Ar saver pezhioù-c'hoari brasañ hon eus bet abaoe amzer Tangi Malmanche eo bet Jarl Priel. Un dra iskis a-walc'h hag a zo da verkañ diouzhtu a-hend-all eo en deus embannet nevez zo hepken e oberenn hag eñ deut war an oad endev. Kalz meuleudi a zleer da « Al Liamm » hag ar rener anezhañ, Ronan Huon da vezañ roet tro da Jarl Priel da voulañ ul labour a-bouez, ar wir « oberenn » nemeti a gement a vije bet embannet abaoe ar Brezel. Adal an « Dakenn dour » betek « Kleñved an Togn » en deus savet ar skrivagner-mañ c'hwec'h a bezhioù-c'hoari a bep doare : « Ar spontailh », « Tri devezhour evit an eost », « Endro da Vari Sent », « An Ankou », « Paotr e varv ruz », « Gwener ar Groaz ». Eizh eta en holl.

Da gentañ, berr a-walc'h eo darn vuiañ ar pezhioù-c'hoari-mañ. Peurliesañ n' o deus ket muioc'h eget ur gevrenn. An hini hirañ eo « Ar spontailh », teir c'hevrenn ennañ. Bez' e c'hellfed o c'heñveriañ ouzh re Roparz Hemon e-lec'h na gaver nemet nebeut a dudennoù ivez.

Perak eo ken berr o ment a-hend-all ? Ar respont a vo roet deomp gant Roparz Hemon en e bennad diwar-benn ar c'hoariva e-barzh « Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh ». Hemañ a erbede sklaerded ar reuzc'hoarioù gallek er XVIIvet kantved : netra evit an daoulagad, pep tra evit ar spered. Sed ar reolenn a zo bet miret amañ ivez : an darvoudoù a c'hoarvez e korf un devezh war-bouez nebeut nemet en « Tri devezhour » hag er « Spontailh » ; studioù ene a zo enno dreist pep tra daoust ma n' eus ket nemet se rak Jarl Priel a ro atav ur stern resis d' e bezhioù-c'hoari.

Komz a ran dreist-holl eus e reuzc'hoarioù, an oberennoù lennegelañ. Er pezhioù-c'hoari-fentus eo miret ar reolenn-se ivez eveljust hogen kement-se ne dalv ket kalz a dra. Poblek tre eo o stumm koulz hag o danvez ha ne vefe ket diaes kavout pezhioù-c'hoari fentus savet gant skrivagnerion a-raok ar brezel 1914-1918 hag a dennfe da re Jarl Priel. Padal, ar pezh en deus klasket hemañ da gentañ penn, a gredan, eo tresañ tud ar bobl gant ar muiañ a wirionez ar gwellañ. An dra-se a zo diskouezet a-walc'h gant liesseurtiezh an dud a bar er pezhioù-c'hoari-se : martoloded ha kouerion a bep eil. Ouzh-penn-se eo diforc'h mat ha lies an holl dudennoù (kv. ar mar-

tolod enepkloerat e-barzh « Kleñved an Togn »). Un eil tra hen diskouez : ar yezh hec'h un a zo poblek rik, livek ha gros diouzh ret hag a zo melezour eneoù an dud-se, fraost ha gwirion ; implij ar galieg, e degouezhioù 'zo, a roio muioc'h a wirionez d' an daolenn (e-barzh « An Ankou » ivez a-hend-all). Eveljust eo divizel testennoù ha tud a-wechoù : kavout a reer ar vaouez dimezet fall ha konnarus e-barzh an « Dakenn dour », pe al latenn e-barzh « Kleñved an Togn ». Tem ar paotr da zimeziñ a zo unan poblek ha boutin ivez e-barzh « Mari Sent ». Ne vern, deut eo a-benn Jarl Priel da reiñ deomp ur soñj resis eus pezh ez oa tud ar bobl en Arvor Treger e-kreiz an XXvet kantved, ha pa ne vefe nemet gant ar c'hinkladur a zo diskleriet en un doare pervezh kenañ, hag ar yezh.

En hevelep doare en deus Jarl Priel roet liv ar wirionez d' e zramaoù breizhek : lec'hiañ a ra bepred ez spis an darvoudoù anezho hag a-hend-all ez eo poblek ar yezh implijet, dreist-holl er « Baleer-Bro », « An Ankou » ha « Tri devezhour evit an eost ».

Kalz kemm a zo evelato etre ar pezhioù-c'hoari fentus hag ar re reuzius, anat eo. Lennek koulz ha poblek eo ar yezh, da gentañ. Arnodet en deus Jarl Priel, evel pep gwir skrivagner, krouiñ dezhañ e un ur benveg dioutañ e unan, ha na ve ket re bell diouzh ar stumm boutin ha pemdeziek hogen a vefe dezhañ memestra : n' hall ket ur skrivagner bezañ ur son-skriver hepken. An dra-se a zo aes da verzout o lenn « Ar Baleer-Bro », muioc'h e-barzh « Tri devezhour evit an eost » hogen dreist-holl e-barzh « Ar Spontailh ». Er pezh-c'hoari-mañ e kavit pennadoù sklerijennet gant ur varzhoniezh askellek ha sioul, e-lec'h e par gwerzennoù amañ ahont, hag ur frazennadurezh lennek, pell diouzh an hini bemdeziek ken n'eo mui tregeriek rik ar yezh a-wechoù, da skouer : « E bodoù an halegenn e kane an aezenn... » (frazenn pemp linennad da heul). Pe : « Inizi stlabezet evel bleunioù damc'hlas a rez an dour... » Eneb-livet eo ar pennadoù-se ouzh ar re all ha na gavit enno nemet ar gwirvoud pemdeziek.

Tud wirion eo a-hend-all ar re a zeu dirazomp er pezhioù-c'hoari-se, kouerion hag a anavezer mat dre o yezh, koulz ha dre o emzoug. Garv int, prest da lazhañ pe da skeiñ evel kouerion Jakez Riou : Sellit ouzh emzalc'h an tad e-barzh « Ar Spontailh » pa glev emañ e verc'h o tougen goude bezañ bet touellet ; penaos e ra Erwan evit gwalc'hañ e c'hoantegezh ; gwelit e vennadoù lazherezh ha dialerezh ; gwelit ivez arfleu e vreur Gweltaz pa zeu da c'houzout pezh a fell d' egile, e-barzh « Tri devezhour evit an eost » ; erfin, gwelit pegen taer eo kasoni Job ouzh e vreur d' ar mare dres m' emañ

hennezh o vervel. Aes eo krediñ omp ur ouenn galet, lavaromp zoken, ur ouenn griz.

Ar c'hrizder-se avat n' eo ket unan yac'h, evel ma c'hell c'hoarvezout e degouezhioù 'zo : an erez hag ar warizi a zo ar vammenn anezhañ. Gwir eo e-barzh « Ar Baleer-Bro » : Job a damall d' e vamm bezañ karet he mab all muioc'h egetañ. Gwir eo dreist-holl e-barzh « Tri devezhour evit an eost » : Erwan a verv gant ar gourvenn e kement doare a zo. E vreur a zo un den kaer ; eñ a zo ur c'horrig divalav ; hag ar breurse a zo gwaz ar vaouez a gar-eñ (tem boutin moarvat hogen reuzius er pezh-c'hoari-mañ). Krizder an tudennoù all a zo ken siet all. An tad, e-barzh « Ar Spontailh » a zo didruez hag emgar. Pezh a vern evitañ eo ez eo bet dispennet brud vat an ti hag e hini dreist-holl gant pec'hed e verc'h. Gweltaz a soñj da gentañ en e zouaroù, er gonid, h.a. Kouerion galet, na petra 'ta.

Ne vijent ket denel avat n' o dije nemet sioù. An tad a zo gouest da bardoniñ ivez en diwezh « Ar Spontailh ». Gweltas a harz ouzh ar gonnar, a ra e seizh gwellañ da sioulaat, da zont mestr warnañ e un, klask a ra teneraat e vreur e gasa gant soñj o mamm hag o bugaleerezh. Hennezh a zo teneraet ivez ha bez' e c'heller krediñ d' ur mare e vo tennet diouzh krabanoù ar c'hoantegezhioù vil hag euzhus a dag anezhañ, koulz lavaret.

Un dudenn evel Yann a zo da ziforc'hañ diouzh ar re all : n' eus nemet madelezh ennañ : prest eo da huñvreal, sur mat, prest ivez da garout hep gortoz gopr ebet ha gouest d' en em aberzhañ dre garantez. A dra sur en deus Yann droukrañs a-wechoù : tennañ a ra un tammig da Erwan an « Tri devezhour » ha kar eo zoken da vab henañ « Fest al leue lart ». Met bez' e van ennañ un dinammded dreist-douarel hag a zere mat ouzh e orin marzhek.

Ar merc'hed o unan a zo livet gant kement a wirionez, dreist-holl ar mammoù : God da skouer, prest d' en em aberzhañ penn-da-benn evit he bugel ; pe ar vamm e pezh- « An Ankou » a rafe a-walc'h kemend-all hogen a chom denel memestra peogwir ez eo direizh hag emgar en un doare ha dic'houest da vont betek penn hec'h aberzh. Mari a zo ur vaouez all, gwreg dimezet, karantezus ha feal. Erfin ez eus Marivonig hag a zo gouest da reiñ he buhez evit an hini a gar ; bez' ez eus anezhi ur galon dreistordinal, a c'hell muioc'h eget Yann, ar Spontailh, petra bennak m' eo damheñvel outañ, lakaat al lenner pe an arvester da deneraat peogwir eo gwirionoc'h egetañ hag hi skouerekaet un disterañ.

Komzet em eus a wirionez temzoù-spered an tudennoù a ziskouezer deomp : ar pezh a ra ar wirionez anezho, evit darn,

eo al liested anezho. Nag Erwan na God na Job nag Herri n' int bolomoù graet en ur pezh. Hedro ha kemmus int evel an dud : lusk-dilusk dibaouez o ene zo rentet mat tre ; hini Erwan dreist-holl e-barzh an « Tri devezhour », hag a zo ur wir grouidigezh, par da re vravañ ar c'hoariva europat. En e spered e c'hoarvez ur stourm iskis m' emañ trec'het en diwezh ennañ, hogen a ro tro d' ar skrivagner da aozañ ur wir zrama e-lec'h eo kiriek an den (en diavaez da nebeutañ), d' e donkadur.

Gwirion tre eo an tudennoù eta. Dreistordinal ha marzhus eo an darvoudoù avat. Meizit kentoc'h : ur vamm o werzhañ hec'h ene d' an diaoul evit mirout ouzh he merc'h d' en em lazhañ, un ene ademzenet hag adenkorfet a asant da vervel adarre evit saveteiñ bugel an hini a gar. Damheñvel eo testenn ar « Baleer-Bro » (hini « Alkestis », drama ar barzh gresian kozh Euripides ez eo) : ur plac'h oc'h asantiñ da vervel evit an hini a gar. Ouzhpenn-se e teu dirazomp tudennoù mojennek ha marzhek : an Diaoul, e-barzh « Ar Spontailh », an « Tri devezhour », Kain, Judas hag an Ankou, deut war an douar ; erfin, bez' ez eus an Ankou adarre, e-barzh ar « Baleer-Bro ».

Perak ez eus ar marzherezh-se ? Marteze a-benn reiñ un eneb-efed d' ar gwirliverezh a gaver a-hend-all. Marteze ivez e c'heller diverzout amañ levezon c'hoariva Tangi Malmanche. Bez' ez eus c'hoazh, a gav din, en diazez anezhañ, ar menoz eo boaz ar Vretoned da vevañ gant soñj an tu-hont. (Ur merk-anaout eus an dra-se hon eus e divarzhegezh ar pezhioù-c'hoari n' int ket lec'hiet e Breizh.) Kounit a-hend-all mojenn an Ankou. Bez' ez eus ouzhpenn-se ar mennad da grouiñ un aergelc'h fromus ha reuzius : an tentadur hag ar marv o korfañ a sko muioc'h ar speredoù. Setu an dalc'h, rak an aergelc'h hud-se a zo lakaet da sevel e meur a zoare all : studiit er c'heñver-se implij ar « seblantoù » e-barzh « Ar Spontailh » pe « Tri devezhour evit an eost » (hini ar c'hi o yudal e diwezh ar pezh-c'hoari-se, da skouer).

Perzhioù mat en deus eta implij ar marzherezh am eus meneget diagent : reiñ a ra kig, da skouer, d' ar stourm a zo kaset da benn en ene Erwan, lakaat anat eo daouhanteret ar paour-kaezh den e gwirionez, ken ez eo un darn all anezhañ, koulz lavaret, hag a ra an torfed en diwezh.

Perzhioù fall en deus ivez. Da gentañ, eveljust, e chom divizel an tudennoù-se : n' int ket dramaek drezo o unan. Petra ' fell deoc'h e lavarfe an Ankou diwar e benn e unan nemet ar pezh a zo bet lavaret kant gwech ? Roll an tri Devezhour a bonnera un tammig ar pezh-c'hoari peogwir emañ en o c'harg sklaeraat koustiañs Erwan ha diskouez

dezhañ pezh a venn hep gouzout dezhañ, en e is-emskiant. Ouzh hen ober avat e teuont endro war pezh en doa kavet Erwan drezañ e unan. Setu pezh a gav din da nebeutañ. Tamalloù all a c'hellfed ober da varzherezh « Ar Spontailh » : klasket en deus Jarl Priel ennañ mont diouzh an divizelezh hag an arouezennelezh (arouezennoù eo dreist-holl an tri devezhour hag an Ankou) hogen kouezhet eo en ur fankigell all : un diaoul folklorek, poblek evel m' eo poblek an Ankou, ez eo eontr Yann : un doare sigoter a zo anezhañ, dizrouk a-walc'h evel Mefisto, ha n' eo ket e lec'h en ur reuzc'hoari a seurt gant hemañ (hag a-hend-all ne gredomp ket kalz ennañ). Ne glot ket ar sigoter-se gant tudennoù all ar pezh-c'hoari gwasket gant an anken. Poan a zo ivez da grediñ en darvoudoù marzhek, hini marc'had God gant an diaoul da skouer (peogwir ez eo kristen God sañset) ha ne gomzan ket eus ar re all.

Setu penaos e c'hellfed burutellañ marzherezh ar pezhioù-c'hoari breizhek. Anzavomp evelato eo deut Jarl Priel brav a-benn da un aergelc'h hud dre ar marzherezh-se, e-barzh « An tri devezhour » hag « Ar Spontailh » da vihanañ.

Dramaoù istorel eo an daou bezh-c'hoari all, « Paotr e varv ruz » ha « Gwener ar Groaz ». Brezel etre ar re Wenn hag ar re Ruz eo testenn an hini kentañ. Gwirliverezh garv a seurt gant hini « An tri devezhour » a gavit amañ. Adarre en deus tennet ar skrivagner un implij brav diouzh ar yezh evit tresañ eneoù rust ha kriz ar soudarded. Merkomp amañ ur wech ouzhpenn pegen liesseurt ha lies eo temzoù-spered an dud a ziskouezer deomp, pegen disheñvel an eil diouzh egile, pegen bev en diwezh : gwirionez al liv a zo war ar vro hag an amzer a ro muioc'h a wirvoudelezh dezho c'hoazh.

Ur gwir reuzc'hoari klasel eo a-hend-all « Paotr e varv ruz » evel « An tri devezhour ». Homañ eo an destenn : un den kiriek penn-da-benn d' e donkadur en abeg d' e demz-spered, an hini en deus asantet da gemer goude holl, hag a ra e walleur e unan, ar gwalleur-se a felle dezhañ a-greiz-kalon pellaat dioutañ. An destenn-se a zo e gwirionez hini an drama gresianek brudet, Oedipous-Roue, amañ evel aze e kavit an hevelep heuliad a zarvoudoù didec'hus ereet start etrezo.

Laoskoc'h steuet eo « Gwener ar Groaz » : ur steudad taolennoù staget etrezo gant brud ar C'hrist marv hon eus amañ. Bez' ez eus un drama evelato. Simon a ra e soñj en diwezh, da heul darvoudoù an devezh da zilezel e stal gere ha da gemm buhez penn-da-benn.

Ar pezh en deus klasket ar skrivagner da gentañ, a gav din, eo reiñ deomp ur c'heal eus pezh a c'helle soñjal tud a bep seurt diwar-benn marv ar C'hrist : roet en deus dezho ha d' an

amzer ma vevent enni al liv ar gwirheñvelañ ar gwellañ. Er pezh-c'hoari-mañ adarre e tleer meuliñ liesseurtiezh an tudennoù : kejout a reomp war un dro gant un den eus ar bobl treuzfurmet gant gras Doue hag a respont a-greiz-holl d'ar galv n'en doa ket klevet betek-hen, Simon, gant an diskibl gredus Eleazar, gant ar soudard Kelt e servij ar Romaned heñvel a-walc'h ouzh « fayoted » a bep seurt ar Gelted a-vremañ, gant Barrabas, an emsaver kriz, war-nes lazhañ bepred, hogen eeun ha kadarn, gant ar Zadukead Zadok, bourc'hiz heugus ha divalav ; ne vank ket zoken ar geben na oar nemet klemm ha garmiñ.

Un dra all en deus klasket ar skrivagner diskouez : penaos n'eus nemet nebeut tre a dud a c'hell merzout talvoudegezh un darvoud meur. Soñjal a rit diouzhtu e pezh-c'hoari Roparz Hemon, « Ur bugel a zo ganet » ha gwir eo e c'heller keñveriañ : likoc'h eo avat aergelc'h pezh-c'hoari Roparz Hemon, hag a hañval a-wechoù ober eus an Aviel un implij a denn da hini ar skrivagner gall Gide : moarvat e soñj Roparz Hemon en darvoud e unan ; hogen soñjal a ra kement, a gredan, en Emsav hag en Emsaverion, en dud veur dianav a zo en hon touez, en darvoudoù marzhus a zo o c'hoiñ e Breizh ha n'int anavezet gant den. Relijieloc'h eo avat awenadur « Gwener ar Groaz ». Ar pezh en deus dedennet evezh ar skrivagner eo kement-mañ : an enebadur a zo etre an hini a oar sellout pelloc'h eget ar gorre hag an hini na c'hell merzout nemet ar pezh a zo dirak e zaoulagad, evel ur pemoc'h o turiañ teil. Splann eo er frazenn a zo degaset a-ratozh da echuiñ ar pezh-c'hoari : « Soñj am bo eus ar gwener-mañ », a zo ken kriz ar goaperezh anezhi. En devezh muiañ en istor an denelezh n'he deus ar vaouez ken preder nemet gant ar saladenn na zebro ket da goan !

Kalz a vuhez hag a vevder a gaver er pezh-c'hoari-mañ evel er re all a-drugarez da roll ar geben ha da hini Barrabas. Goustad a-walc'h avat eo kaset an darvoudoù war-raok, harzet maz int gant ar pennadoù luraek brav hag helavar lakaet e genou Simon. Dre vras a-hend-all e chom an oberenn verrmañ unan eus ar re gaerañ ha dudiusañ savet gant Jarl Priel.

Ur menoz eo a zo e diazez « Gwener ar Groaz » evel m'hon eus gellet gwelout. Daoust avat hag e c'hellfed kaout krog e menozioù all er pezhioù-c'hoari am eus studiet a-gent. Ne gredan ket. Marteze e c'hellfed empennañ o lenn « An Tri devezhour » n'eo ket kiriek a-grenn an torfetour d'ar pezh a ra. Eus kudenn an tonkadur ez eus kont e-barzh « Paotr e varv ruz ». Honnezh avat ne glasker ket diskoulmañ. En em c'houlennet on ivez ha bez' e oa ur ster bennak gant ar vojenn faltaziet gant an oberour e-barzh « Ar Spontailh », hag anzav a

ran on bet hegaset a-walc'h gant ar goulenn-se ha n' eus respont ebet da reiñ dezhañ a gav din bremañ, ma ne faziañ ket. Ar steuenn, er pezh-c'hoari-mañ, a zo bet nezet penn-da-benn e sell an dramaegezh. Ur saver pezhioù-c'hoari eo Jarl Priel, n' eo ket ur prederour.

Poent eo klozañ ar studiadenn-mañ. Diarvar eo ijin Jarl Priel ; unan eus hor gwellañ skrivagnerion ez eo, unan eus an dibaotoc'h-dibaotañ skrivagnerion a c'hell c'hoazh tennañ implij diouzh ar yezh poblek evit sevel ar yezh lennek : hini eus hor skrivagnerion yaouank ne vev war ar maez, hini n' eo bet savet e brezhoneg er gêr. Pouez an aozer-mañ eo eta bezañ test ur marevezh tremenet hag aet da get a-ziwar vremañ en istor hor yezh hag hol lennegezh.

Evel saver pezhioù-c'hoari zoken ez eo dreist, a gredan, da Dangi Malmanche (ne gomzan ket eus barzhoniezh, evel dres), peogwir eo tostoc'h d' ar vuhez : kefridi ar c'hoariva eo livañ ar vuhez. N' em eus bet tro da arvestiñ nemet ouzh « An dakenn dour » (ur wech) hag ouzh « An Ankou » (div wech) e Pariz hag e Landreger. Displeget gwelloc'h e oa bet d' ar wech kentañ a-hend-all. An arvestoù o tennañ d'ar vuhez war ar maez a oa deut mat tre gant ar c'hoarierion, a gav din. Roll an Ankou avat a oa kalz diaesoc'h da zerc'hel, anat e oa. Da wall an displeger e oa marteze hogen ned eo ket sur. Moarvat e oa skodegus efed ar maskl o parañ a-drumm war dremm ar Foeter-hent. Un ijinadur re ziavaezel ha re gorfel koulz lavaret e oa avat. Dav eo hetiñ e vefe displeget an aliesañ ar gwellañ pezhioù-c'hoari Jarl Priel rak n' eus nemet en doarese e c'hellor prizout da vat ijin ar skrivagner-mañ hag a chom, dreist pep tra, ur saver pezhioù-c'hoari daoust d' an dalvoudegezh a c'hell kaout hag o devo moarvat an oberennoù all a zo gantañ ar stern, ur romant hag e Eñvorennoù.

Sierck, miz Mezheven 1952.

NOTENN

Lennet em eus nevez 'zo gant gred al levr embannet e fin ar bloaz diwezhañ gant Jarl Priel, « Va Zammig Buhez ». Edon o c'hortoz un dra bennak nevez da gentañ diwar e bluenn, peogwir n' anavezomp ar skrivagner-mañ, tost da vat, nemet evel saver pezhioù-c'hoari. Ha ret eo din lavarout e vourran e kement a zoug testeni hag a denn d' an eñvorennoù. Er c'heñver-se e komprenan mat tre doug Meven Mordiern d' an doare lennegezh-se daoust ma plij din an eñvorennoù en abeg d' ar pezh a zo denel enno : an traoù kentoc'h eget an dud eo a glaske M. M. enno, a gav din.

N' on ket bet kerseet gant al lennadur-mañ rak kavet em eus el levr ar pezh e oan o c'hortoz. Da gentañ, un daolenn vuhezek eus ur c'horn-bro a Dreger e deroù ar c'hantved-mañ. Evidomp-ni hag a zo dispartiet, siwazh, diouzh hor pobl peurliesañ, e vez atav un dudi

lenn al levrioù na c'hellfemp ket sevel hon unan : ar re a ziskouez hor pobl evel maz eo, pe evel ma oa da vihanañ, d' ur mare ma n' oa ket distummet c'hoazh gant an estrenekaat, re anat ar gwall ziso-c'hoù anezhañ hiziv. Evit adkemer amañ un dro-lavar anavezet : tu ar c'hreisteiz eus spered Jarl Priel a gavomp amañ, an hini a zo da gavout er pezhioù-c'hoari fentus. Petra farsusoc'h eget ar gontadenn en deus skrivet Jarl Priel a-zivout an istrogell souezhus ma komz anezhañ er pennad kentañ eus e levr. Tamall a rafen a-walc'h zoken da Jarl Priel bezañ kaset re bell ar bras-tresañ : ne vern, rak ar skeudenn-lu-se a zo plijus kenañ, buhezek a-walc'h evit hañvalout bezañ gwirion. Ken deverrus all eo ar pennadoù ma tezreveli enno e veajoù war vor ha Jarl Priel a oar ervat dic'hwezhañ meur a stambouc'herezh, hini kargidi uhel m' eo o berzh alies diouzh galloud ha stultenn hini pe hini.

Anat eo n' eo ket an dra-se a zo an dudiusañ en oberenn. Ar pajennadoù a c'hellfe ober eus al levr-mañ ur benn-oberenn eo ar re ma tispleg Jarl Priel enno e vuhez, didro kaer, an eeunan ma c'hell, ar poanioù en deus ranket andur er gêr, an diaesterioù en deus ranket trec'hiñ da ober e studioù. Bez' ez eus dreist-holl ar pennad a zo gouestlet da dremenvan ha da varv e vamm : ne c'heller ket hen lenn hep bezañ fromet meurbet. Seurt gwirionded c'hredus a zo gwall zibaot ha n' em eus ket soñj bezañ lennet e nep yezh ken trivlius un danevell. Keñveriit ouzh « Souvenirs d'enfance et de jeunesse » gant ur c'hengêriad da Jarl Priel, Ernest Renan : ne gavoc'h e nep lec'h hevelep didroidell.

Diouzh un tu all e vefe dreist « Va Zammig Buhez » da eñvorennoù Renan : Jarl Priel en deus roet deomp en e levr un testeni istorel a-bouez, dre livañ un daolenn resis, eus buhez ur c'horn a Dreger e derou ar c'hantved-mañ paz eo staget hor pobl da goll he yezh ha moarvat he feiz (o adkavout a ray un deiz, spi hon eus, hogen en ur stumm nevez e vo). Prizet em eus er c'heñver-se ar pezh a ziskleir Jarl Priel diwar-benn ar gouelioù en enor da Renan da skouer pe a-zivout micherioù ha gonidigezhioù tud e gorn-bro : gwalenn didec'hus an emengouestlañ er verdeadurezh-vrezel pe en arme war an aod.

Talvezout a rafe ar boan, a gredan, studiañ stumm-skrivañ Jarl Priel el levr-mañ. E-skoaz hini an oberennoù all e c'heller lavarout ez eo liesoc'h : plaen ha poblek, lennek ha pinvidik, digamambre ha groz zoken a bep eil : dereout a ra bepred ouzh danvez ar skrid. Rebech a rafen a-walc'h evelato ouzh Jarl Priel bezañ graet re implij eus ar yezh poblek pa na veze ket dav bepred (krediñ a ran ne c'heller ober gant ur stumm poblek nemet pa gomzer eus ar vuhez war ar maez dre skiant-prenet : a-hend-all e vez artifisiel bepred ar stumm-se). Da skouer n' on ket evit meuliñ implij stank an anv-gwan-verb « daonet » evit talvezout derez uhelañ an anv-gwan (e-giz ar galleg « sacrément »). Ne santomp ket atav e brezhoneg arsterioù gerioù zo, evit darn, a gav din, dre ma n' hon eus ket bet biskoazh a renkadoù uhel o komz hor yezh. (Ar bobl a veiz memestra liv troioù-lavar 'zo.) Ouzhpenn-se e c'hellfed pismigat implij tregeriadurioù pounneroc'h eget an troiennoù ordinal ha n' eus enno arster ispisial ebet : lakaomp, hini « daoust ha ma » e-lec'h « dacust ma ». Erfin, war un dachenn all e kav din en deus ar skrivagner pouezet re war darvoudoù dister.

Kement-se, goude holl, a zo nebeut a dra. E-touez an « emgounlevrioù » a zo bet savet en hor yezh er c'hantved-mañ ez eo hini Jarl Priel an hini dudiusañ ha marteze eo an oberenn-mañ a blijo ar muiañ d' al lennerion e Breizh en amzer-da-zont.

Istor lennegezh vrezhonek an amzer-vremañ

gant ABEOZEN

(Kendalc'h)

III. - AR C'HELAOUENNOU

Ar veleien eo o deus digoret da vat an hent war dachenn ar c'helaouennoù e brezhoneg (1).

E-kreiz an XIXvet kantved e stag *Breuriez ar Feiz* da embann *Lizhiri* e brezhoneg e tri eskopti Breizh-Izel. An Aotrou JOUBIOUZ eo a sav, e 1843, *Lihereu Brediah ar Fé* evit Bro-Wened. Niverenn gentañ *Lizeriou Breuriez ar Feiz* evit eskopti Kemper a zeuas er-maez e 1844. Renket oa bet an traoù gant HERSART KERVARKER, an Ao. Yann-Wilhou HERRI hag an Ao. ALEKSANDR, sekretour an eskob, an Ao. GRAVERAN.

105) Yann-Frañsez ALEKSANDR, ganet e Montroulez d' an 23 a viz Ebrel 1804 ha marvet chaloni e Kemper d' an 19 a viz Meurzh 1874, en deus ivez savet pennadoù evit *FEIZ ha BREIZ* kozh. Embannet en deus a-hend-all pezhioù Barzhoniezh er « Revue de l'Armorique et de l'Ouest », e 1845, hag er gelaouenn « L'Océan », Brest, 14 a viz Du 1855, *Ar C'himiad*.

Evit eskopti Treger, e 1865 eo e teu er-maez *Keloio Prezegerez ar Fe*.

(1) Ne deo nemet dereat evelkent ober meneg eus *Mignon al Labourer*, kentañ taol-esa war dachenn ar c'helaouennoù gallek-ha-brezhonek. An niv. gentañ a zo eus ar 15vet a Vae 1833. Daou vloaz e padas ar gazetenn viziek-se gant 300 koumananter. War zaou vann keñver-ouzh-keñver e veze embannet galleg ar pennskriver DU CHATELLIER ha brezhoneg an troer, a voe da gentañ KOMBOD hag, adal 1834, LEDAN eus Montroulez deut da vezañ mouler ar gazetenn.

Buhezekañ kelaouenn div-yezhek Breizh-Izel a zo bet « Le Courrier du Finistère », savet e Brest e 1880 gant F. HALEGOUET. Da bennskrivagner pennañ en deus bet ar « C'hourrier » Kaourintin AN NOURZ na zilezas morse e wiskamant glazig hag a zo bet moarvat gwellañ kelaouenner brezhonek e amzer.

Hogen ar gelaouenn sizhuniek kentañ a zo bet *FEIZ ha BREIZ*.

An Ao. SERGENT a oa d' an ampoent eskob Kemper ha Leon. E vikel-bras end-eeun, Leopold LEZELEUG, eo a grouas ar gelaouenn e 1865.

106) Ganet e voe an Ao. LEZELEUG, e Kastell-Paol, d' an 30 a viz Mezheven 1814. Mervel a eure eskob Autun d'ar 16 a viz Kerzu 1873. Ma ne skrivas ket nemeur en e yezh, brud en deus da vezañ bet ur sarmoner dispar.

107) Kentañ rener *FEIZ ha BREIZ* a voe an Ao. Goulven MORVAN. E-touesk ar re a skrivas e *FEIZ ha BREIZ* kozh e c'hellomp menegiñ an Ao. Yann-Wilhoù HERRI hag an Ao. GWILHOU, m' hor bezo tro da skrivañ hiroc'h diwar e benn pelloc'hik. *FEIZ ha BREIZ* kozh a badas triwec'h vloaz. He rener diwezhañ, eus Mae 1883 da Ebrel 1884, a voe Gab MILIN.

An Aotrou Goulven MORVAN a voe ganet er Forest-Landerne d' an 12 a viz Kerzu 1819. Beleget d' ar 16 a viz Mezheven, e voe kure e Kerrien, Brasparz, Plouigneo hag an Treou. Rener e voe da *FEIZ ha BREIZ* eus 1865 da 1875. Person e Penharz e 1869, e voe kaset da Gemper e 1870. Marvet eo Priol abati Timadeug d' ar 16 a viz C'hwevrer 1891.

Savet en deus levrioù a zevosion : *Scol ar Maro Mad*, Lefournier, Brest, 1865 ; *Miz Itron Varia ar Rozera*, 1872. *Buez Hor Salver Jesus-Christ*, diwar c'halleg an Tad GIRY, 1868 ; hag, e 1889, *Kentelioù hag Istorioù a scuer vad*, holl en hevelep ti. Savet en deus ivez ur barzhoneg ennañ 950 gwerzenn, *Argad Aberwrac'h*, embannet e ti Kerangal, Kemper, e 1868, hep anv oberour, adembannet gant an Ao. ABGRALL, e « Bulletin de la Société Archéologique du Finistère », 1916.

108) Ar Chaloni Gabriel MORVAN, breur da rener kentañ *FEIZ ha BREIZ*, a zo bet ivez eus kenlabourerien ar gelaouenn. Ganet e voe e Plabenneg, d' an trede deiz a viz Eost 1829. Beleg e 1852, e voe kure e Melven ha Ploumoger, person e Pluguen, e 1866, e Sizun e 1872, chaloni e 1874. Marvet eo d' ar 17 a viz Mae 1886.

Bez' e oa eus an droerien a lakae e brezhoneg *Lizeroù Breuriez ar Feiz* ha *Lizeroù an Aotrou'n Eskob*.

Embannet en deus ur *Buez ar Sent*, e ti Cattier, e 1869 ; *Histor an Testamant Coz hag an Testamant Nevez*, un droidigezh eus Bibl Vihan skeudennaouet BENZIGER, e 1869 ;

Ar Fals Doktored hag ho Lavarioù, e ti Kerangal, Kemper, e 1885.

Kenlabouret en deus ivez gant an Aotrounez Yann WILHOU ha POULIKEN da zastumad *Kantikoù* an Aotrou 'n Eskob NOUVEL.

Gant niverenn ar 26 a viz Ebrel 1884 ez echuas buhez *FEIZ ha BREIZ* kozh. Adal neuze n' oa mui a gazetenn sizhuniek e brezhoneg penn-da-benn.

D' an eilvet a viz Gouere 1893 eo e stag Frañsez VALLEE da voulañ un nebeud linennoù brezhoneg war « La Croix des Côtes-du-Nord ». Tamm-ha-tamm e teuio ar brezhoneg da c'hounit daou vannad hag e miz Genver 1896 ez eo krouet *KROAZ ar VRETONED*, stagadenn vrezhonek « La Croix des Côtes-du-Nord », war div bajennad. E 1906 ez oa deut da vezañ ur gazetenn war beder pajennad.

109) Abred e teuas beleien da gemer o lec'h e-touez he skrivagnerien. An Aotrou HERI, person Kerfod, a embannas meur a bezh barzhoniezh war *GROAZ*. Eñ eo a lakaas e rannyezh Treger *Histoer Santel* an Aotrou J. BULEON.

110) An Aotrou LEC'HVIEN, marvet p' edo c'hoazh kloareg, a roas ivez barzhonegoù da *GROAZ ar VRETONED*, dindan an anv-pluenn *An Tremener*. E 1900, e teuas er-maez eus ar wask, e ti-moulerez Sant-Gwilherm, e Sant-Brieg, *E koun an Tremener : Gwerzioù ha Sonioù dibabet gant e vignoned diwar e baperoù*.

111) An Tad Jezuist BOURDOULOUS a voe ivez eus kenlabourerien gentañ *KROAZ ar VRETONED*. Pezhioù barzhoniezh kentelius en deus embannet enni. E *Bleuniou Breiz-Izel*, Plihon, Roazhon, 1902, p. 134, e kaver div vojenn gantañ : *Ar C'haz hag ar Bugel*, hag *Ar Big, ar Goulmig hag ar Paün*. Embannet en deus ivez, e ti Kerangal, Kemper, ur skrid *Eneb d' ar Brotestanted*, hag ul levr all, *Skouerioù Kristen*, e 1904, e ti Salaun, Kemper, ma voe gwerzhet 6.000 skouerenn ar mouladur kentañ e tri miz.

An Tad BOURDOULOUS a zastume danvez un istor eus ar c'hantikoù brezhonek hag e veze lakaet diaes e benn gant ar c'hantikoù nevesaet embannet gant an Aotrou Erwan DURAND, person Tredrez, etre 1898 ha 1905, war *GROAZ ar VRETONED*. An Aotrou Erwan DURAND, niz d' an Aotrou Alan DURAND, oberour *Ar Feiz hag ar Vro*, ne roe ket dalc'hmat mammenn e gantikoù nevez.

112) « Pa lenner oberoù *Gab LISKILDRI*, eme Frañsez

VALLEE en *Eñvorennoù ur Brezonegour*, p. 34, diaes e teufe war ar spered ez int bet savet gant ur beleg. N' eus enno netra a dennfe d' ar gelennadurezh kristen. »

Ur beleg oa koulskoude *Gab LISKILDRI*. An Aotrou LE FEBVRE a voe ganet e kêriadenn Liskildri, e parrez Goudelin, d' an trede dervezh a Wengolo 1863. Beleget e 1888, e voe kure e Tregom, person e Plian, e 1889, Pleraneg, e 1891, Plouber, e 1896. Roet en deus e zilez en abeg d' e yec'hed e 1915. Dont a reas neuze da vevañ e Goudelin hag e varvas eno d' ar 17 a viz Meurzh 1927.

Ur brezhoneg yac'h ha pinvidik a skrive *Gab LISKILDRI*, ul liv tregeriek-rik dezhañ, hogen reizh war un dro. Savet en deus pezhioù barzhoniezh goapaus dreist-holl. Flemmañ a ouie hep deviñ avat.

E *Bleunioù Breiz-Izel*, 1902, p. 36-46, e kaver daou bezh barzhoniezh, savet gantañ, *E-tal ar waz* hag *O Pesketa*. E *BUHEZ BREIZ*, 1922, p. 19, ez eo bet advoulet *Fanch ar Beulbez*, embannet gant *KROAZ* d' an 11 a viz Here 1908. *Son ar Butuner*, moulet war *GROAZ*, d' an 22 a viz Genver 1905, a zo bet skignet ivez war follennoù distag gant timoulerez Sant-Gwilherm. Da veno *Meven Mordiern*, gwellañ pezhioù diwar bluenn *Gab LISKILDRI* a vefe ar re-mañ : *D' ar Falc'herien*, 21 Gouere 1901 ; *Perak ?*, 24 Du 1901 ; *Adela*, 30 Meurzh 1902 ; *An Nevez-Amzer*, 10 Ebrel 1904 ; *Kan ar Goukou*, 11 Mae 1913. Eus buhez-bemdez an dud e tenne *Gab LISKILDRI* danvez e oberennoù, anezho taolennoù gwirion ha birvidik. Savet en deus ivez pennadoù e komz-plaen diwar-benn *an Tiegezh*, er bloavezhiadoù 1906 ha 1907.

113) An Aotrou BESKOND a roas da *GROAZ ar VRETONED* pennadoù e komz-plaen dindan an anv-pluenn *Ar Mignon*. Ar re wellañ anezho, hervez *Meven Mordiern*, « eo ar re ma taolenn enno buhez an dud diwar ar maez, hep resoñjal ober kentel d' e lennerien. » ... « Pleustret en doa da vat yezh ar bobl. Anaout a rae gwelloc'h eget nikun ar gerioù-micher hag ar c'hant ha kant doare-lavar ma ra ganto al labourerien da zisplegañ o menozioù. »

114) An Aotrou KAMM, dezhañ da anv-pluenn *An Eün*, a oa ur barzh ampart, hogen un tammig anoazus. Nebeud-tre eus e oberennoù en deus roet d' ar mouler. Koantañ pezh barzhoniezh digantañ war *GROAZ* a zo, bepred da veno *Meven Mordiern*, *Nij ha Kan al Lapoused*, 20 Here 1901.

115) An Aotrou Erwan ar GALL a zo ganet e Sant-Servez, e-kichen Kallag, e Kerne-Uhel, e 1860. Bet eo person

e Tredrez hag e Leskoad. E varzhonegoù a zo bet moulet war *AR VRO*, etre 1904-1906 hag e *KROAZ ar VRETONED*. Menegiñ a c'heller diwar e bluenn *Maronad d'an Aotrou Gret de Helloc'h en Boulvriag*, ha *Hun ar Barzh*, ar pezh-mañ lakaet gant *Taldir* e *Breiziz*, p. 256.

116) An Aotrou Frañsez an DU a zo ganet e Kalanel, Bro-Dreger, d'an 30 a viz Meurzh 1888. Sinañ a rae *Fanchig an Du* pe *Roc'hlann* ar barzhonegoù embannet gantañ war *AR VRO* pe e *KROAZ ar VRETONED*.

Edo e 1897 e Skolaj Itron-Varia Wengamp, ma voe eus skolidi an Aotrou Le CLERC. Bachelour e 1906, ez eas da Gloerdi Bras Sant-Brieg hag, e 1910, e tistroas da skolaj Wengamp evel evezhier ha, daou vloaz goude, kelenner.

Savet en deus ur pezh-c'hoari e tri arvest, *Tremeur*, e gwerzh e ti an oberour e Santez-Trifina.

117) Pa zeu *FEIZ ha BREIZH* d'ar vuhez adarre e derou ar c'hantved-mañ, e miz Genver 1904, ez eo renet gant an Aotrou Yann-Vari NORMAND, person Ploneiz, oberour ul « Lexique Breton-Français », Kemper, Kerangal, 1903.

Goude marvet an Aotrou NORMAND, e voe anvet da rener ar gelaouenn an Aotrou Yann-Vari ar GALL, d'an 12 a viz Genver 1905. Chom a raio e penn ar gelaouenn betek 1907.

118) Ganet e voe an Aotrou Yann-Vari ar GALL e Lanveur. Beleget e 1880, e voe kure lerc'h-ouzh-lerc'h e Kameled, e Karmez Brest, e Retred Kemperle. Anvet e voe da berson e Folgoad e 1900 hag e Taole e 1909. E 1920 e voe graet chaloni. Goude paket gantañ ur gwall lamm e rankas reiñ e zilez hag e teuas da vevañ e Lanveur, ma varvas d'an 22 a viz Du 1936.

Savet en deus levrioù a zevosion : *Buez Victoire de Saint-Luc*, Brest, Straed ar C'hastell, 1921 ; *Buez ar Persoun Ars* ; *Buez Santez Tereza ar Mabig Jezuz*. Ul *Leor Oferenn latin ha brezounek* a zo bet embannet gantañ e ti Tourmen, Brest.

Lakaet en deus e brezhoneg Leon diwar skrid gwenedek an Aotrou Job er BAYON, ar pezh-c'hoari, *An Aotrou Keriolet*, Brest, Ti-Moulerezh Straed ar C'hastell, 1905.

119) War-lerc'h an Aotrou Yann-Vari ar GALL e teuas an Aotrou KARDINAL, person Sant-Nouga (1). A ziv-

(1) Ganet e Gwiklan e 1859, beleget e 1883, kure er Vourc'h-Wenn, rener skol Keroulas' e Kastell-Paol, an Ao. Kardinal a voe person e Sant-Nouga eus 1901 da 1907. Mont a eure da ren ti ar veleien gozh e Kastell e 1907. Anvet e voe da berson e Plougastell e 1913 (chaloni e oa abaoe 1910), hag eno eo marvet e 1928.

viziek ma oa ar gelaouenn betek neuze e teuas, dindan e renerezh da vezañ miziek. E 1911 e kemeras Yann-Vari PERROT lec'h e berson e penn *FEIZ ha BREIZ* a reno, a-enep pep gwall avel, betek e varv e 1943.

War dachenn ar c'hannadedigoù-parrez ez eo bet c'hoazh brasoc'h eveljust labour ar veleien. Amañ n' eus ket anezho hepken harperien pe genlabourerien hogen renerien. Hervez o dalc'husted, o levezon war o farresioniz, e ra berzh mui pe vuioc'h o c'helaouennouigoù. Reiñ a reont ul lec'h bras pe vrasoc'h d' ar brezhoneg, pa vezont divyezhek. Lod anezho, avat, a zo e brezhoneg penn-da-benn.

Da vare an Disparti etre an Iliz hag ar Stad eo ez eo bet krouet an darnvuiañ eus ar c'helaouennoù-parrez. E Bro-Wened, kent 1905, n' oa nemet ur c'hannadig o vezañ divyezhel, « La Clochette de Bignan » (*Kloc'hig Begnen*), savet e 1904 gant an Aotrou Jerom BULEON, neuze person Begnen. Unan eus ar c'hannadedigoù kentañ da vout e brezhoneg penn-da-benn a zo bet *Kloc'h Bras Gregam*, savet gant an Aotrou Moris GOURON, person Gregam abaoe 1895.

120) An Aotrou Moris GOURON a voe ganet e Groé d' ar 7 a viz Here 1844. Bet eo bet kure e Melran hag e Pleheneg, person en Enez Houad e 1883, en Arzhon e 1888, person e Gregam e 1895, chaloni a enor e 1901. Marvet eo e Keranna d' an 28 a viz Genver 1924.

E gannadig ne deo ket bet, avat, e oberenn nemeti e brezhoneg. Embannet en deus *Enezenn Groé* e « La Croix de Groix », e 1891 ; *Kañnenneu en inour d' er Huerhiez*, e 1898 ; *Kañnenneu Bugale Mari*, e 1899 ; *Breizh*, un drama e komz-plaen e 1905 ; *Miz Sant Jojeb*, e 1910. Un harper gredus-dreist d' ar brezhoneg ez eo bet an Aotrou GOURON, anezhañ ur barzh donezonet, en dije tizhet aes ur stumm disi, ma ne vije ket bet chalet hepmuiken gant mad an eneoù.

Ar c'hannadedigoù all dudiusañ, e Bro-Wened, kent brezel 1914-18, a oa da veno an Aotrou Pièr er GO, re Aradon, Pleren, Nostang ha Krac'h.

Ar brezel eveljust a drubuilhas buhez ar c'hazetennoù-se, evel ma reas evit an oberennoù breizhek all. Hogen ma c'hoarvez gant lod plegañ, e oar lod all herzel. Da zeiz kentañ ar bloaz 1916 eo e sav an Aotrou Jakez KALVARIN *Kannadig Treglonou*.

121) Ganet e Treouergad e 1868, an Aotrou KALVARIN a zo bet kure e Gellegouarc'h, Lambaol-Wimilio ha Plougoulm. Anvet eo bet da berson e Treglonou e 1904. E yec'hed

e redias, e dibenn 1941, da ziskenn e ti ar veleien kozh, e Kerodern, e-kichen Lambezelleg. Deut da repuiñ gant e genvreudeur e Rumengol, ez eo marvet eno d' an 29 a viz Kerzu 1941.

Eus 1916 betek Mezheven 1941, en deus renet e gazetennig, tizhet ganti an Niverenn 301. An hanter eus pep niverenn viziek a zo diwar e bluenn. Ne deo ket didalvez levezon eur c'hannadig-parrez, pa soñjer e teue eus *Kannadig Treglonou* daou vil skouerenn ar miz eus ar wask.

N' oa ket chalet an Aotrou KALVARIN gant ar brezhoneg reizh. Ne felle ket dezhañ mont da skol ar c'hlanyezhourien. Skrivañ a rae ar brezhoneg evel m' her c'homzer etre an Aber-Ac'h hag an Aber Iltud ha ne rae ket fall, peogwir ez oa savet e gannadig evit tud ar c'horn-bro-se. Un harper drant ha karadek d' ar brezhoneg, hag un orin a zen oa *Jakig*, evel ma sine e bennadoù. Tabutal a eure ouzh *FEIZ ha BREIZ*, e 1929, abalamour da zoare-skrivañ gerioù evel *graet, laez, maen* hag all, ma felle dezhañ mirout dezho ar furm a wiskont en Arvor Bro-Leon, *great, leaz, mean*. Hogen, ma ne gomprene ket kudenn ar yezh unvan, argas a rae didruez ar gallegachoù, hag, evel ma lavar *FEIZ ha BREIZ* Genver 1942, peadra a vezo da bennaouiñ en e *Gannadig* evit ar saverien geriadurioù hag an dastumerien komzennoù brezhonek c'hwek.

Ret anzav, avat, ne deo ket bet direbech e zoare enebiñ ouzh Yann-Vari PERROT.

122) En ur c'hannadig divyezhek eo en deus skrivet an Aotrou Per MARTIN, marvet person e Gourin e 1935. Ganet e voe e Gwiskriv d' ar 7 a viz Ebrel 1868. Edo e Gourin abaoe 1925.

E gannadig « L'Echo des Montagnes Noires » *(Heklev ar Menezioù Du)* a zeue er-maez bep eil miz. En e niverenn naontekvet, e Gouere-Eost 1929, e kemenn d' e lennerien embannadur e levr *Mouez Kerne*, Le Bayon-Roger, An Oriant, 1929. Kavout a reer el levr-se *Pardon Skaer* hag *Eur Pegad etre Daou Gok*, daou varzhoneg bet moulet war ar gelaouenn « L'Hermine », ha graet ganto da c'houde ul levrig e ti Simon, Roazhon, e 1900. Lakaet en deus d' o heul un nebeut rimadelloù ha teir c'hontadenn, dezho saour ar brezhoneg etre Kerne ha Gwened, un dudi o lenn pe o c'hlevout, ken bev int, *Job Kerbos, Bit, me iar, Bit* ha *Glodig Mil Gerandraon*. Da glozañ al levr e teu un dibab a varzhonegoù berr, kempennet evit skolioù kristen kantonioù Gourin hag ar Faoued. Awalc'h ez eus eus al levr-se da c'hounit d' an Aotrou Per MARTIN ul lec'h enorus e-touesk skrivagnerien e amzer.

(Da genderc'hel.)

AL LEVRIOU

THE FLAG IN THE WIND, gant an Dr. John MACCORMICK
(Victor Gollanez, London, 13/6)

Eus 1928 betek 1942 ez eo bet an Dr. John MacCormick sekretour Strollad Broadel Bro-Skos ; abaoe ar mare-se ez eo sekretour ar Scottish Convention. Ken an daou dra-se a ziskouez pegen pouezus e c'hell bezañ e levr evit an neb a fell dezhañ studiañ istor Bro-Skos er mare a-vremañ.

Un dra koulskoude en deus va lakaet diaes : war golo al levr eo skrivet emeur o vont da lenn « the story of the National Movement in Scotland ». Kement-se n' eo ket gwir. An Dr. MacCormick e-unan a zispleg er rakskrid na gonto nemet an darvoudoù en deus kemeret perzh enno, evel m' en deus gwelet anezho, hep komz eus an darvoudoù all pe eus an emsavioù all, dreist-holl hep komz eus ar Strollad Broadel dilezet gantañ e 1942. Un istor personel eus an emsav skosat ne ro ken, setu ar pezh a lavar. Istalbenn touellus al levr ne vefe dleet neuze nemet da faltazi an embanner, c'hoant gantañ gounit kalz lennerien. An den dianav dezhañ istor an emsav skosat a zlefe mat neuze mirout ar menoz-se en e spered kent kregiñ da lenn al levr.

Kement-se displeget, e c'hellan lavarout na vezer ket kerseet o lenn The Flag in the Wind *: ennañ ez eus munudoù diwar-benn ganedigezh ha stourmoù kentañ ar Strollad Broadel, diwar-benn votadeg Skol-Veur Glasgow, pa voe anvet MacCormick da Lord Rector a-enep d'ar virourien, d'ar sosialisted ha d'ar frankizourien, diwar-benn labour Scottish Convention en deus dastumet ouzhpenn daou vilion a sinaturioù a-du gant emrenerezh Bro-Skos, ha diwar-benn meur a dra all. Tri foent avat o deus va dedennet dreist-holl.*

Displegañ a ra an Ao. MacCormick peseurt darempredoù en deus bet, evel sekretour ar Strollad Broadel, dreist-holl er bloavezh 1932, gant an hollvrudet Lord Beaverbrook, per-c'henn nouspet kazetenn vras. Tomm e voe kalon al Lord, e-pad ur mare, ouzh Bro-Skos ha dindan e levezon e kemeras ar gazetenn vras (Scottish) Daily Express *tu ar vroadelourien. Alies en em gave J. MacC. gant ar renerien evit dibab ar politikerezh gwellañ da heuliañ, ha war e ali eo e voe savet e Glasgow lochennoù e-lec'h ma c'hellfe an dud votañ pe a-du gant, pe a-enep an emrenerezh : 116.000 den a votas evel-se e*

lochennoù an Daily Express, *112.000 a-du gant frankiz Bro-Skos ha 4.000 a-enep.*

An eil dra a gavan dedennus-dreist eo istor ar prosez a reas MacCormick ha Ian Hamilton (unan eus ar re a gemeras ar Maen e Westminster) d' al Lord Advocate (da lavarout eo kannad ar Rouanez e Bro-Skos). Daou dra dreist-holl a felle d' an Ao. MacCormick lakaat embann gant Lez-Varn Vras Bro-Skos (the Court of Session) : da gentañ n' he doa ket ar rouanez a gwir da vezañ anvet Elezbed II a Vreizh-Veur (an Elezbed kentañ a oa bet rouanez Bro-Saoz hepken, Bro-Skos he doa ur rouanez all), e oa didalvoud al lezenn embannet diwar-benn-se e 1952 gant Parlamant Breizh-Veur ha, dreist-holl, e oa pep galloud, e Bro-Skos, gant ar bobl (the Community of Scotland) ha n'eo ket gant ar Parlamant, forzh peseurt hini e vefe. Goude ur stourm hir e c'hounezas MacCormick e emgann hag e 1953 e tisklerie Lord Guthrie ur varnadenn a-du gantañ.

Erfin e tispleg J. MacC. an holl vunudoù diwar-benn afer Maen an Tonkadur, ar Maen Sakr a azeze warnañ Roueed Bro-Skos pa vezent kurunet, hag a oa bet laeret gant Edouarz I ha kaset gantañ da Westminster : penaos eo bet kemeret e London, penaos eo bet kuzhet e Bro-Skos ha penaos, da echuiñ, eo bet douget, paket e banniel Bro-Skos, gant tri den dianav, war aoter manati Arbroath, e-lec'h end-eeun ma oa bet embannet frankiz ar vro. Fromus eo ar pajennoù-se da lenn : fromus eo gwelout ul labourer-douar, estren a-grenn d' an emsav broadel, oc'h asantiñ diwall evel un teñzor ar maen-se a oa holl boliserien Vreizh-Veur o klask anezhañ d' an ampoent, hag aze e weler mat petra a c'hell ijin, kalon hag emaberz un nebeut paotred yaouank ober da zihuniñ ur bobl.

Mat e vez atav d' ur Breizhad lenn ul levr evel The Flag in the Wind *: diskouez a ra n' eus ket d' en em chalañ re gant ar menozioù du a c'hell dont er spered pa weler diventelezh ar stourm. Ar pezh o deus graet Skosiz a c'hellomp ober. Rak evelto en o bro, ni a zo an amzer-da-zont en hon hini.*

P. D.

*
**

VENTS DE TERRE, VENTS DE MER, gant Jean MERRIEN
(Editions La Table Ronde, 40, rue du Bac, Paris)

Romant nevez Jean Merrien a zo istor ur familh eus arvor Breizh e-pad ar brezel. Unan eus ar vugale a zo a du gant Bro-C'hall ha Pétain, unan ar Saozon hag ar Resistans hag

egile a zo brogarour Breizhad. Evit an oberour pep hini en deus e uhel venoz hag en deus ar gwir da vezañ doujet. Zoken ar menoz Breizhek, ha setu ar pezh a ro un talvoudegezh dezhañ e unan d'al levr evidomp brogarourien. Un testeni eo hag amañ ez eo displeget doareoù ar Strollad Breizhat evel un dra he deus ar gwir da vezañ. N'omp ket boas da glevout kement-se. Kudenn Vreizh a zo lakaet amañ dirak an holl en un doare splann da dizaon.

Anaoudek e rankomp bezañ e-keñver Jean Merrien evit al levr kalonek-se.

*
**

Degemeret hon eus ul levrig mat-kenañ moulet e Ti-Moulerezh Breizh, Roazhon, ha skrivet gant hor mignon Ronan a Germene « Un Prieur Commendataire de Gahard au XVIIIe siècle : Joseph-René de Larlan du Cosquer. 1741-1778 ». Dom J. Duchauchix, Ronan a Germene, en deus skrivet ivez ur pennad istor relijiel diwar-benn Abati Hautecombe e niverennoù 13, 14, 15, 16 ha 17 kannadig an Abati-se m'emañ manac'h ennañ. En hevelep kelaouenn hon eus lennet div varzhoneg gantañ. (400 lur evit ar 7 niverenn, C.C.P. Lyon 301-74. A. de Hautecombe, par St-Pierre-de-Curtille, Savoie.) Div oberenn all skeudennet en deus ivez skrivet diwar-benn an Abati-se (« L'Abbaye d'Hautecombe » ha « Les pleureuses de l'église abbatiale d'Hautecombe »).

PLADENNOU BREIZHAT

AN TEIER SEIEN. AN HINI A GARAN, kanet gant ZAIG MONJARRET. — *Mar deo brezelel sonerezh Bro-Skos, laouen hini Iwerzhon ha relijiel hini Kembre, sonerezh Breizh a zo kevrinadel : ha ton ar gevrinadelezh a zo, en un doare souezhus, gant an div ganaouenn-mañ, a zere ken brav outo mouezh Zaig Monjarret. Ur vouezh n'eo ket marteze kaer, na kennebeut embreget-mat, met ur vouezh a zo fromus-dreist gant he dasson kigel, di-ficherezh, un tammig gouez. Setu aze ar sonerezh a vez graet fae warnañ gant an dud a zo o klask « sevenaat » — war o meno — ac'hanomp : paotred vihan Vreizh a gano « Malbrough s'en va-t-en guerre » ha, pa vezint brasoc'h hag un tammig muioc'h dilu, « Les trucs de mon grand-père », hag a zo folklor pobl speredekañ ar bed. Daoust hag e c'hello AN TEIER SEIEN hag AN HINI A GARAN trec'hiñ war seurt moc'haj ? Ma ne reont ket, neuze eo kollet pep spi evit ar gened e Breizh, rak diaes e vefe kavout kanaouennoù kaeroc'h ha kanet ken brav all.*

KENDALC'HOMP. KOUSK BREIZ IZEL, kanet gant ZAIG MONJARRET. — *Ur c'han kaer-tre eo KENDALC'HOMP, dre e sonerezh muioc'h c'hoazh eget dre e gomzoù hag a zo dizingal un tammig, ha mouezh Z. Monjarret, from an engroez enni, a oar tennañ dioutañ al luskoù donañ. Ar seurt kan eo hag a zo rust a-walc'h evit gounit kalon ar bobl ha bezañ huchet war al leurgêr. Tu all ar bladenn a ro deomp, siwazh, luskellerezh un tammig re anàvezet ha re vrudet ur ganaouenn a zo intret gant aergelc'h ar bodadegoù barzhed eur a-raok ar brezel : zoken ur vouezh fromus ne c'hell ket saveteiñ anezhañ.*

PE TROUZ ZO WAR AN DOUAR. NOZ NEDELEK, gant KANERIEN BRO-LEON LANDIVISIAU. — *Krediñ a ran o deus bet KANERIEN LANDI ur priz kentañ en ur Bleun-Brug bennak : en em c'houlenn a ran neuze petra dalaveze al lazoù-kanañ all ! Ton bamus PE TROUZ ZO WAR AN DOUAR a zo kollet ha beuzet gant un aozerezh iskis, hag an doare m'eo kanet a ziskouez pegen pell emañ ar Vretoned a vezañ gouest da genstrivañ gant lazoù-kanañ eus Kembre, eus Rusia pe eus Amerika Du. Evit an NOZ NEDELEK ne gomprenan ket zoken penaos ez eus bet gallet*

hen enskrivañ. Goude ar bladenn-se em eus selaouet daou gan relijiel all : « Stille Nacht, Heilige Nacht » *kanet gant St. Gabriel Chor ha* « Listen to the Lambs » *kanet gant ar* Golden Gate Quartet *: diskouez a reont en un doare ken anat ken ez eo poanius pegement e ra diouer da Vreizh hengoun ar c'han a-stroll.*

BAL A DEUX. GAVOTTE DE L'AVEN gant FRERES LE LOUET. — *Goude bezañ bet disprizet kalz e seblant ar c'houblad biniou ha bombard dont en-dro diouzh ar c'hiz. Ha gwell a se : diskouez a ra, kalz gwelloc'h eget ar bagpipe, dibarelezh ar sonerezh-dañs breizhat. Gant plijadur e vo selaouet daou du ar bladenn-se.*

BALE KOAD SERC'HO. BALE RUZ HA GWER. BALE ROUANEZED KERNE, gant Bagad Koad Serc'ho. — *An daou don kentañ n'int ket fall, an doare m'int sonet n'eo ket fall ivez marteze... evit Bretoned. Lakaet em eus e-keñver* The Road to the Isles, *sonet gant ar Scots Guards : awen kozh-kozh Skosiz hag o doare meurdezus da seniñ a lez ar Vretoned levioù ha levioù — pe marteze kantvedoù — war-lerc'h.*

PLADENNOU NEVEZ. — *Gourc'hemennoù kalonek a zle bezañ da di WOLF (rue Astor, Kemper) evit an enskrivadurioù-se : lakaat a reont Breizh en ur renk enorus e marc'had ar pladennoù ha diskouez a reont pebezh hent a zo bet graet abace an amzer ma enskrive Ar Moal, barzh, eilet gant an akordeoñs, e z-* « *Diwallit mat merc'hed !* » *Emañ Mona Keris, war a glevan o paouez enskrivañ kanaouennoù kozh, hag ivez traoù nevez evel* Bisigoù-Mareñv *Renan ar Mougn ha* Klemmgan *Roparz Hemon. A-benn tri miz e vefe kavet ar pladennoù-se er c'hanwerzh : karourien ar sonerezh vreizhat a gavo sur plijadur ha dudi ganto.*

KOMZ HA KAN, pladenn gentañ. — *Gant plijadur eo bet degemeret pladenn gentañ ar strollad KOMZ HA KAN : ur bladenn ervennoù munut 33 1/3 warni rimadelloù, kanaouennoù evit ar vugale hag ur gontadenn. Dedennet-meurbet e vez ar vugale ganti, ha bez e c'heller lakaat ar bladenn da dreiñ dezho hep ma skuizhfent : tud KOMZ HA KAN o deus toullet aze un hent nevez ha kavet un doare kaer da sikour ar vroadelourien a ra gant ar brezhoneg er gêr.*

Spi am eus e vo gwerzhet mat hag e c'hello KOMZ HA KAN embann pladennoù all hepdale. Daoust ha ne vefe ket tu neuze da gaout barzhonegoù, kontadennoù displeget gant

sonerezh — da skouer e rofen kontadenn vrav Goldilocks and the Three Bears *displeget evit ar BBC gant Ann Stephen ha Franklin Engelmann — pe c'hoazh un aozadur brezhonek eus kontadenn hollvrudet Prokofief* Per hag ar Bleiz ? *Sur on e c'hello KOMZ HA KAN kas da benn vat meur a labour talvoudus : d' an holl d' o sikour dre brenañ o fladennoù. (1.500 lur, da c'houlenn digant an It. Galbrun, 78, rue de Fontenay-Vincennes).*

P. D.

Daoust hag e lennit

AR VRO

ar gelaouenn nemeti a zifenn gwirioù ar Vro hag he arboellerezh

Koumanantit diouzhtu en ur gas 350 pe 500 lur da :
P. LEMOINE, Mael-Carhaix - C.C.P. 17-994 Rennes

NOTENNOU

KANVOU. — D' an 19 a viz C'hwevrer ez eo aet da anaon, e Ploneour-Traezh an Ao. Saig ar Go.

D' e dud ha d' e vignoned e kasomp hor gourc'hemennoù.

Gant glac'har hon eus gouezet e oa aet da anaon **Janed Brancherau**, gwreg hor mignon ha kenlabourer **Jarl Priel,** d' an 10 a viz Ebrel.

Pediñ a reomp hor c'heneil da grediñ e kemeromp perzh en e boan ha kas a reomp dezhañ ha d' e diegezh hor gourc'hemennoù.

Pediñ a reomp tiegezh hor c'henlabourer all **Frañsez Jaffrennou** da zegemer hor gourc'hemennoù a gengañv.

HOR MIGNONED. — An Aotrou hag an Itron Quiniou a zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh o mab Gildas, d' an 29 a viz Genver, e Tamatave.

Anna-Vari ha Soazig ar Bihan a zo laouen da gemenn deoc'h o deus bet ur c'hoar vihan Berc'hed Mari-Jozefa, e Courbevoie, d' ar 6 a viz Meurzh.

Hor gwellañ gourc'hemennoù d' an holl.

MARV SAIG AR GO. — Goude ur vuhez kalonek ez eo marv ken kalonek all, o lavarout kenavo d' e barrezioniz ha d' e vignoned an Ao. Saig ar Go (J.-F. Le Goff). E meur a lec'h e vo komzet eus labour beleg an Ao. Saig ar Go. Amañ el LIAMM e fell deomp kounaat anezhañ dreist-holl evel brezhoneger ha breizhad. Meur a skrid en deus savet e brezhoneg, e kannadig parrez Ploneour-Traezh (e-lec'h na veze sarmonet gantañ, a lavare deomp un daou viz bennak zo, nemet brezhoneg) e veze atav ur pennad, ar pennad kentañ, e yezh ar vro, ha meur a skrid diembann a chom c'hoazh war e lerc'h. Met bras eo bet dreist-holl roll an entaner-eneoù-se e savidigezh **Breiz Atao** : spi am eus e vo displeget dre an hir, un deiz, ar perzh en deus kemeret e krouidigezh an emsav broadel, dreist-holl pa oa kure e Douarnenez, e-lec'h ma oa-eñ kreizenn ar vuhez vroadel hag e-lec'h m' eo meur a hini dleour dezhañ eus e feiz breizhat.

Tu hon eus bet da welout an den mat-se nebeut amzer a-raok e varv, pa ouie abaoe nebeut e oa tonket dezhañ tremen buan : sart ha kadarn e chome, evel m' en doa bevet. Hag eñ war vord ar bez e oa e breder gant Breizh, gant e vro hag e yezh. Salv ma vo dalc'het soñj anezhañ ha ma vo enoret en doare nemetañ a zo da enoriñ seurt tud : dre genderc'hel gant o stourm.

P. D.

AR BREZHONEG ER C'HENWERZH. — Lennet war ur skritell nevez-flamm oc'h ober bruderezh evit « Le Bon Marché » e ru Jean-Jaurès, Brest, ar gerioù brezhonek-mañ : Tud an ti a gomz brezoneg.

Setu amañ ur pennad all tennet eus « Ouest-France » d' ar 17 a viz Meurzh 1956 : « Ho potou 'zo chic hein ! Barz p'lac'h 'peuz kaout ? (sic.) Ti « Dallic » deuz Rostren, eno kaouit botou braou marc'had mad.

— Ma, me ' c'ha di rektal ! ! ! »

Prenit en tiez a ra implij eus ar brezhoneg ha lavarit dezho perak oc'h deut.

Klevet hon eus e klemme tud 'zo da rener « Dilhad Labour St Michel » dre ma raent bruderezh e brezhoneg, ret e vije kas ivez gourc'hemennoù dezhañ.

LIZHIRI. — Setu amañ pennadoù tennet eus lizhiri a zo degouezhet ganeomp. Da gentañ unan e galleg gant ur skolaer :

« ...J'admire beaucoup votre œuvre, votre apostolat sans doute pour une cause qui est belle, votre travail inouï pour des résultats probablement médiocres.

Je n'ai pas trouvé dans « Al Liamm » ce que j'y attendais. J'ai été assez déçu. J'ai attendu plusieurs numéros avant de juger. Le gros reproche que je lui fais surtout, c'est que le breton que j'y trouve me déroute, et je ne le comprends pas. Il est peut-être un breton hautement littéraire et même néo-breton, mais il est un fait qu'il paralysera votre action auprès des « masses », si j'ose employer ce terme. En effet, tout ce que j'ai lu jusque là ou appris, tout en étant de qualité indiscutable, m'était accessible. J'ai comparé ce que je possède à ce que je trouve dans « Al Liamm », ou avec ce que je possède de mon pauvre cousin germain Fanch Abgrall... Je n'éprouve pas de difficultés chez lui, et je puis vous certifier une chose, c'est qu'à St-Thegonnec, Guimiliau, St-Sauveur et ailleurs on ne s'exprime pas comme « Al Liamm »... etc. Je ne pense pas que je reprenne « Al Liamm » à partir d'octobre. Je regrette de ne pouvoir vous suivre sur cette question... »

J. P.

⁂

« Laouen on o paeañ va c'houmanant d'ur gelaouenn ken pouezus. Plijet en deus kalz din e-touez kement a labour efedus an niverenn diwar-benn Israhel. Ret eo deoc'h, d' am menoz, labourat an hentmañ. Va hetoù gwellañ evit 1956, d' Al Liamm ha d' ar re a ro buhez dezhañ. »

G. P.

⁂

« En deizioù-mañ hon eus resevet paper-brud evit levrioù kelc'houiziek « ar Pléiade », hag a vezo embannet gant Gallimard hepdale, dindan renerezh Raymond Queneau. E miz C'hwevrer 1956 e teuy eus ar wask kevrenn gentañ Istor al lennegezhioù hag e miz Du an eil gevrenn diwar-benn al lennegezhioù Europat. Kavet o deus plas enni evit al lennegezhioù katalonek, danek, finnek, flamankek, frizek, yiddish, islandek eveljust, evit lennegezh Iwerzhon ha Kembre ivez ; Breizh a hañval bezañ dianav ur wech ouzhpenn ; marteze n' eus lennegezh ebet e Breizh dellezek da vezañ keñveriét gant hini ar Serbed, an Dalmated hag ar Groated ? Koulskoude, ma vije bet skrivet un dra bennak evel Barzhaz Breizh, Ar en Deulin, Komzoù Bev, Nomenoe, Ar Spontailh, h.a., e Bro Haldor Laxness, e vije bet diaes tevel war o fenn (1).

Pet oberenn a ziwano el Liamm e 1956 evit deskiñ d' ar Bed, pe d' ar Vretoned da nebeutañ, ez eus ul lennegezh, en o Bro, ul lennegezh bev, yaouank ha yac'h ? »

(1) G. S. - Marteze en deus desket R. Queneau lennegezh Breizh e levr Gourvil : Langue et Littérature bretonnes (« Que sais-je ? »)

⁂

« Niverenn 54 « Al Liamm » a zo en em gavet ganin. Karout a rajen displegañ deoc'h un nebeud soñjoù diwar-benn ar « Referendum », peogwir ez eus bet unan hag e roit an niveroù bet.

Marteze e vije bet gwelloc'h en un doare reiñ niveroù da c'hortoz, kalz tud a gredan o vezañ techet da reiñ o ali goude anavezout ali re all, dres evel ma 'm eus-me hiziv c'hoant skrivañ deoc'h goude lenn ho pennad.

Koulskoude eo anat-tre eo deuet da gentañ an tri skrivagner brasañ a zo bet biskoazh e brezhoneg : Jakez Riou, Roparz Hemon ha Maodez Glanndour. Ar pevare o vezañ, anat eo, Tangi Malemanche, evel ma lavarit hoc'h unan.

Hogen diaes eo lakaat « Gurvan » war ar roll. N' eo ket gwellañ pezh barzhoniezh a zo, peogwir eo ur c'hoariadeg a zo enni pezhioù kaer a varzhoniezh, a ra koulskoude unan eus oberoù brasañ ar brezhoneg... Rak e brezhoneg, muioc'h eget e yezh all ebet, an oberoù a zo bet embannet amañ hag ahont, kalz a zo bremañ diaes da gaout ha n' int ket bet lennet evel-se gant an holl. Ouzhpenn-se en un dastumad bras e vez alies pennadoù disteroc'h. Ha peogwir e vez meneget atav Yann-Bêr Kalloc'h, ma vije barnet war an dastumad « War an Daoulin » dre vras e vije kavet treut a-walc'h, ha koulskoude ez eus en dastumad-se div pe deir oberenn eus ar c'haerañ.

Al lec'h m' eo bet embannet ar skridoù en deus kontet ivez gwechoù 'zo, dreist-holl pa n' int ket bet dastumet goude. Piv a soñjfe menegiñ da skouer Efflam Koet Skaù e-touez ar varzhed vrasañ, ha koulskoude ! E gwenedeg da vihanañ e teu sur mat diouzhtu war-lerc'h Bleimor.

Un dra am eus kavet souezhus a-walc'h. Evit Roparz Hemon on techet kentoc'h da garout e varzhonegoù savet e-pad ar brezel, pa oa en e oad kreiz, kentoc'h eget re e yaouankiz ha padal evit Maodez Glanndour e choman stag kentoc'h ouzh « Troellennoù glas » kentoc'h eget ouzh « Imram » pe « Milc'hwid ar Serr-noz ».

F. Kervella.

*
**

« Kinniget eo bet din levr Ronan Huon EVIDON VA-UNAN. Plijet on bet gantañ. Un enep-lavar a zo avat etre an titl hag ar fed : an embannadur ; da lavarout eo : n' eo ket soñj Ronan skrivañ evitañ e-unan, pe da vihanañ evitañ e-unan-penn. Ne fell ket din lavarout ez eo an enep-lavar-se un tech, rak ennañ dres emañ ar wirionez : evidomp hon-unan evit ar re all war un dro. Rakskrid Maodez Glanndour em eus kavet dispar e-keñver ar yezh. Evit ar pezh a sell ouzh ar menozioù, me gav din e vefe dav o displegañ en ur c'hiz all. Re untu en em ziskouezont en o gwiskamant a-vremañ. Keal ar varzhoniezh gant Maodez Glanndour a zo ivez un enep-lavar e-keñver ar fedoù, peogwir ez embann eñ ivez e varzhonegoù. Rak-se e vefen plijet dreist, vad a rafe din, ma teuje M. G. da zisplegañ hiroc'h penaos e veiz an darempredoù hag a vez etre ar barzh hag al lenner. Rak-se n' on ket entanet gant frazennoù evel « kanañ pe vouskanañ, n' eus forzh, gant na vo ket evit en em lavarout d' ar re all ». Gwelloc'h eo eget sarmoniñ, a dra sur. Hogen ret eo anzav ez eus tud hag a gred er varzhoniezh engouestlet, zoken e-touez re Vro-C'hall ma kouezh war o c'hein bep tro anoue Maodez Glanndour, ez eus barzhed hag a zo ken gwirion hag ar re all, an « eneoù kaer »... Sur on ivez hon eus, pe da nebeutañ e tlefemp kaout, ur **publikum**-all eget ar stered hag hon ael-mirer. Bemdez e vennigan an Aotrou me ivez, met n' eo ket « evit an niver

vihan a lennerien hon eus bet a-viskoazh en ur skrivañ brezhoneg ». Ne welan ket perak e vennigjen an Aotrou evit un toullad sioù-fall ha n' int nemet heuliadurioù ar pec'hed, evel m' eo sotoni ha dizeskamant ar bobl vreizhat ha fallagriezh ar waskerien. Me anav tud hag o dije c'hoant skrivañ evit o breudeur, ha pa n' o deus ket a lennerien, ne skrivont ket, pe dost.

Keal ar varzhoniezh hervez Maodez Glanndour a zo ul liderezh sakr e-lec'h na vefe nemet Doue hag ar beleg, ul **laus perennis** beneadat, ha na bled ket gant ar bobl. Derc'hel a ra ar barzh d' e c'herioù divoutin, evel ma talc'h ar manac'h d' e latin. N' on ket a-du gant se. Ul liderezh sakr e c'hell ar varzhoniezh bezañ. Hogen bez ez eus liderezh ha liderezh. Marteze on bet levezonet gant Katoliged al liderezh reterel, ma 'm eus bevet pemp bloaz ganto, ha gant an emsav nevez e Bro-C'hall hag e Bro-C'herman, met me gred ez eus el liderezh sakr ur monedone diehan o vont eus Doue hag eus ar beleg d' ar bobl, hag eus ar bobl d' ar beleg ha da Zoue. Setu perak e vank un dra er varzhoniezh pa n' eus ket, ouzhpenn ar c'hanañ pe ar mouskanañ, an diskanañ : tra an holl gumuniezh... »

G. R.

HOR YEZH. — Niverenn 7 « Yor Yezh » a zo deut er-maez. Enni e vo lennet un nebeut pennadoù berr : **An hevelep = le même,** gant Abeozen, **Gall pe saoz** (diwar-bnen ur pennad embannet el LIAMM gant Heussaff), **Gauloiseries** gant Arzel Even ha **Ger an Teñzorier.** Lodenn vrasañ an niverenn avat (da lavarout eo 40 pajenn) a zo gouestlet da oberenn vras Arzel Even : ISTOR AR YEZHOU KELTIEK. Embannet eo ar wech-mañ : Pennad-digeriñ, Kerentiezh ar yezhoù indezeuropek ; Pennad II, Ar c'helt-edaleg ; Pennad III, Ar galianeg.

Evit koumanantiñ, kas 500 lur (4 niverenn) da Pierre Denis, Le Ris, Ploaré, Douarnenez. C.C.P. 1499-51 Rennes.

UR SKOUER A SPERED LEDAN. — Niverus eo an divroidi rusian a erru er Brazil, e-lec'h ma vez roet degemer vat dezho. An Tad Bourgeois, ur Jezuist Gall a zo karget da ober war o zro. Ar yaouankiz a zo bodet e kêrig Itu e rann-vro Sao-Paolo. Daou-ugent paotr a zo anezho : daou diegezh rusian o veilhañ warno. Mont a reont da skolioù kêr, hervez o oad, met en o zi-lojan e krouer, pe gentoc'h e virer hag e zalc'her un emdro rusek. E-kichen ar portugaleg, a zeskont er skol, yezh an ti eo ar Rusianeg. Ar pedennoù mintin ha noz, ar grasoù a-raok ha goude ar predoù a vez lavaret e Rusianeg. Graet e vez dezho lennadennoù war istor hag amzer dremenet o Bro. Ur wech ar sizhun e kemeront perzh el liderezh slavek, o kanañ o c'hanaouennoù sakr. Ortodoksed int, met o renerion katolik ne waskont tamm ebet warno ; leun a zoujañs int er c'hontrol evit an ortodokselezh a zo evit ar Rusianed-se o holl hengounioù sevenadurel, denel ha relijiel ha se strollet a-grenn. Abegoù e-leizh a oa d' o lakaat pe d' o lezel da deuziñ er bobl a vevont gantañ. Met en Iliz katolik ez eus hiziv renerion ledan a spered, aonik da flastrañ tra pe dra e personelezh an den, prederiet da zispakañ ha da binvikaat ar bersonelezh-se. Marteze n' hon eus ket bet atav seurt blenerion e Breizh !

(Hervez « La Croix », 21 Genver 1956.)

AR C'HELAOUENNOU. — Trugarekaat a reomp ar gelaouenn « Le Pays Breton » a gendalc'h d' ober bruderezh evit « Al Liamm » en ur embann alies pennadoù tennet eus hor gelaouenn. Nevez 'zo

ez eo bet embannet ur pennad eus « Bisousig » hag unan all diwarbenn Israhel.

« Le Pays Breton », 19, rue du Départ, Paris. C.C.P. 12.199.90.

Anaoudek-bras omp ivez e-keñver « Douar Breizh » a ra dalc'hmat bruderezh evit « Al Liamm » hag hon embannadurioù.

Koumanant 700 lur, 152, Bd de la Gare, Paris (13e).

E niverenn miz Meurzh ar gelaouenn brotestant « L'Evangile en Bretagne » e kaver pevare pennad ar genstrivadeg evit brezhonegerien. Ur pennad eus ar Bibl eo hag e ranker lavarout resis a belec'h ez eo tennet. An hini a ra war dro eo hor mignon A. Omnes, « Breizh Nevez », Plougrescant (Côtes-du-Nord).

KANTOS. — Resevet hon eus « Kantos » a zo ur gelaouenn drouizel renet gant ar skulptour breizhat R. Tullou. Kt bloaz 100 lur. Georges Vallée, 3, rue de Clisson, Rennes. C. C. P. 1750-22.

KENSTRIVADEG. — Ur gevredigezh nevez, anvet « L'Entente Culturelle Bretonne », krouet evit lakaat da dalvezout ar sevenadurezh breizhek, dreist-holl e-touez divroidi tro-war-dro Pariz a roio e miz Here 1956 ur priz.

Ar priz-se a c'hello bezañ roet d' un oberenn savet abaoe ar brezel e brezhoneg pe e galleg war un danvez skiantel pe lennegel. Ar priz a vo 50.000 lur.

Kas ur skouerenn eus an oberenn da « L'Entente Culturelle Bretonne », 3, rue Francis-Garnier, Paris (17e), betek an 19 a viz Mae.

DEVEZH AR BREZHONEG. — D' an 10 a viz Mae e vezo graet evel bep bloaz ar gest evit ar brezhoneg. Kas a reomp da soñj d' hol lennerien n' hon eus morse resevet arc'hant diwar ar gest-se nag evit Al Liamm nag evit al levrioù-skol pe levrioù-lenn evit ar vugale hon eus embannet.

Ra soñjo ar vrogarourien en deiz-se hon eus ivez ezhommoùarc'hant evit kenderc'hel da labourat evel ma reomp, derc'hel hol lennegezh bev ha sevel levrioù evit hor bugale. Spi hon eus e vo an devezh-se, devezh ar brezhoneg evit an holl.

DEVEZHIOU-STUDI E PLOUEG AR MOR. — Devezhioù-studi a zo bet aozet e Ploueg ar mor gant ar gelaouenn « Skol ». 34 den a oa deut da selaou an Ao. Floc'h hag an Ao. Kalvez. An hini kentañ a gomzas eus Talvoudegezh ar Sevenadurezh evit buhez an den hag e relijion, hag an Ao. Kalvez e zisplegas penaos e vije tu da zeskiñ da vugale Vreizh lenn, skrivañ ha kontañ dre ar Brezhoneg ha da zeskiñ dezho tamm-ha-tamm ur galleg resis ha c'hwek.

KONTADENNOU BERR. — O lenn teir c'hontadenn nevez embannet war « Al Liamm », **O C'harzhata,** gant Klerg (niv. 53), **Ar Gousper,** gant Fañch Elies-Abeozen, ha **Klod ar Bed-mañ,** gant Youenn Olier (niv. 54), e verzer pegen uhel eo aet an doare arz-se en hol lennegezh (evel en hon amzer en darn vuiañ eus lennegezhioù ar broioù bras ha bihan). Hanter-kant vloaz 'zo edo c'hoazh ar gontadenn verr e Breizh aozet diouzh ar marvailh-pobl, pa ne oa ket ur marvailh-pobl gwirion. Lennit kontadennoù Dir-na-Dor, da skouer. Etre brezel 1914 ha brezel 1939 e voe ganet en hor bro ar gontadenn stumm etrevroadel, dreist-holl gant Youenn Drezen, Jakez Riou, Abeozen ha Meavenn.

Kontadenn verr hon amzer a c'hell bezañ, a ouzon ervat, ken liesdoare hag ar romant. Peurliesañ koulskoude ez eo studi un darvoud-ene c'hoarvezet ur wech bennak e buhez un den. Diwar an darvoud-se, a c'hell bezañ dibouez ha dister evit an dud all, e kemer ar gontadenn he liv, he galloud hag he c'hened. **O C'harzhata** : ur yalc'had arc'hant kavet gant ur paotrig war an hent a zigor dezhañ dor e huñvre, mont e-barzh ostalerioù ha klevout ar fonograf hag ar piano ! **Ar Gousper** : plac'h ar burev-butun o koll he muiañ-karet un devezh foar, hag o kavout ur mignon all. **Klod ar Bed-mañ** : ur martolod tapet gantañ ar groaz-vrezel e Mers-el-Kebir a zo troet e enor da vezh gant sotoni an dud. Holl ampartiz ar skrivagner a ya, a frazenn da frazenn, hep morse lakaat re anat e bal, da reiñ pouez d' an darvoud a zo kreizenn ar gontadenn, ken na deu an darvoud a netra da vezañ evit ur mare fromusañ darvoud ar bed. Ha bras eo, me lavar, ampartiz an tri skrivagner-se.

Hogen da ober, pe gentoc'h da reiñ lañs d' ul lennegezh, n' eo ket a-walc'h kaout skrivagnerien. Ret eo ivez kaout ur strollad — ur strolladig da vihanañ — a lennerien gouest da gompren pezh a vez kinniget dezho. Kontadennoù e-giz ar re-mañ, pa vijent bet savet hanter-kant vloaz 'zo, o lakaat o dije kavet un den d' o moulañ, n' o dije ket kavet a lennerien. (Soñjit e c'hwitadenn SPERED AR VRO.) Zoken e-touez an dud a oa neuze è penn emsav ar yezh, dibaot ar re o dije meizet talvoudegezh seurt skridoù. (« N' eus netra e-barzh, » a lavare din Frañsez Vallee goude lenn troidigezh **An Intañvez** gant Kate Roberts !)

Ar strolladig lennerien-se a zo bet savet tamm-ha-tamm gant « Gwalarn » hag « Al Liamm ». Un druez eo avat ne ve ket ur wech an amzer dastumet kontadennoù ur skrivagner e stumm ul levr, evel **Geotenn ar Werc'hez** pe **Dremm an Ankou.** E Kembre hag en Iwerzhon ez eus e-leizh a levrioù seurt-se, marteze diwar skouer Bro-Saoz. E Breizh, marteze diwar skouer Bro-C'hall, hogen kentoc'h dre ziouer a lennerien, n' eus ket. Ha koulskoude, ne gredan ket ez omp war-lerc'h ar Gelted all en arz diaes ha blizidik-se.

Roparz HEMON.

(Tennet eus « Ar Bed Keltiek » Nnn 120.)

DEMOKRATELEZH. — An « Inuit », dindan renerezh An Daniz eo gwellcc'h stad o yezh eget hini Breizhiz dindan renerezh ar C'hallaoued. Setu ar pezh a skriv an Dr R. Gessain e « Les Esquimaux du Groenland à l'Alaska » (Editions Bourrelier, Paris), en ul levr loreet gant Akademi Bro-C'hall :

P. 77 : « Les Danois ont fait une œuvre magnifique en apprenant à lire à tous les Eskimo d'Ammassalik, non point la langue danoise ou une langue européenne, mais la propre langue eskimo phonétiquement transcrite à cet usage dans notre alphabet latin. L'eskimo est actuellement devenu une langue écrite. Il y a à côté du comptoir d'échange danois, un instituteur de la Côte Ouest et dans chaque maison isolée, jusqu'au plus lointain fjord des extrémités du territoire de ces tribus, des chasseurs apprenant à de jeunes enfants à déchiffrer la langue de leurs ancêtres dans les livres apportés par les Blancs. On peut dire sans exagération que la tribu des Eskimo d'Ammassalik (Côte Est) est actuellement la population du monde où il y a le moins d'illettrés. Le résident danois, administrant la tribu et dirigeant le comptoir d'échange, parle avec les chasseurs **en eskimo** ».

P. 88 : « Les Eskimo de la Côte Ouest ont des livres et même des journaux en eskimo, écrits phonétiquement en caractères latins. Il

n'y a pas d'illettrés sur la Côte Ouest. Ces Eskimo civilisés, fiers de leur nationalité groenlandaise en voie de formation, ont donné naissance à un certain nombre d'individus métis de haute qualité intellectuelle et morale, des pasteurs par exemple. Le plus remarquable de ces Groenlandais était Knut Rasmussen, un des plus grands savants ethnologues européens, qui fit une expédition mémorable avec d'autres savants danois qui le porta du Groenland jusqu'au Pacifique en une randonnée de trois ans. Sa langue maternelle étant l'eskimo, il put recueillir de façon parfaite les légendes et étudier les croyances de nombreuses tribus où il a séjourné. Là encore, **les Danois ont donné au monde un beau modèle** ».

P. 95 : « Les Eskimo polaires bénéficient aussi des excellentes méthodes coloniales danoises dans le domaine de l'instruction et de l'hygiène... »

E-pad an amzer-se, ministr an deskadurezh ur Republik ! sevenet bras ! hag a zo ivez Bro ar Frankiz ha kement 'zo a respont d' a Vretoned a zeu da c'houlenn kelennadurezh o yezh : « N' anavezan ket ar gudenn ! »

UR BOBL DIWRIZIENNET : BREIZHIZ. — Moulet ez eus bet en niverenn 90 « Bleun-Brug » ur pennad pouezus-tre gant an Ao. Bourdelles diwar-benn Al Labouradegoù e Breizh. Setu amañ klozadur ar studiadenn-se : « N' eus ket eta skoilhoù o herzel ouzh krouiñ labouradegoù e Breizh, hag a vefe dreist galloud an den. Savet e vo unanig bennak. Koulskoude e talc'ho an divroa, an diboblañ, ma ne saver ket da heul, e kalon Breizhiz c'hoant da labourat en o bro. **Arabat troc'hañ gwrizioù ur wezenn ha goulenn frouez puilh diganti : ne raio nemet dizeriañ.**

« P' edon bugel, edo lorc'h em c'henvroiz o vezañ kristenien, Breizhiz, labourerien-douar. Abaoe an deiz ma 'z is d' ar skol n' em eus klevet nemet ober goap ouzh ar gristenien, Breizhiz ha labourien-douar ! Lavarout mat a rae an tad Gabel e Nancy (Semaines Sociales) n' eo ket ret d' an den bremañ divroañ evit bezañ diswriziennet ! **Ar skolioù o deus mouget ha distaget ar c'halonoù diouzh ar c'horn-douar.** Ar park n' eo ken nemet ur relegenn divuhez. Chapelioù diniver a oa, ha feunteunioù ar sent o skuilhañ o dour evit sec'hed ar c'horf hag an ene ; ar veleien, bountet pennadoù enno, o deus lezet ar chapel da gouezhañ, ar feunteun da gargañ gant lec'hid. Bremañ eo kouezhet an tiez a oa war-dro. Tri bloaz 'zo on en em gavet en ur pred « friko » en un ti e-lec'h ma oa daou den oadet : ur miz bennak kent e oa distroet an daou-mañ en ur ouelañ eus mision ar barrez, **ne gomprenet ken ger ebet er prezegennoù graet en o iliz parrez.** E-pad ar pred ne voe komzet nemet eus se hag eus « ar veleien aet war ar galleg ».

« Hag e vezer zouezet o klevout goude « Amañ, a-benn dek vloaz, ne vo den ken ? » En e lizher-koraiz (ne vez ken troet e brezhoneg) en deus diskleriet Aotrou 'n Eskob Sant Brieg e oa hervez ar Sosiologerien, tonket da Vreizh divroañ. Pebezh komz fallgalonus o kouezhañ, en hevelep sul, eus holl gadorioù-prezeg an ilizoù war ar bobl a oa ankeniet a-walc'h dija ?... Goude bezañ lakaet va freder gant va fobl kaezh tregont vloaz zo d' an nebeutañ, e kredan-me a-greiz kalon e vo aes-tre ar gudenn da ziluziañ an deiz ma vo c'houezhet tan al lorc'h hag ar fiziañs e kalon Breizhiz e-lec'h an digalonegezh.

« ...Met ar pezh a ouzon eo : e vefe nebeutoc'h a zismantroù e Breizh, e kilfe al lanneier, e tivogedfe al labouradegoù, hag e kanfe Breizhiz evel gwechall ma vefe lakaet ar brezhoneg keñver-ha-

keñver gant ar galleg er skol, banniel Breizh keñver-ha-keñver gant banniel Frañs er maerdioù, ha ma c'hellfe ar gristenien gwelout ivez gant lorc'h **ar brezhoneg er plas a enor en ilizoù.**

Da c'hortoz eo aner goulenn frouez puilh digant ur wezenn goude bezañ troc'het e gwrizioù. »

SPERED LEDAN ADARRE. — Frankiz ha herezh speredel ha sevenadurel Bro-Saoz a zo lakaet en arvar gant ar memes nerzhioù a laka en arvar buhez Bro-Skos ha Bro-Gembre. Setu perak izili ar Commonwealth deut da skol hañv Strollad Broadel Kembre en Aberteifi o deus kinniget embann ul levr o tiskouez penaos e c'helle an teir Vroad bevañ ha bleuniañ er frankiz hag er c'henlabour, en ur Vreudeuriezh pobloù dieub.

Ul levr a zo bet savet eta : « Our Three Nations » hag a zispleg kudennoù politikel, arboellerezhel ha sevenadurel pep Broad dirak mestroniezh ar strolladoù bras Saoz. Diskouez a ra ar gwellaennoù a vije tu d' ober dre an emrenerezh hag an digreizennañ.

« Our Three Nations » gant John Banks, Gwynfor Evans, Dr. Robert MacIntyre, Don Bannister, Roy A. Lewis, Arthur Donaldson. Priz : 2/6. Common Wealth, 12 High Street, London, N. W. 3, England pe Plaid Cymru, 8 Queen Street, Cardiff Wales.

***

Ar skouer a spered ledan-se hor laka da soñjal en aferioù diabarzh hon Emsav. Evel ma ouzer ne zeu ket mui Barr-Heol ermaez. Gwall souezhet ha poaniet omp bet o klevout e oa echu gant kannadig ar Bleun-Brug e Bro-Dreger. Souezhetoc'h ha poaniet oc'h a se o klevout e oa renerien ar Bleun-Brug pennabeg an diviz-se (1). Lavarout a reomp sklaer ha didro e oa ar gelaouenn kalonekañ ha breizhekañ e-touez kannadouigoù ar Bleun-Brug. Goude ar gerioù a beoc'h hag unvaniezh hor boa klevet diganto nevez 'zo hor boa kredet o dije paotred Bleun-Brug Leon diskouezet o spered ledan. Siwazh !

(1) Goulennet e oa, hervez, digant ar renerien dilezel ar skritur unvan (hini « Al Liamm » hag an darn vrasañ eus al levrioù embannet e brezhoneg) pe lemel diwar ar gannadig anv ar Bleun-Brug !

KAMP KELTIEK ETREVROADEL EVIT AR RE YAOUANK. — Ar C'hamp kentañ-se a vo dalc'het e Castle Gotha, Porthpean, Kerne-Veur, eus ar 25 a viz Eost betek an 8 a viz Here. Graet eo gant skoazell ar C'hendalc'h etrekeltiek a vo e Truro er bloaz-mañ. Ar C'hendalc'h o kregiñ d' ar 1añ a viz Here e c'hello ar gamperien mont di. Oad ar gamperien a rank bezañ etre 15 vloaz ha 23. Skrivañ da : The County Youth Organiser, County Hall, Truro, Cornwall.

KAMP AR VREZHONEGERIEN E PLOUEG AR MOR. — Divizet eo bet e vije dalc'het kamp ar Vrezhonegerien e Ploueg ar Mor eus ar 16 a viz Gouere d' an 29. Priz an devezh a vo 500 lur dre zen, bevet ha lojet. E Kamp ar Vrezhonegerien, ne vez komzet nemet brezhoneg. An doare-se a zo sellet gant ar renerien evel an doare gwellañ da zeskiñ ar yezh. Zoken ar re a oar nebeut a vrezhoneg a zeu a-benn da lavarout o soñj en un nebeut deizioù ha pedet int da zont niverus. Evel boaz e vo skol diouzh ar beure ha c'hoarioù war an aod en endervezh. Skrivañ d' an Itron de Bellaing, Le Vally, Guingamp (Côtes-du-Nord).

AR GORSEDD E MOROKKO. — Keloù hon eus bet digant Per Loisel eus beaj izili eus ar Gorsedd da vro Morokko evit pardon St Erwan e Marrakech. Setu amañ ar pezh emaint e soñj ober du-hont.

Kuitaat a reont Pariz dre un D. C. 6 d' ar 4 a viz Mae, da 9 eur, evit bout e Marrakech war-dro 13 eur. Bretoned Morroko a vezo ouzh o gortoz en aer-borzh gant o sonerien. An deiz war-lerc'h ez eont da Varrakech dre an hent. D' ar sadorn da noz, goude bout enaouet tantadoù, hervez ar c'hiz kozh, ez aint d' un nozvezh laouen meur gant dañsoù giz ar Vro ha re etrevroadel. Da ziskuizhañ an dud e vo kanet ganto ha gant an holl ha c'hoariet war delennoù. D' ar sul e vo graet pardon St Erwan hag ur rak-gorsedd da zegemer un nebeudig izili nevez ha n' int ket evit dont da Vreizh. Da greisteiz e vo servijet ur pred bras da ouzhpenn 500 den. Erfin, d' an abardaez, e vezo graet ur gouel breizhek meur. Graet e vo ur stal ma vo gwerzhet ennañ levrioù brezhonek ha re c'hallek diwar-benn Breizh.

Gorsedd Breizh a vo lidet e Sant Brieg, d' an 28 ha 29 a viz Gouere. Gwerzhet e vo levrioù brezhonek ha graet un diskouezhadeg gant an Ao. Le Calvez, levrier, ru Le Gouino, St-Brieg.

Ti-Moulerezh «AR SKREV» - Bali ar Marichal de-Lattre-de-Tassigny - AR BAOL
Diskleriet hervez lezenn : 2e trimiziad 1956 - Niverenn er voulerez : 13556
Ar merour : P. AR BIHAN

LENNIT

LA BRETAGNE CONTEMPORAINE

(Depuis 1914)

gant YANN POUPINOT

An oberenn bouezusañ embannet abaoe ar brezel.

Danvez al levr :

I. — Ar Brezel-Bed kentañ hag an Emsavioù Broadel en Europa (1914-1918)

(1. Ar brezel bras ; 2. Ar broadoù bihan en XXvet kantved).

II. — Adalek ar Brezel betek an Enkadenn vras (1919-1932)

(1. Bro-C'hall hag Europa Versailhez d' ar mare ma kemer Hitler ar galloud ; 2. Buhez kevredigezhel ha politikel e Breizh ; 3. Kudennoù arboellerezhel ; 4. Ganedigezh an emsav breizhat).

III. — War-du un eil Brezel-Bed (1932-1940)

(1. An enebourien da zont en em stroll ; 2. Breizh etre 1932 ha 1940 ; 3. Kudennoù bras ar mare ; 4. Kudenn Vreizh ; 5. Ar « brezel evit c'hoarzhin » ha brezeliadeg Europa).

IV. — 1940-1943 : Eur Breizh ?

(1. Ar brezel ; 2. Eur an dibab ; 3. War-du adsav ar proviñsoù).

En holl 228 pajenn hag 8 kartenn : 600 lur

Digant Ker-Vreizh, 43, rue Saint-Placide, Paris

C.C.P. 5356-83 Paris

Er broioù tramor e c'heller prenañ digant Lili Thomas, Ty'r Ysgol, Castellnewydd-Emlyn, Carms. Wales, evit 12 shilling.

AL LIAMM - TIR NA N-OG

Kelc'hgelaouenn daouviziek

Komanant - bloaz :

war baper boutin, 1000 lur

war baper kaer, 1500 lur

Komanant-skoazell: 2000 lur

Rener : **Ronan HUON**

132, rue de Verdun

BREST

Merour : **P. LE BIHAN**

6. Domaine des Hocquettes

SURESNES (Seine)

C. C. 5349-06 Paris

E Breizh-Veur kas an arc'hant da :

Miss Lili THOMAS

Ty'r Ysgol

Castellnewydd-Emlyn. Carms

"IMPRIMERIE LA MOUETTE"
LA BAULE

Priz : 200 lur